

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

BİLİM ve UTOPIYA

İNSANI ANLAMAMANIN AYNASINDA KİŞİLİK BOZUKLUKLARI

TRAVMA, BORDERLINE, OBSESİF, ŞİZÖİD
PARANOİD, NARSİSTİK, ANTİSOSYAL, PSİKOPATİK

PROF. DR. DOĞAN ŞAHİN • DOÇ. DR. DEVRAN TAN • UZM. DR. ŞAHABETTİN ÇETİN • UZM. DR. ÖĞR. Ü. ALİŞAN BURAK YAŞAR
DR. YASİN HASAN BALCIOĞLU • DR. HASAN GÖKÇAY • DR. GÖRKEM GÖKÇELİOĞLU • UZM. DR. NUR ÖZTÜRK KAYATURAN

YOKSA TEK BİR ORGANİZMA MIYIZ?
PROF. DR. NURDAN İNAN

TARİH NE İŞE YARAR?
PROF. DR. REMZİ DEMİR

DOĞRUDAN GÖZLENEN
İLK ORTA KÜTLELİ KARADELİK
PROF. DR. SITKI ÇAĞDAŞ İNAN

SANAT ESERİ OLARAK PINK FLOYD
ALBÜM KAPAĞI: BÖLÜNME ÇANLARI
PROF. CANER KARAVİT

Yakında çıkıyor...

SAYI: 316 EKİM 2020

S.S. Ütopya Bilimsel ve Kültürel Araştırmalar Yay.
ve Üretim Koop. Adına Sahibi:
Prof. Dr. Hüseyin Çağatay KESKİNOK

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü:
Gökalep ÇİFTÇİOĞLU

Genel Yayın Yönetmeni: **Emrah MARAŞO**
Yazı İşleri Müdürü: **Melih OKYAY**
Editör: **Hazal SARAL**
Görsel Yönetmen: **Fatih Veli ÖLMEZ**

Yazı Kurulu: Prof. Dr. Cüneyt Akalın, Çağrı Mert Bakırcı, Dr. Necmi Dayday, Prof. Dr. Remzi Demir, Prof. Dr. Ercan Enç, Prof. Dr. Erksin Savaş, Efe Can Gürcan, Erkan Ildız, Prof. Dr. Bekir Karaoğlu, Prof. Dr. Hamit Zafer Kars, Prof. Dr. Çağatay Keskinok, Prof. Dr. Semih Koray, Prof. Dr. Tülin Oygür, Feyziye Özberk, Prof. Dr. Hüseyin Özel, Doç. Dr. Hakan Seçkin, Doç. Dr. Haldun Soyğür, Prof. Dr. Osman Şadi Yenen, Doç. Dr. Hüseyin Çağrı Sağlam, Prof. Dr. Yıldırım Beyatlı Doğan, Prof. Dr. Birol Kılış, Prof. Dr. Gökhun Tanyer, Prof. Dr. Sıtkı Çağdaş İnam, Doç. Dr. Burçin Aşkın Gümüş, Dr. Elif Yılmaz, Dr. Mustafa Sevim.

Yönetim Yeri: **Fidanlık Mahallesi, Sakarya Caddesi, 32/1 • 06420 Çankaya/ANKARA**
e-posta: **bilimveutopya@gmail.com**

Ankara Temsilcisi: Feyziye ÖZBERK
Tel: (0312) 418 52 64

İstanbul Temsilcisi: Dr. Mustafa SEVİM
Tel: (0505) 548 51 38
sevimmustafa@gmail.com

İzmir Temsilcisi: Ezgi KARDAŞLAR
Tel: (0532) 260 14 72
ezgikardaslar@hotmail.com

Eskişehir Temsilcisi: Alaz TETİK
Tel: (0505) 911 73 46
bilimveutopyaeskişehir@gmail.com

AVRUPA TEMSİLCİSİ

Yener GÜNEŞ
gunesyener@gmail.com
abone.avrupa@bilimveutopya.com.tr
Tel: +43 676 5472682

ALMANYA TEMSİLCİLERİ

ALMANYA TEMSİLCİSİ
Emre Ünver
emreunver@googlegmail.com • Tel: +49 157 55064436

Aşağı Saksonya Temsilcisi
Çınar Aydın
cinar.aydin@hotmail.de • Tel: +49 152 06611105

Baden-Württemberg Temsilcisi
Uğur Albayrak
a.ugur@hotmail.de Tel: +49 179 6668154

Bavyera Temsilcisi
Akif Yüce
akif.yuce@freenet.de • Tel: +49 163 1345643

Berlin Temsilcisi
Barış Göktepe
baris.goektepe@outlook.de • Tel: +49 151 10427077

Bielefeld Üniversitesi Temsilcisi
Can Çakır
can.cakir@gmx.net • Tel: +49 170 2428725

Duisburg Üniversitesi Temsilcisi
Kaan Karagöz
kaan.67@live.de • Tel: +49 176 64944305

Frankfurt Üniversitesi Temsilcisi
Gökhan Dağtekin
goekhandagtekin@hotmail.de • Tel: +49 1578 9576048

Hamburg Temsilcisi
Tuğba Almislar
tugba.almislar@gmail.com • Tel: +49 176 34694504

Köln Üniversitesi
Can Burak Naz
can.naz@web.de • Tel: +49 1520 2737324

Münster Üniversitesi Temsilcisi
Meram Tosun
meram_tosun@hotmail.com • Tel: +49 157 58146708

AVUSTURYA TEMSİLCİSİ:
Emre ER
emre_er_64@hotmail.com • Tel: 0043 660 4731120

ÇİN HALK CUMHURİYETİ TEMSİLCİSİ
Elif Nisa ŞENCAN • Tel: +86 15618239747
nisaelifsencan@yandex.com

DANİMARKA TEMSİLCİSİ:
İncilay Şehnazi
cili65@hotmail.com • Tel: +45 22 83 26 34

FRANSA TEMSİLCİSİ:
Funda Akin
alisyatuna@gmail.com • Tel: +33 6 01 90 80 01

HOLLANDA TEMSİLCİSİ:

Kenan ÖZYİĞİT
kenanozyigit@hotmail.com • Tel: 31614612207

İNGİLTERE TEMSİLCİSİ:

Murat Metin
4.muratmetin@gmail.com • Tel: +44 7903 333711

İSVİÇRE TEMSİLCİSİ:

Aytekin GÜRSOY
a.guersoy68@hotmail.com • Tel: +41 - 76 442 10 10

MACARİSTAN TEMSİLCİSİ

Sefik Doğu Erk
doquerk@outlook.com • Tel: +36 70 608 6871

Abone Koşulları:

6 Aylık:
Posta ile teslim: 100.00 TL.
Kargo ile teslim: 125.00 TL
Yıllık:
Posta ile teslim: 200.00 TL.
Kargo ile teslim: 250.00 TL
Avrupa ve Ortadoğu Yıllık: 90 Euro
Amerika ve Uzakdoğu Yıllık: 150 \$
E-Dergi Yıllık: 100 TL
E-Arşiv 25 Yıllık: 200 TL

Hesap Numaraları: S.S. Ütopya Bilimsel ve Kültürel Araştırmalar Yayıncılık ve Üretim Kooperatifi
(TL) İş Bankası Bilkent Şubesi:
Hesap No: 4276 0292027
IBAN: TR04 0006 4000 0014 2760 2920 27

(EUR) İş Bankası Ankara/Bilkent Şubesi
Hesap No: 4276 0239523
IBAN: TR16 0006 4000 0024 2760 2395 23

Yurtdışı Satış Fiyatı
Avrupa: 9 Euro

Basıldığı Yer: Sonsöz Gazetecilik Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.
İvedik O.S.B. Matbaacılar Sitesi 1341. Cad. No.56-58
Yenimahalle / Ankara
Sertifika No: 18698 Telefon: (0312) 394 57 71

Dağıtım: Turkuvez Dağıtım Pazarlama A.Ş.

ISSN 1301-6717 Aylık Yaygın Süreli Yayın

Bu sayıda

Çivi yazısı

Emrah MARAŞO

Tamlık, eksiklik ve yaşam..... 3

Kapak

Uzm. Dr. Öğr. Ü. Alişan Burak YAŞAR

Mizaçtan kişiliğe: Genetik kodlar ve travma yükü.... 4

Kapak

Uzm. Dr. Şahabettin ÇETİN

Ayna ayna, söyle bana: Narsisizm12

Kapak

Doç. Dr. Devran TAN

Obsesif kişilikte kusursuzluk.....17

Kapak

Prof. Dr. Doğan ŞAHİN

Borderline'i anlamak, kimsesizliğin ve değersizliğin sınırında yaşamayı anlamaktır20

Kapak

Dr. Yasin Hasan BALCIOĞLU - Dr. Hasan GÖKÇAY....

Antisosyal ve psikopatik kişilik dünyayı nasıl algılar?24

Kapak

Dr. Görkem GÖKÇELİOĞLU

Şizoidi anlamak29

Kapak

Uzm. Dr. Nur ÖZTÜRK KAYATURAN

Paranoid kişilik bozukluğu: Evrimsel bir bakış.....32

Doğa Tarihinden Notlar

Prof. Dr. Nurdan İNAN

Yoksa tek bir organizma mıyız?.....37

Parantez

Prof. Dr. Remzi DEMİR

Tarih ne işe yarar?40

Yerden Göğe

Prof. Dr. Sıtkı Çağdaş İNAM

Doğrudan gözlenen ilk orta kütleli Karadelik.....42

Prof. Dr. Yavuz UNAT - Dr. Selçuk TOPAL

30 Mayıs 2020, havacılık ve uzay tarihinde dönüm noktası43

Sanatın Arka Sokaklarında

Prof. Caner KARAVİT

Sanat eseri olarak bir albüm kapağı üzerine inceleme: "Bölünme Çanları" Pink Floyd için çalışıyor45

Sercan PALAVAN

Aristoteles bağlamında nedenselliğin önemi53

Can Pınarından

Prof. Dr. Ahmet İNAM

Bilginin şiiri üstüne57

Sanatın Hafızası

Meral AKÇAY

Geleceğin mimarisini kullanıcılar, mimarlığın geleceğini ise mimarlar belirler.....59

Tabletlerin Dili

Nurdoğan KAYAALP GÜLEN

Kralın karısı.....63

Bilimin Kurgusu

Süleyman ERHARAT

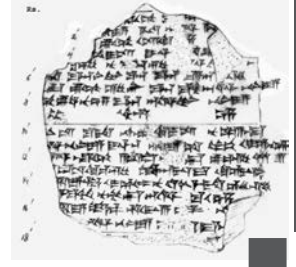
Edebiyatta bilimkurguya alternatif bir yaklaşım: "Algernon'a çiçekler"66

Celalettin ÇİFTÇİ

Ülkemizde ve Dünya'da su sorunu.....70

ÇİVİYAZISI

Tamlık, eksiklik ve yaşam

Emrah MARAŞO • Genel Yayın Yönetmeni • emrahmaraso@gmail.com

Tamlık derken kusursuzluktan bahsediyoruz. Kusursuzluk... Bedenimizden giysilerimize, arkadaşlarımızdan sevgilimize, işimizden evimize kadar her şeyin belirlenmiş standartlarda olması. Kuşkusuz standart çoğu şey için güzel ve iyi. Hayatımızı düzene sokan, ölçüt koyan ve sınır çeken olmazsa olmaz bir kavram. Ancak bu kavramı insana katı bir şekilde uyarladığımızda, uyarlanan şeyin içeriği oldukça belirleyici hale geliyor. O içerik sadece anlamayı değil dışlamayı esas aldığı anda kusurlar ve onları taşıyan bizler eksik olarak kodlanıyoruz ve tamlık bir dayatma oluyor. Oysa insanın gerçeği bu mu? Hiç sanmıyoruz. Doğa eksiksiz ve kusursuz mu ki bizler öyle olalım? Evren bir cennet bahçesi mi ki bizler onun eşsiz çiçekleri olarak açalım? Böyle olmadığını biliyoruz. Eksik olmama halinin ne olduğu tartışmasına girmiyoruz. Tamlık ideasının aslında kocaman bir balon ve yanılsama olduğunu söyleme çalışıyoruz. Bu yüzden insana dair olan bozukluklar, rahatsızlıklar ve hastalıklar bizim bir parçamız. O parçaları yaftalamak, etiketlemek ve parmakla göstermek değil anlamak ve yardım etmek esas olan. Elinizdeki sayımızda da bunu yapmaya ve insana ayna tutmaya çalıştık. Bu nedenle üst başlığımızı insanı anlamanın aynasında olarak belirledik. Dergimizin bu sayısı söz konusu bozuklukları doğru bilmede hem meraklılara hem de alanda çalışan uzmanlara önemli bir katkı olacaktır. Birçok bozukluğu tek bir sayıda ve derli toplu ele alması bakımından da bu ayın Bilim ve Ütopyası oldukça özeldir ve yıllarca kullanılacak bir başvuru kaynağı niteliğindedir. O nedenle siz değerli okurumuzdan bu sayımızı çevrenize önermenizi ve okutmanınızı rica ediyoruz. Safsatacıların değil bilim insanlarının, uzmanların kaleminden...

Dergimizin bu sayısının editörlüğünü Uzm. Dr. Alişan Burak Yaşar yaptı. Önceki psikoloji sayılarımızda olduğu gibi titiz emeği için sevgili dostumuza çok teşekkür ediyoruz. Katkılarını dergimizden esirgemeyen çok kıymetli yazarlarımıza ayrıca teşekkürü borç biliriz. Toplumumuza yaptıkları aydınlatıcı katkıda onların sesi olmaktan Bilim ve Ütopya olarak oldukça mutluyuz.

Modernite sancısı

Son aylarda ülkemizde modernite, 150 yıl, tarikatlar ve cemaatler yoğunluğu artan bir şekilde tartışılıyor. Buna son olarak Selefî derneklerin silahlандığı iddiası eklendi. Bu tartışmaların hiçbirisi tesadüf değil çünkü ülkemiz toplam olarak bir özgürleşme arayışının içinde. Modernite ve onun ayak bağlarına yönelik tartışma da bu bakımdan anlam kazanıyor. Modernite tarihsel olarak kapitalizmle birlikte doğdu ancak kapitalizmle son bulmadı. Aydınlanma, bilim, akıl, serbest rekabet, sömürü gibi kavramlar moderniteyle esas karakterlerini kazandılar. Ancak kapitalizm gerici hale geldikçe ve emperyalistleştikçe modernitenin değerlerini milli demokratik devrim ve sosyalizmi hedefleyen akımlar üstlendi. Bu noktada sömürgeciliğe ve emperyalizme karşı iki tutum belirdi: Birinci tutum yereli ve geleneği esas alan ve söylemsel düzeyde buradan bir muhalefet/direnış türeten akım. İkincisi ise uluslararası devrimci fikirleri kendi gerçekliğiyle harmanlayan, geleneğe de bu açıdan bakan milli devrimci hareketler. Postmodernistler ilkini demokrasi adına kutsarken ikincisini lanetledi. Zaten postmodernizmin asıl hedefi ezilen dünyaydı. Yoksa ezenlerin içindeki bir felsefi tartışma değildi.

Günümüz Türkiyesinde ise söylemler hem zorunluluklara tabi hem de belli iradi hedefleri içinde taşıyor. Mühim olan ülkemizin nesnel ihtiyaçlarını esas alarak doğru fikirleri, güç toplayan bir çizgi izleyerek sürdürmek ve eleştirileri de bunu dikkate alarak yapmak.

"Sanatın Hafızası" köşemiz

Değerli yazarımız Meral Akçay, Sanatın Hafızası köşesindeki röportajlarına Kasım ayında başlayacak. Okurlarımıza duyuruyoruz. Önemli isimler ve harika söyleşiler bizleri bekliyor olacak.

Mutlu bir ay umuduyla...

Mizaçtan kişiliğe: Genetik kodlar ve travma yükü

Uzm. Dr. Öğr. Ü. Alişan Burak YAŞAR • İstanbul Gelişim Ü. Psikoloji Bölümü Öğretim Üyesi

Çocukluk çağı travmaları başta olmak üzere travmatik yaşantılar kişinin yaşamında ve ruhsal durumunda ağır hasar bırakma potansiyeline sahiptir. Bu hasarlar bağlanma, kişilik özellikleri, bilişler ve beyin gelişimi gibi çeşitli alanlar veya fonksiyonlar üzerinde gerçekleşerek ilişkisel, ruhsal, nöropsikiyatrik ve fonksiyonel bağlamlarda olumsuz sonuçlara yol açabilir.

Yaşamın ilk yılları olmak üzere yaşanan travmatik stresler de kişiliğin oluşumunda çok önemli rol oynar.

Bilim ve Ütopya'nın "Kişilik Bozuklukları" kapak konulu bu sayısını hem konuya ve psikolojiye ilgisi olanlar için, hem de alanda çalışan klinisyenler ve bilim insanları için içindeki önemli yazılarla ara ara dönüp bakılabilecek bir kaynak oldu diyebilirim. Bu alanda çalışan çok değerli bilim insanlarının bir araya gelmesi ile farklı kişilik patolojilerine kapsamlı bir bakışı sağlayan bu sayıdaki kişilik bozuklukları konulu yazıların ilkinde, kişilik patolojilerinin farklı bir değerlendirmesini sizlere aktarmaya çalışacağım. Kişilik patolojileri ile çalışan psikoterapistlerin, kuramcılarının ve eğitmenlerin sıklıkla vurguladığı bir konu vardır. Karakteri oluşturan bileşenlerde, tüm diğer etkenlerin dışında doğrudan, doğuştan gelen özellikler mevcuttur. Doğduğumuz anda kalıtsal olarak sahip olduğumuz özelliklerimiz... Bunun dışında doğumdan itibaren (ki bazı yazılar artık anne karnındaki stresleri de dahil etmektedir), özellikle yaşamın ilk yılları olmak üzere yaşanan travmatik stresler de kişiliğin oluşumunda çok önemli rol oynar. Bu yazıda işte karakterin inşasındaki bu doğuştan gelen özellikler ve doğum sonrası travmatik stresin etkileri tartışılacaktır.

Mizaç kişilik ve karakter

Mizaç, karakter ve kişilik birbirinden farklı kavramlardır. Karakter; çevrenin ve yetiştirilmenin etkisi altında gelişmiş, öğrenilmiş tutumlardır. Dolayısıyla zamanla değişen özellikleri içerir. Mizaç, kalıtımla geçen ve yaşam boyunca çok az oranda değişen yapısal özelliklerdir¹. Mizacın literatürdeki karşılığı olan "temperament", "karışım" anlamına gelen "temperare" sözcüğünden türetilmiştir. Yapısal, genetik ve biyolojik temele dayanan tavır ve davranışları anlatmaktadır². Kişilik ise; genetik olarak gelen mizaçla, sonradan oluşan karakterin birleşiminden oluşur^{3,4}. Kişilik özellikleri bir kişinin tipik bir şekilde düşünmesini, hissetmesini, algılamasını ve başkaları ile olan ilişkilerini karakteristik olarak etkiler. Bunlar geç çocukluk ya da ergenlik çağında netleşir ve eğer travmatik yaşam olaylarına maruz kalmanın veya psikoterapi görmenin etkilerini bir kenara koyarsak, yaşam boyunca genellikle dengede kalır.

Kişilik ve mizaca tarihsel bakış

İnsanoğlunun farklı mizaç özelliklerinin olduğu Hipokrat zamanın-

“ Kişilik; genetik olarak gelen mizaçla, sonradan oluşan karakterin birleşiminden oluşur. ”

dan bu yana bilinmektedir.

Mizaç hayatın pek çok alanında önemli bir yer kaplar.

Emil Kraepelin, 1856-1926 yılları arasında yaşamış Alman psikiyatrist. Bugün kullanılan DSM ve ICD gibi tanısallık sınıflandırma kılavuzlarının temelini atarak ruhsal bozukluklar için ilk kez bir sınıflandırma yapan kişi olmasıyla tanınır. Beyin patolojisi ve psikiyatrik hastalıklar arasındaki bağlantıdan bahsetmesi en büyük başarılarından biridir.

1921'de Krapelin afektif mizaç (affective temperament) ile afektif (duygudurumsal) bozukluklar arasında bir ilişki olduğunu öne sürmüştür⁵. Afekt (duygulanım) bireylerin olaylara, düşüncelere, uyarılara verdikleri duygusal tepkilerin dışı vurumudur. Duygudurum (mood) ise bireyin mizacını oluşturan, daha uzun süreli duygusal halidir.

Hagop S. Akiskal, 1944 yılında Lübnan'da Ermeni bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Mizaç ve bipolar bozukluk araştırmalarıyla tanınan psikiyatrist, halen University of California, San Diego'da emeritus profesör olarak görev almaktadır.

Akiskal, afektif mizacın duygudurum bozukluklarının (bipolar bozukluk veya majör depresyon gibi hastalıkların çatı tanımı duygudurum bozukluğudur) temelini oluşturduğunu iddia etmiş ve beş temel afektif mizacı tanımlamıştır: Depresif, hipertimik, siklotimik, iritabl(sinirli) ve anksiyöz(endişeli) mizaç⁶.

Claude Robert Cloninger, ruhsal sağlığın ve ruhsal bozuklukların psikolojik, biyolojik ve sosyal temelleri üzerine yaptığı araştırmalarıyla geliştirdiği psikobiyolojik kuramıyla tanınan Amerikalı psikiyatri ve genetik profesörüdür. Cloninger, bu kuramla kişiliğin mental bozukluklara yatkınlık konusunda öngörücü olabildiğini öne sürmüş ve Mizaç ve Karakter Ölçeği'ni geliştirmiştir.

Cloninger, kişiliğin yapısını ve gelişimini tanımlamak için, genel bir psiko-biyolojik kuram geliştirmiştir^{7,8}. Bu model, genetik olarak birbirinden bağımsız, yaşam boyunca orta düzeyde durağan

ve kültürel etkiler karşısında değişmez oldukları varsayılan dört mizaç boyutu olduğunu iddia eder: Yenilik arayışı, zarardan kaçınma, ödül bağımlılığı ve sebat etme. Yetişkinlik çağında oluştukları-olgunlaştıkları ve kendilik kavramlarını etkiledikleri varsayılan karakter özelliklerini ise üç başlıkta tanımlamıştır: Öze yönelimlilik, öz aşkınlık ve işbirlikçilik.

Cloninger mizaç boyutlarından ilki olan yenilik arayışının (novelty seeking); yeniliğe yanıt olarak sık araştırmacı etkinlik, dürtüsel karar verme, ödül alma olasılığı belirlediğinde taşkınlık, çabuk sinirlenme ve engellenmeden kaçınma gibi davranışların etkinleşmesindeki bir kalıtsal yanlılık ile oluştuğunu söylemiştir. İkinci mizaç faktörü "zarardan kaçınmayı" (harm avoidance); kötümser endişe, belirsizlik korkusu ve yabancılardan utanma gibi kaçınan davranışlar ile çabuk yorulma gibi davranışların ketlenmesi ile ilişkili bir kalıtsal yanlılık olarak ifade etmiştir. Üçüncü mizaç faktörü olarak ödül bağımlılığını (reward dependence); aşırı duygusallık, ilişkilerde aşırı bağlılık ve diğerlerinin onayına bağımlılık gibi davranışlarla ilişkili kalıtsal yatkınlık olarak belirtilmiştir. Dördüncü mizaç faktörü, sebat etme (persistence)'yi ise; engellenme, yorgunluk ve aralıklı pekiştirilmeye rağmen davranışın sürdürülebilmesi ile ilişkili kalıtsal yanlılık olarak göstermiştir^{8,9}.

Yetişkinlik çağında oluştukları-olgunlaştıkları düşünülen üçe ayırdığı; öze yönelimlilik, öz aşkınlık ve işbirlikçilik başlıklarına dönersek: Öz yönelimlilik (Self-directedness), kişinin tercihleri konusunda sorumluluğunu kabul etmesi, anlamlı amaçların belirlenmesi ve sorunları çözmede beceri ve güvenin gelişiminden oluşur. İşbirlikçilik (Cooperativeness), sosyal kabul, empati, sevecenlik ve erdemli olmaktan oluşur. Öz aşkınlık (Self-transcendence), kendilik kaybı, kişilerarası özdeşim ve manevi kabalardan oluşur⁷.

Mizaç hayatın pek çok alanında önemli bir yer kaplar. Örneğin evliliklerinde sorun yaşayan çiftlerde, eşlerin birbirini değerlendirme özelliklerini araştıran bir araştırmada, sorun yaşayan çiftlerin birbirini değerlendirmelerinin, sorun yaşamayan çiftlerden farklı olduğu; bu farklılıkların mizaç özelliklerinden etkilendiği bulunmuştur¹⁰.

Hastalıklarda ve sendromlarda mizaç çeşitli şekillerde karşımıza çıkabilir. Nörobiyolojik bir hastalık olan bipolar bozuklukta farklı mizaç özelliklerine sahip hastalarda, hastalığın farklı klinik özellikler ile farklı gidiş özellikleri taşıdığı gösterilmiştir¹¹. Mizaç açısından ödül bağımlılığı düşük, öz yönelimi ve işbirlikçilik yönü düşük olanların, intihar davranışına daha fazl yatkın olduğu gösterilmiş. Bu yatkınlığa sahip bireylerin olumsuz yaşam olayları ve stresörlerle karşılaştıklarında, depresyon yaşadıklarında, daha umutsuz, karamsar ve tepkisel yaklaşım sergiledikleri ve kendilerine daha çok za-

rar verme eğiliminde oldukları bildirilmiştir¹².

Çocukluk çağı travmaları

Çocuklukta istismar ya da ihmal gibi travmatik streslere maruz kalma, maalesef tüm dünyada oldukça yaygındır ve bunlar genel anlamda ruhsal problemler için büyük bir risk faktörüdür¹³. Çocukluk çağı travmaları; cinsel istismar, fiziksel istismar ve duygusal istismar ile fiziksel ve duygusal ihmal gibi zararlı ve olumsuz deneyimleri içerir¹⁴.

Çocukluk Çağı Travmalarının, çocukların duygusal, davranışsal, bilişsel, sosyal ve fiziksel işlevlerinde derin etkisi vardır. Gelişimsel deneyimler, beynin olgunlaşması sırasındaki organizasyonel ve işlevsel durumunu belirler. Travmatik deneyimlerin beynin gelişimi ve işlevi üzerindeki etkisi, nörogeleşimin temel prensipleri bağlamında ele alınmaktadır. Fizyolojik aşırı uyarılmışlık ve disosiasyon da dahil olmak üzere, travmaya karşı insanlar, beden zihinsel ve fiziksel çeşitli tepkiler vardır.

Dissosiasyon, psikolojik açıdan bireyin ruhsal bütünlüğünü tehdit eder şekilde zihnindeki düşünce, duygu, anı içeriklerinin bilinçten uzaklaştırılması durumudur. Derealizasyon (çevreye yabancılaşma) depersonalizasyon (kendine yabancılaşma), dissosiasyon semptomlarına örnek gösterilebilir¹⁵.

Gelişmekte olan beyin, yeni bilgilerle birlikte bir şekilde kendini organize eder ve bu bilgileri içselleştirdiğinde adaptif anı ağlarına aktarır. Huzurlu bir çocuk travmayı takiben nöropsikiyatrik belirtilere sahip olabilir. Travma sürecinde akut ve adaptif davranışlar olarak değerlendirilebilecek tepkiler, sonrasında kalıcı ve uyumsuz özelliklere dönüşebilir¹⁶.

Çocukluk çağı travmaları ve hastalıklar

Çocukluk Çağı Travmalarını ve zihinsel bozuklukları birbirine bağlayan sağlam kanıtlar olmasına rağmen, altta yatan mekanizmalar hakkında çok az şey bilinmektedir. Mevcut modellerde Çocukluk Çağı Travmalarının neden olduğu "stres duyarlılığı" modeli ile ruhsal travmaların bireyleri olaylara daha duyarlı hale getirdiği düşünülmektedir.¹⁷⁻²⁷

Çeşitli çalışmalarda gösterildiği gibi erken dönem yaşam stresörleri zihinsel rahatsızlıkların gelişimi ve süregenliği için büyük bir risk faktörüdür. Kötü muameleye maruz kalan çocuklar için Major Depresyon, Travma Sonrası Stres Bozukluğu, Dikkat Eksikliği Hareket Bozukluğu (DEHB) ve diğer davranış bozukluklarının oranlarının arttığı bildirilmiştir^{18,27}. Özellikle Çocukluk Çağı Travmaları olanların

erişkinlikteki yaşam olaylarından travmatize olma ihtimali daha yüksek olmaktadır. Bununla birlikte Çocukluk Çağı Travmaları, dirençli semptomlara neden olan kronik Travma Sonrası Stres Bozukluğu için de bir öngörüdür. Yeri gelmişken daha önceki sayılarımızda bahsettiğimiz üzere bu "dirençli" vurgusu psikoterapi ile ilgili son gelişmeler olmadan önceki bir tanımlama olarak düşünülebilir. Son 30 yıldaki çalışmalarla birlikte TSSB belirtileri için çok etkin yöntemlerimiz mevcut. Konumuza dönersek yapılan çalışmalar, çocuklukta travma yaşayanların psikolojik esnekliklerinin azalması nedeni ile Çocukluk Çağı Travmaları sırasında kullanılan ilkel psikolojik savunmaları, yetişkin hayatta uyumsuz şekilde kullanmaya devam ettikleri gösterilmiştir²⁸. Yaklaşık 2000 kadın üzerinde yapılan bir araştırmada çocuklukta cinsel veya fiziksel istismar öyküsü olanlar, olmayanlara göre depresif belirtiler ve kaygı oranlarında daha yüksek puanlar almış ve bu bireylerin intihara daha sık teşebbüs ettikleri tespit edilmiştir²⁹. Çalışmalara göre kadın cinsiyeti, ailede psikiyatrik hastalık öyküsü, geçmiş kişisel depresyon öyküsüne ek olarak erken yaşam travması Major Depresyon geliştirme olasılığını artırmaktadır³⁰. Anne-baba kaybı, cinsel veya fiziksel istismar gibi ergenlik öncesi dönemdeki olağanüstü yaşamsal streslere maruz kalmanın, Major Depresyon ve intihar riskini artırdığı belgelenmiştir³¹⁻³³. Yine Çocukluk Çağı Travmaları, madde kullanımına yakınlık ile de yakından ilişkilidir³⁴. Panik bozukluğu ve Travma Sonrası Stres Bozukluğu da dahil olmak üzere Major Depresyon ve anksiyete bozukluğu hastalıkları gibi pek çok hastalık çocuklukta ihmal ve istismar edilen erişkinlerde normal kontrollere göre daha sık görülür³⁵.

Çocukluk Çağı Travmaları olanların erişkinlikteki yaşam olaylarından travmatize olma ihtimali daha yüksek olmaktadır.

Çalışmalar, cinsel^{14,21,36-39}, fiziksel^{17,40-44} ve duygusal^{36,39} istismar gibi Çocukluk Çağı Travmaları ile ergenlik ve erişkinlik döneminde psikotik belirtiler yaşama olasılığı arasında bağlantı olduğunu göstermiştir. Erken dönem travmaları ile şizofreni, madde kullanım bozukluğu gibi psikiyatrik hastalıklar dışında, diyabet, kalp hastalığı ve bağışıklık

sistemi ile ilişkili hastalıklarda da artmış risk tespit edilmiştir^{35,45-48}. Yetişkinlikte bu psikiyatrik ve diğer tıbbi bozuklukların ortaya çıkması veya var olan hastalığın daha da kötüleşmesi akut yaşam olayları veya devam eden stresle ilişkilidir⁴⁹⁻⁵². Bu nedenle gelişim sırasındaki olumsuz deneyimlerin, yaşamın ilerleyen dönemlerindeki stres etkilerine karşı bir duyarlılığa neden olabileceği ve bu kişilerde akut veya kronik yaşam olayları ile ilişkili olarak ruhsal hastalıkların ortaya çıkmasına veya olan hastalıkların kötüleşmesine daha yatkın olabilecekleri düşünülmektedir³². Bu tür Çocukluk Çağı Travmaları olanlarda, psikoterapinin tek başına veya ekleme tedavisi olarak, tek başına ilaç tedavisinden daha etkili olduğu da gösterilmiştir⁵³.

Çocukluk çağı travmalarının nörobiyolojik etkileri

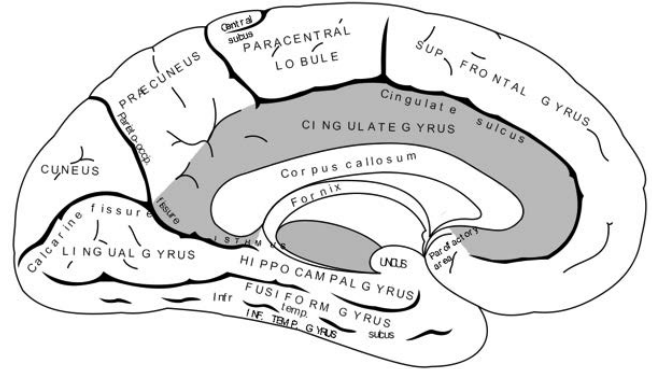
Beyin ve bağışıklık sistemi insanda doğumda tam olarak olgunlaşmamıştır. Daha ziyade, ikisi de yeni doğanın "sınırlı sayıdaki uyarana adaptasyon" sağlayan az sayıda fonksiyonu ile anne karnındaki yaşantısından dünyaya gelmektedir. Doğumdan itibaren bebeğin gelişiminin erken aşamalarında yaşanan deneyimler sonucunda beyin ve bağışıklık sistemi, muhtemelen kişinin çevresindeki uyarılara adaptasyonu en üst düzeye çıkarmak için repertuarını giderek genişletir⁵⁴⁻⁵⁶. Organizmanın amacı yaşantılar ne kadar olumlu veya olumsuz olursa olsun, çevrenin taleplerine uyacak bir çözüm üretmektir⁵⁷. Beyin gelişimindeki stres kaynaklı değişimler, sinir sisteminin gelişimi ile ilgili kavramlar olan; miyelinizasyon, sinaptojenez ve nörojenezde değişikliğe neden olur. Travma olarak tanımladığımız olayların beyin gelişimine olan etkileri, alınan deneyimin görünen türüne doğrudan bağlı olmaksızın, deneyimin algılanıp stres olarak yaşantılanma derecesine bağlıdır⁵⁸.

Çalışmalarda çocuklukta istismar veya ihmal yaşayanların, beynin hipokampus denen bölümünde genel hacim kaybıyla,⁵⁹⁻⁶² korpus kallozum⁵⁷⁻⁶³ ve prefrontal korteks bölgeleri ve frontal loblardaki⁶⁴ değişikliklerle ilişkili olduğuna dair bulgular vardır.

Hipokampus, beynin temporal lobunda yer alan, hafıza ve yön bulmada önemli rol oynayan beyin bölgesidir. Kısa süreli hafızanın uzun süreli hafızaya dönüştürülmesinde görevli limbik sistem yapısıdır.

Prefrontal korteks, önemli duyu ve motor sistemlerinin arasındaki geri bildirim ve bağlantılarının yer aldığı frontal lob korteksidir. Frontal lob, beynin ön tarafında bulunan bilinçli düşünmeden sorumlu beynin üçte birini oluşturan beyin bölgesidir; plan yapabilme, dürtü kontrolü, sürdürülebilir dikkat, problem çözme yeteneği gibi fonksiyonlardan sorumludur.

Bununla birlikte bu kişilerde Çocukluk Çağı Travmalarının değişen kortikal simetri⁶⁴yle ilgili problemlere neden olduğu ve temporal girus⁶³ ile ön singulatta nöronal bütünlükte bozulmaya veya nöronal yoğunluğun azalmasına neden olduğuna dair veriler gösterilmiştir.

Carter, Henry Vandyke, and Henry Gray. "Cingulate Gyrus." Wikimedia, 2020, commons.wikimedia.org/wiki/File:Gray727.svg#/media/File:Gray727.svg.

Depresyonu olan hastalarda azalmış hipokampal hacim bulgularını araştıran bir araştırmada bu bulguların büyük oranda erken yaş travmaları olan hasta alt grubunda ortaya çıktığı saptanmıştır⁶².

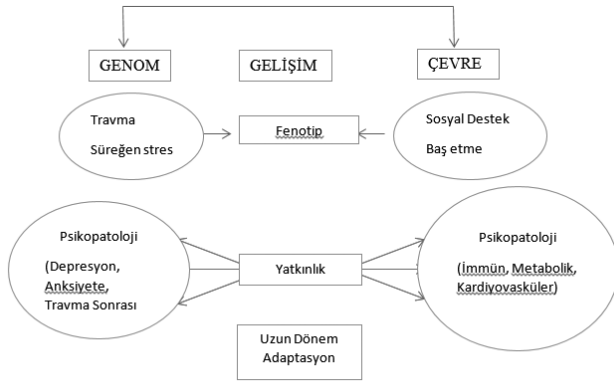
Yapılan bir çalışmaya göre erkek ve kadınlarda farklı olmak üzere belirli yaş aralıklarının belirli tip travmaya daha hassas olduğu "duyarlı yaşam dönemleri" belirlenmiştir. Örneğin, çocuklarda cinsel travmalar erken dönemde olduğunda hipokampus volümünde azalma görülürken, bu değişiklik ergenlik dönemi travmaları için prefrontal korteks hacmiyle ilişkili bulunmuştur. Bunun yanında ilginç bir şekilde fiziksel ihmal veya cinsel istismar gibi çocukluk çağı travması çeşitlerine karşı, iki cinsiyetin farklı duyarlılık dönemlerine sahip olduğu da gösterilmiştir⁵⁸. Yani farklı cinsiyetteki bireylerin beyin yapıları, farklı yaşlarda farklı travma tipine daha duyarlılar.

Gelişimsel plastisite, beynin fizyolojik ve yapısal değişimlere uğrama yetisidir. Bu değişiklikler, yeni bağlantılar kuran nöronlardan kortikal seviyede yeniden eşleme yapma gibi farklı sistematik ayarlamaları kapsar.

Gelişimsel plastisite, görme yolları^{65,66} gibi temel beyin işlevleri açısından iyi şekilde incelenmiş olsa da, karmaşık beyin ve bağışıklık işlevlerinin başlıca belirleyicileri henüz yeterince tespit edilememiştir. Bu konudaki bilgilerimiz zamanla artmaktadır^{56,67}. Erken dönem travmalarının beynin yangısal(iltihabi) süreçlerinde etkisi olduğu ve bağışıklığı bozabildiği bilinmektedir. Erken hayattaki travma ilişkili bağışıklık aktivasyonu beynin işlevini ve gelişimini etkileyerek travmatik bireyleri sonraki stresörlerin etkilerine duyarlı hale getirebilir²⁸.

Epidemiyolojik bir ikiz çalışması, Major Depresyon

ortaya çıkışında genetik etkenler, erken yaş travmaları ve son yaşam stresörlerinin birlikte önem taşıdığını göstermiştir⁶⁸. Erken dönem olumsuz deneyimler, strese ve hastalığa önceden var olan bir genetik yatkınlığı şekillendirebilir ve böylece strese maruz kalmanın tetiklediği bir sendrom gelişmesi için risk taşıyan bir fenotip oluşturabilir³². Peki erken olumsuz deneyimler, nasıl savunmasız bir fenotip oluşturabilir? Muhtemelen erken olumsuz deneyimler, stres-duyarlı sinirsel devrelerin kalıcı şekilde duyarlılaşmasına neden olmaktadır. Hayvanlarda erken gelişimsel stresin nörobiyolojik sonuçlarına ilişkin çok sayıda çalışma bulunmaktadır^{46,69,70}.

Ruhsal Travma ve Fenotip [YAŞAR Alişan Burak (2017). Juvenil miyoklonik epilepsi hastalarında mizaç özellikleri ve çocukluk çağı travmaları ile hastalık özelliklerinin araştırılması, Sağlık Bilimleri Üniversitesi Haydarpaşa Numune Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Uzmanlık Tezi. İstanbul]

Duyarlı yaşam dönemleri boyunca stres, bağışıklık üzerine uzun vadeli etkiler bırakabilir⁷¹. Erken dönem travmalarının, kandaki önemli bir iletişim sistemi olan sitokinler üzerine etkileri yakın zamanda çokça çalışılmıştır. Örneğin Major Depresyon olan hastalarda Serum TNF- α ve IL-6 düzeyleri Çocukluk Çağı Travmaları ile ilişkili bulunmuştur. Bu sitokinler kandaki enflamasyon yani iltihabi olaylarla ilişkili önemli sitokinlerdir. Hatta çocuklukta yaşanan cinsel istismarın şiddeti TNF- α ve IL-6 düzeylerinde artış ile de ilişkili olarak tespit edilmiştir. Özellikle çocukluk çağındaki kötü muamelelerin, bu nöroenflamatuvar sitokinler vasıtası ile uzun süreli etkilere neden olduğu gösterilmiştir^{72,73}. Çocukluk çağındaki kötü muameleyle ilişkili kronik inflamatuvar durumların, Major Depresyon gibi güncel klinik eştanılardan bağımsız olarak da bile ilişkili olduğu gösterilmiştir⁷³. Bu bulgu çocukluk çağı travma öyküsü olan sağlıklı erişkinlerde de benzer şekilde gösterilmiştir⁷⁴.

Çocukluk çağı travmaları ve stres

Yapılan çalışmalar Çocukluk Çağı Travmalarına maruz kalan kişilerde artmış stres duyarlılığı, azalmış esneklik ve dolayısı ile ruh sağlığı bozuklukları

açısından artmış risk göstermektedir⁷⁵. Örneğin bu yaşantıların ergenlerde ve genç erişkinlerde depresif şikayetler, kaygı şikayetleri, hatta psikotik semptomlar ile ilişkili olabileceği bilinmektedir⁷⁵. Buna rağmen Çocukluk Çağı Travmalarının stres duyarlılığına etkisi pek araştırılan bir konu değildir. Stres duyarlılığı bu bahsedilen hastalıklara veya daha fazlasına etki ediyor olabilir. Günlük hayatta yüksek stres duyarlılığını hedef alan müdahaleler umut verici yeni terapötik etkiler yaratabilir. Çocukluk Çağı Travmalarından birincil korunma ve hastaları bu açıdan iyi incelemenin yanında, organik veya psikolojik tüm hastaları bu açıdan değerlendirip gerekli kanıta dayalı müdahaleleri yapmak yeni terapötik etkiler yaratabilir⁷⁵.

Diğer çalışmalar daha da ileri giderek Çocukluk Çağı Travmaları, psikiyatrik eştanılar (örn: Major Depresyon, kaygı bozukluğu, Travma Sonrası Stres Bozukluğu, yeme bozukluğu) ile genel tıbbi koşullara (obezite, astım ve koroner arter hastalığı) kadar çeşitli koşullarla ilişkilendirilmiştir. Bu konuda erken çocukluk travmasının önemli bir hormonal yolak olan hipotalamik-pitüiter-adrenal eksen^{76,77} ve merkezi noradrenerjik sistemi de içeren stres düzenleyici sistemlerin bozulmasına veya anormal gelişimine neden olabileceğine dair veriler çalışmalarda gösterilmiştir⁷⁸.

Elbette yukarıda bahsettiğimiz üzere strese karşı duyarlılık ve hastalıklara yatkınlık, Çocukluk Çağı Travmaları dışında genetik özelliklerden de etkilenir⁴⁶. Yani genetik etmenler ve erken yaşam stresi veya kronik stres; bireysel stres tepkisi, psikiyatrik hastalıklar ve diğer hastalıkların ortaya çıkışında birlikte rol oynamaktadırlar⁵³.

Çocukluk çağı travmaları ve kişilik bozuklukları

Borderline Kişilik Bozukluğu (BKB) başta olmak üzere, kişilik bozukluklarının travma ile ilişkisi üzerine çok sayıda köklü araştırma bulunmaktadır⁷⁹. Savaş travması olan gaziler, cinsel travması olan ayaktan hastalar ve yine cinsel travması olan yatan hastalar ile travması olmayan grupların karşılaştırıldığı bir çalışmada kişilik bozuklukları olarak tanımlanagelmış bazı özelliklerin tüm travma grupları tarafından paylaşıldığı görülmüştür. Travmatik yaşantısı olanlarda ortak olarak sıklıkla paranoid, borderline, şizotipal ve kendini engelleyen (mazosistik) kişilik bozuklukları ile ilişkili özellikler gözlenmiştir⁷⁹.

Kişilik bozukluğu olan çok sayıda yetişkin erken dönem travmatik yaşantıları olduğunu aktarmıştır⁸⁰. Benzer şekilde, borderline kişilik başta olmak üzere kişilik bozukluğu olanların, yakın kategorilerdeki diğer hastalıklara kıyasla çok sayıda çocukluk çağı travması bildirdiğini belgeleyen pek çok çalışma bulunmaktadır^{81,82}. Belirtilen bulgular

travma hastalarında kişilik bozuklukları, kişilik bozukluğu hastalarında ise çocukluk çağı travmatik olaylarının sıkça görüldüğünü ortaya koymakta; kişilik bozukluklarının çocukluk çağı travmaları ile ilişkili olabileceğini göstermektedir. Literatürdeki araştırmaların çocukluk çağı travmalarının kişilik bozukluklarının oluşumunda rol aldığına işaret ettiği görülmektedir. Özellikle borderlien kişilik bozukluğu ve travma birlikteliğine dair çalışmalara çokça rastlanmaktadır.

Ruhsal travma da kişilik özelliklerinde etki bırakabilmektedir.

Borderline kişilik bozukluğunda, çocukluk çağı travması alt türlerinden duygusal istismar ve cinsel istismar ile depresif belirtilerin, dürtüsel, kendine zarar verme ve intihar davranışları açısından önemli risk etkeni olduğu görülmüştür. (Anadolu Psikiyatri Derg 2019; 20(4):341-349). Borderline grubunun depresif belirti, çocukluk çağı travması ve alt boyutları, dürtüsellik, kendine zarar verici davranış ve intihar davranış puanları, kontrol grubu puanlarına göre farklı ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p < 0.01$).

Özetle, çocukluk çağı travmaları başta olmak üzere travmatik yaşantılar kişinin yaşamında ve ruhsal durumunda ağır hasar bırakma potansiyeline sahiptir. Bu hasarlar bağlanma, kişilik özellikleri, bilişler ve beyin gelişimi gibi çeşitli alanlar veya fonksiyonlar üzerinde gerçekleşerek ilişkisel, ruhsal, nöropsikiyatrik ve fonksiyonel bağlamlarda olumsuz sonuçlara yol açabilir. Bu olumsuz sonuçlar duygu, düşünce ve davranışların fonksiyonelliğinde bozulmalar, birtakım bozukluklar için yatkınlık artışı, çeşitli psikolojik belirtiler ve ruhsal bozuklukların gelişmesi gibi değişen boyutlarda olabilir. Mizaç, karakter ve bağlanma özellikleri, nörobiyolojik gelişim özellikleri, yatkınlıklar ve psikolojik sağlık travmadan düzeyi üzerinde belirleyici olabilmektedir. Bununla birlikte ruhsal travma da kişilik özelliklerinde etki bırakabilmektedir. Diğer yandan, karakter özellikleri çevresel faktörler ve travmatik yaşantılar ile etkilendiği gibi kişinin doğuştan gelen genetik olarak sahip olduğu mizaç özellikleri ile de ilişkilidir.

Kaynaklar

1. Jang KL, McCrae RR, Angleitner A, Riemann R, Livesley WJ. Heritability of facet-level traits in a cross-cultural twin sample: support for a hierarchical model of personality. *J Pers Soc Psychol.* 1998;74(6):1556.
2. Goodwin FK, Jamison KR. Manic-depressive illness, creativity and leadership. *Manic-depressive Illn.* 1990.
3. Svrakic DM, Cloninger CR. Personality disorder. BJ Sadock, VA Sadock (Eds.), *Comprehensive Textbook of Psychiatry.* 2004.
4. Akiskal HS, Hirschfeld RMA, Yerevanian BI. The relationship of personality to affective disorders: A critical review. *Arch Gen Psychiatry.* 1983;40(7):801-810.
5. Akiskal HS, Pinto O. The soft bipolar spectrum: footnotes to Kraepelin on the interface of hypomania, temperament and depression. In: *Bipolar Disorders.* Springer; 2000:37-62.
6. Akiskal HS. Criteria for the "soft" bipolar spectrum: treatment implications. *Psychopharmacol Bull.* 1987;23:68-73.
7. Cloninger CR, Svrakic DM, Przybeck TR. A psychobiological model of temperament and character. *Arch Gen Psychiatry.* 1993;50(12):975-990.
8. Cloninger CR. A systematic method for clinical description and classification of personality variants: A proposal. *Arch Gen Psychiatry.* 1987;44(6):573-588.
9. Cloninger CR. A unified biosocial theory of personality and its role in the development of anxiety states. *Psychiatr Dev.* 1986;3(2):167-226.
10. Erdoğan S. Evlilik uyumu ile psikiyatrik rahatsızlıklar, bağlanma stilleri ve mizaç ve karakter özellikleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Gazi Üniversitesi/Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı, Ankara.* 2007:33.
11. Kesebir S, Vahip S, Akdeniz F, Yüncü Z. Bipolar bozuklukta mizaç ile klinik özelliklerin ilişkisi. *Türk Psikiyatri Derg.* 2005;16(3):164-169.
12. Ak M, Özmenler KN, Özşahin A. İntihar Girişimi İle Mizaç ve Karakter Özellikleri Arasındaki İlişkinin Major Depresif Bozukluk Örneğinde İrdelenmesi. *Klin Psikiyatri Derg.* 2008;11(1).
13. Lange A, de Beurs E, Dolan C, Lachnit T, Sjollem S, Hanewald G. Long-term effects of childhood sexual abuse: Objective and subjective characteristics of the abuse and psychopathology in later life. *J Nerv Ment Dis.* 1999;187(3):150-158.
14. Morgan C, Fisher H. Environment and schizophrenia: environmental factors in schizophrenia: childhood trauma—a critical review. *Schizophr Bull.* 2007;33(1):3-10.
15. Şar V. Travma ve Dissosiyasyon Nedir? <https://www.vedatsar.com/travma-ve-dissosiyasyon-nedir/>. Published 2020.
16. Perry BD, Pollard RA, Blakley TL, Baker WL, Vigilante D. Childhood trauma, the neurobiology of adaptation, and "use-dependent" development of the brain: How "states" become "traits." *Infant Ment Health J.* 1995;16(4):271-291.
17. Bentall RP, de Sousa P, Varese F, et al. From adversity to psychosis: pathways and mechanisms from specific adversities to specific symptoms. *Soc Psychiatry Psychiatr Epidemiol.* 2014;49(7):1011-1022.
18. Famularo R, Kinscherff R, Fenton T. Psychiatric diagnoses of maltreated children: preliminary findings. *J Am Acad*

- Child Adolesc Psychiatry*. 1992;31(5):863-867.
19. Wichers M, Schrijvers D, Geschwind N, et al. Mechanisms of gene-environment interactions in depression: evidence that genes potentiate multiple sources of adversity. *Psychol Med*. 2009;39(7):1077.
 20. Hammen C, Henry R, Daley SE. Depression and sensitization to stressors among young women as a function of childhood adversity. *J Consult Clin Psychol*. 2000;68(5):782.
 21. Holshausen K, Bowie CR, Harkness KL. The relation of childhood maltreatment to psychotic symptoms in adolescents and young adults with depression. *J Clin Child Adolesc Psychol*. 2016;45(3):241-247.
 22. Howes OD, Murray RM. Schizophrenia: an integrated sociodevelopmental-cognitive model. *Lancet*. 2014;383(9929):1677-1687.
 23. Kendler KS, Kuhn JW, Prescott CA. Childhood sexual abuse, stressful life events and risk for major depression in women. *Psychol Med*. 2004;34(8):1475.
 24. Morgan C, Charalambides M, Hutchinson G, Murray RM. Migration, ethnicity, and psychosis: toward a sociodevelopmental model. *Schizophr Bull*. 2010;36(4):655-664.
 25. Morgan C, Reininghaus U, Fearon P, et al. Modelling the interplay between childhood and adult adversity in pathways to psychosis: initial evidence from the AESOP study. *Psychol Med*. 2014;44(2):407.
 26. Myin-Germeys I, van Os J, Schwartz JE, Stone AA, Delespaul PA. Emotional reactivity to daily life stress in psychosis. *Arch Gen Psychiatry*. 2001;58(12):1137-1144.
 27. Pelcovitz D, Kaplan S, Goldenberg B, Mandel F, Lehane J, Guarrera J. Post-traumatic stress disorder in physically abused adolescents. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*. 1994;33(3):305-312.
 28. Crittenden PM, Heller MB. The roots of chronic post-traumatic stress disorder: Childhood trauma, information processing, and self-protective strategies. *Chronic Stress*. 2017;1:2470547016682965.
 29. McCauley J, Kern DE, Kolodner K, et al. Clinical characteristics of women with a history of childhood abuse: unhealed wounds. *Jama*. 1997;277(17):1362-1368.
 30. Regier DA, Hirschfeld RM, Goodwin FK, Burke JD, Lazar JB, Judd LL. The NIMH Depression Awareness, Recognition, and Treatment Program: structure, aims, and scientific basis. *Am J Psychiatry*. 1988;145(11):1351-1357.
 31. Kendler KS, Kessler RC, Walters EE, et al. Stressful life events, genetic liability, and onset of an episode of major depression in women. *Focus (Madison)*. 2010;8(3):459-470.
 32. Heim C, Nemeroff CB. The role of childhood trauma in the neurobiology of mood and anxiety disorders: preclinical and clinical studies. *Biol Psychiatry*. 2001;49(12):1023-1039.
 33. Dube SR, Anda RF, Felitti VJ, Chapman DP, Williamson DF, Giles WH. Childhood abuse, household dysfunction, and the risk of attempted suicide throughout the life span: findings from the Adverse Childhood Experiences Study. *Jama*. 2001;286(24):3089-3096.
 34. Lopez-Patton M, Kumar M, Jones D, Fonseca M, Kumar AM, Nemeroff CB. Childhood trauma and METH abuse among men who have sex with men: Implications for intervention. *J Psychiatr Res*. 2016;72:1-5.
 35. Agid O, Shapira B, Zislin J, et al. Environment and vulnerability to major psychiatric illness: a case control study of early parental loss in major depression, bipolar disorder and schizophrenia. *Mol Psychiatry*. 1999;4(2):163-172.
 36. Varese F, Smeets F, Drukker M, et al. Childhood adversities increase the risk of psychosis: a meta-analysis of patient-control, prospective-and cross-sectional cohort studies. *Schizophr Bull*. 2012;38(4):661-671.
 37. Matheson SL, Shepherd AM, Pinchbeck RM, Laurens KR, Carr VJ. Childhood adversity in schizophrenia: a systematic meta-analysis. *Psychol Med*. 2013;43(2):225.
 38. Heins M, Simons C, Lataster T, et al. Childhood trauma and psychosis: a case-control and case-sibling comparison across different levels of genetic liability, psychopathology, and type of trauma. *Am J Psychiatry*. 2011;168(12):1286-1294.
 39. Daalman K, Diederen KMJ, Derks EM, van Lutterveld R, Kahn RS, Sommer IEC. Childhood trauma and auditory verbal hallucinations. *Psychol Med*. 2012;42(12):2475.
 40. Arseneault L, Cannon M, Fisher HL, Polanczyk G, Moffitt TE, Caspi A. Childhood trauma and children's emerging psychotic symptoms: a genetically sensitive longitudinal cohort study. *Am J Psychiatry*. 2011;168(1):65-72.
 41. McGrath JJ, McLaughlin KA, Saha S, et al. The association between childhood adversities and subsequent first onset of psychotic experiences: a cross-national analysis of 23,998 respondents from 17 countries. *Psychol Med*. 2017;47(7):1230.
 42. Read J, van Os J, Morrison AP, Ross CA. Childhood trauma, psychosis and schizophrenia: a literature review with theoretical and clinical implications. *Acta Psychiatr Scand*. 2005;112(5):330-350.
 43. Kelleher I, Harley M, Lynch F, Arseneault L, Fitzpatrick C, Cannon M. Associations between childhood trauma, bullying and psychotic symptoms among a school-based adolescent sample. *Br J Psychiatry*. 2008;193(5):378-382.
 44. Harley M, Kelleher I, Clarke MC, et al. Cannabis use and childhood trauma interact additively to increase the risk of psychotic symptoms in adolescence. 2010.
 45. Felitti VJ, Anda RF, Nordenberg D, et al. Relationship of childhood abuse and household dysfunction to many of the leading causes of death in adults: The Adverse Childhood Experiences (ACE) Study. *Am J Prev Med*. 1998;14(4):245-258.
 46. Francis DD, Caldji C, Champagne F, Plotsky PM, Meaney MJ. The role of corticotropin-releasing factor-norepinephrine systems in mediating the effects of early experience on the development of behavioral and endocrine responses to stress. *Biol Psychiatry*. 1999;46(9):1153-1166.
 47. Wallace DJ. The role of stress and trauma in rheumatoid arthritis and systemic lupus erythematosus. In: *Seminars in Arthritis and Rheumatism*. Vol 16. Elsevier; 1987:153-157.
 48. Kendler KS, Bulik CM, Silberg J, Hettema JM, Myers J, Prescott CA. Childhood sexual abuse and adult psychiatric and substance use disorders in women: an epidemiological and cotwin control analysis. *Arch Gen Psychiatry*. 2000;57(10):953-959.
 49. Hammen C, Davila J, Brown G, Ellicott A, Gitlin M. Psychiatric history and stress: predictors of severity of unipolar depression. *J Abnorm Psychol*. 1992;101(1):45.
 50. Mooy JM, De Vries H, Grootenhuys PA, Bouter LM, Heine RJ. Major stressful life events in relation to prevalence of undetected type 2 diabetes: the Hoorn Study. *Diabetes Care*. 2000;23(2):197-201.
 51. Norman RMG, Malla AK. A prospective study of daily stressors and symptomatology in schizophrenic patients.

- Soc Psychiatry Psychiatr Epidemiol.* 1994;29(6):244-249.
52. Twisk JWR, Snel J, Kemper HCG, van Mechelen W. Changes in daily hassles and life events and the relationship with coronary heart disease risk factors: a 2-year longitudinal study in 27–29-year-old males and females. *J Psychosom Res.* 1999;46(3):229-240.
53. Nemeroff CB, Heim CM, Thase ME, et al. Differential responses to psychotherapy versus pharmacotherapy in patients with chronic forms of major depression and childhood trauma. *Proc Natl Acad Sci.* 2003;100(24):14293-14296.
54. Greenough WT, Black JE, Wallace CS. Experience and brain development. *Child Dev.* 1987;539-559.
55. Bateson P, Barker D, Clutton-Brock T, et al. Developmental plasticity and human health. *Nature.* 2004;430(6998):419-421.
56. Danese A, McEwen BS. Adverse childhood experiences, allostasis, allostatic load, and age-related disease. *Physiol Behav.* 2012;106(1):29-39.
57. Teicher MH. Scars that won't heal: The neurobiology of child abuse. *Sci Am.* 2002;286(3):68-75.
58. Teicher MH, Tomoda A, Andersen SL. Neurobiological consequences of early stress and childhood maltreatment: are results from human and animal studies comparable? *Ann N Y Acad Sci.* 2006;1071(1):313-323.
59. Bremner JD, Randall P, Vermetten E, et al. Magnetic resonance imaging-based measurement of hippocampal volume in posttraumatic stress disorder related to childhood physical and sexual abuse—a preliminary report. *Biol Psychiatry.* 1997;41(1):23-32.
60. Stein MB, Koverola C, Hanna C, Torchia MG, McClarty B. Hippocampal volume in women victimized by childhood sexual abuse. *Psychol Med.* 1997;27(4):951-959.
61. Driessen M, Herrmann J, Stahl K, et al. Magnetic resonance imaging volumes of the hippocampus and the amygdala in women with borderline personality disorder and early traumatization. *Arch Gen Psychiatry.* 2000;57(12):1115-1122.
62. Vythilingam M, Heim C, Newport J, et al. Childhood trauma associated with smaller hippocampal volume in women with major depression. *Am J Psychiatry.* 2002;159(12):2072-2080.
63. De Bellis MD, Keshavan MS, Frustaci K, et al. Superior temporal gyrus volumes in maltreated children and adolescents with PTSD. *Biol Psychiatry.* 2002;51(7):544-552.
64. Carrion VG, Weems CF, Eliez S, et al. Attenuation of frontal asymmetry in pediatric posttraumatic stress disorder. *Biol Psychiatry.* 2001;50(12):943-951.
65. Hubel DH, Wiesel TN. *Brain and Visual Perception: The Story of a 25-Year Collaboration.* Oxford University Press; 2004.
66. Hensch TK. Critical period plasticity in local cortical circuits. *Nat Rev Neurosci.* 2005;6(11):877-888.
67. Rook GAW, Lowry CA, Raison CL. Hygiene and other early childhood influences on the subsequent function of the immune system. *Brain Res.* 2015;1617:47-62.
68. Kendler KS, Kessler RC, Neale MC, Heath AC, Eaves LJ. The prediction of major depression in women: toward an integrated etiologic model. *Am J Psychiatry.* 1993;150:1139.
69. Kaufman J, Plotsky PM, Nemeroff CB, Charney DS. Effects of early adverse experiences on brain structure and function: clinical implications. *Biol Psychiatry.* 2000;48(8):778-790.
70. Ladd CO, Huot RL, Thrivikraman K V, Nemeroff CB. Long-term behavioral and neuroendocrine adaptations to adverse early experience. *Prog Brain Res.* 1998;122(3):2000.
71. Grosse L, Ambrée O, Jörgens S, et al. Cytokine levels in major depression are related to childhood trauma but not to recent stressors. *Psychoneuroendocrinology.* 2016;73:24-31.
72. Baumeister D, Akhtar R, Ciufolini S, Pariante CM, Mondelli V. Childhood trauma and adulthood inflammation: a meta-analysis of peripheral C-reactive protein, interleukin-6 and tumour necrosis factor- α . *Mol Psychiatry.* 2016;21(5):642-649.
73. Coelho R, Viola TW, Walss-Bass C, Brietzke E, Grassi-Oliveira R. Childhood maltreatment and inflammatory markers: a systematic review. *Acta Psychiatr Scand.* 2014;129(3):180-192.
74. Hartwell KJ, Moran-Santa Maria MM, Twal WO, et al. Association of elevated cytokines with childhood adversity in a sample of healthy adults. *J Psychiatr Res.* 2013;47(5):604-610.
75. Rauschenberg C, Van Os J, Cremers D, Goedhart M, Schievelde JNM, Reininghaus U. Stress sensitivity as a putative mechanism linking childhood trauma and psychopathology in youth's daily life. *Acta Psychiatr Scand.* 2017;136(4):373-388.
76. Trickett PK, Noll JG, Susman EJ, Shenk CE, Putnam FW. Attenuation of cortisol across development for victims of sexual abuse. *Dev Psychopathol.* 2010;22(1):165.
77. Keeshin BR, Strawn JR, Out D, Granger DA, Putnam FW. Cortisol awakening response in adolescents with acute sexual abuse related posttraumatic stress disorder. *Depress Anxiety.* 2014;31(2):107-114.
78. Pervanidou P, Chrousos GP. Metabolic consequences of stress during childhood and adolescence. *Metabolism.* 2012;61(5):611-619.
79. Yen S, Shea MT. Recent developments in research of trauma and personality disorders. *Curr Psychiatry Rep.* 2001;3(1):52-58.
80. Flory JD, Yehuda R, Grossman R, New AS, Mitropoulou V, Siever LJ. Childhood trauma and basal cortisol in people with personality disorders. *Compr Psychiatry.* 2009;50(1):34-37.
81. Paris J. Childhood trauma as an etiological factor in the personality disorders. *J Pers Disord.* 1997;11(1):34-49.
82. Paris J. Does childhood trauma cause personality disorders in adults? *Can J Psychiatry.* 1998;43(2):148-153.
83. YAŞAR Alişan Burak (2017). Juvenil miyoklonik epilepsi hastalarında mizaç özellikleri ve çocukluk çağı travmaları ile hastalık özelliklerinin araştırılması, Sağlık Bilimleri Üniversitesi Haydarpaşa Numune Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Uzmanlık Tezi. İstanbul

Ayna ayna, söyle bana: Narsisizm

Uzm. Dr. Şahabettin ÇETİN

Narsisistik kişilik yapısındaki tüm bu bireylerin davranış örüntüleri, arayışları, ilişki biçimleri, görünüşleri farklı olsa da hizmet ettikleri şey durmaksızın süren onay arayışıyla, kaçınmayla veya sığınmayla derindeki aşırı kırılğan yapıyı korumaktır. Aynı nihai hedefe çok farklı yollarla ulaşmaya çalışırlar.

İnsanın kendine hayranlığı, kendini canlılar arasında yerleştirdiği özel konum ve geri kalan dünyanın o konumun çevresinde dönüyor olduğu düşüncesi varoluşunun merkezinde yer almaktadır.

İnsanın kendine hayranlığı, kendini canlılar arasında yerleştirdiği özel konum ve geri kalan dünyanın o konumun çevresinde dönüyor olduğu düşüncesi varoluşunun merkezinde yer almaktadır. Yalnızca buradan baktığımızda bile, bildiğini bilen insanın (*Homo sapiens sapiens*), kendisine dair kavrayışını sakat bir bilginin üzerine kurduğunu söyleyebiliriz. Bu sakat bilgi evrendeki biricikliğine dair yanılmasadır.

Doğadaki tüm varlıkların insan türünün hizmetinde olduğunu öne süren -antroposentrik- bakışın evrimsel, felsefi, toplumsal vb. problemlerini konu dışında tutsak bile var olan her şeyin hizmetkârı olduğu tek bir 'özel' birey olamayacağı açıktır. Buna rağmen tarih çok sayıda kibirli, kendisi dışındaki kimseyi görmeyen, her şeye hükmetme arzusundaki kişilerin öyküleriyle doludur. Bu öykülerin hatırı sayılır bir kısmı gerçek kişiler olup; bir kısmı da edebiyatta, tiyatrodan, sinemada, söylencelerde karşılaştığımız kurgusal, mitolojik karakterlerdir.

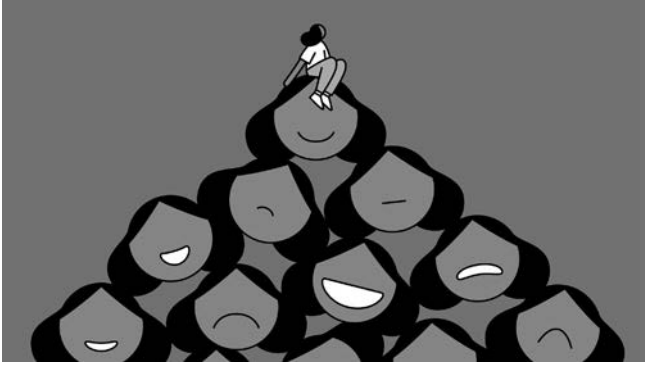
Narsisizmden söz ederken Yunan mitolojisinin yakışıklı avcısı Narkissos'un öyküsüne uğramadan geçemeyeceğimiz için en baştan kısaca hatırlayıp yolumuza devam edelim. Zeus'un karısı Hera tarafından lanetlenen su perisi Ekho, yeryüzüne gönderildiğinde karşılaştığı Narkissos'a aşık olur. Avcı Narkissos, Ekho'nun aşkına karşılık vermeyince su perisi kederinden ölür. Bu durum karşısında hiddetlenen tanrılar Narkissos'u cezalandırmak ister. Bir gün göl kıyısında yürürken kendi yansımasını suda gören yakışıklı avcı Narkissos, gördüğü güzellik karşısında çarpılır ve gözlerini yansımadan alamaz. Yemeden, içmeden günlerce kendi görüntüsünü hareketsizce seyreden Narkissos gözünü alamadığı bu güzele dokunmak isterken suya düşerek boğulur. Bu hikaye insanın kendine hayranlığının, kendisinden başka hiçbir şeyi görmeyişinin bir temsili olarak resimde, edebiyatta, psikolojide önemli bir yer almıştır.

“İnsanın, kendisine dair kavrayışını sakat bir bilginin üzerine kurduğunu söyleyebiliriz. Bu sakat bilgi evrendeki biricikliğine dair yanılmasadır.”

Ekho'nun yankıları Narkissos'un bakışlarını üzerine çevirmeye yetmemiştir. Ölümlü Narkissos da kendisini sonsuza kadar izleyememiştir. Fakat ismini verdiği narsisizm, özellikle son yıllarda hemen her alanda yankılanan bir kavram haline gelmiştir. Narsisizm nedir? Kimdir bu narsisistler? 'Onlar öylelerdir' deyip bir kenara atabileceğimiz belirli kişiler midir? Narsisistik kişilik denen bir bozukluğa yol açan, virüs gibi yayılan, aşıl原因arak korunabileceğimiz ve nihayetinde yeryüzünden silinmesi için beklememiz gereken bir dış etken midir? Yoksa insanın doğasının olmazsa olmazı mıdır?

Bu tür soruları sorarak ilerlerken narsisistik kişilik yapısının ge-

lişimine dair görüşlerin bir kısmından kuramsal karmaşada boğulmadan söz etmek, narsisizm hakkında çarpıtılmaya müsait bilgileri bir miktar netleştirmek, ön yargılara alternatif kavrayışlar önermeye çalışmak bu yazının hedefleri olabilir. Buna karşın, narsisistik (olduğunu düşündüğümüz) kişilere nasıl davranılması gerektiği, bu kişilerle ilişkilerde nelere dikkat edileceği, kişilerin nasıl değişebileceği gibi sorulara "hap" gibi spot yanıtlar vermek ise bu yazının hedefleri arasında değildir. Peşinen söylemek isterim ki bu yazıyı okurken zihninizde canlanan kişilere "o da çok narsist ya!" diye etiketler koymanın neredeyse hiç yararı yoktur. Hakikati daha fazla gizleme veya çarpıtma gibi zararlar verme olasılığı ise oldukça fazladır.

Mutlak olarak diğer kişilerin beğeni, takdir ve onaylamalarına muhtaçtırlar.

Kavramın Türkçedeki en yaygın çevirisi özsevi şeklinde olsa da sıklıkla sözlü ve yazılı dilde narsisizm kullanımı tercih edilmektedir. Kelimenin konuşma dilindeki güçlüğü nedeniyle 'narsist' şeklindeki hatalı kullanımı da az değildir. Hatta Serol Teber'in aktardığına göre Freud da artikülasyon problemi nedeniyle kelimeyi narsisist olarak telaffuz edemekte, çevresinin uyarılarına rağmen inatla narsist olarak kullanmaya devam etmektedir. Dolayısıyla bu kullanım da yazında ve konuşma dilinde kabul görmüştür.

Kendini beğen-miş gibi

Kendine hayranlık, kendisinden başkasını sevmeme, ilişkilerde sömürücü ve aşağılayıcı olma gibi özellikleriyle tanımlanan narsisist kişiler sahiden de kendilerini çok güçlü, üstün, kimseye ihtiyacı olmayan kişiler gibi mi görmektedir? Bu soruya evet yanıtı vermek çok zor. Yani narsisist kişilik yapılanması olan biri, bilinçdışı ve bir miktar da bilinçli olarak, sürekli ve derin yetersizlik, değersizlik duyguları yaşamaktadır. Mutlak olarak diğer kişilerin beğeni, takdir ve onaylamalarına muhtaçtırlar. Bu kişilerin kendi kendine yeten görüntüsü aslında içerideki bu çok kırılgan yapıyı korumaya çalışmak için örtülen bir kılıftır. Narsisist "kendini beğenmiş" değil, "kendini beğen-miş gibi" olan kişidir.

Özsevi, esasında kişinin dış dünya ile ve diğer nes-

nelerle sevgi bağı kurabilmesinin ön koşuludur. Diğerlerine yönelen sevgi karşılıklı olup kapsandıkça özdeğerlilik ve kendine güven hissedebilmek mümkün olur. Fakat bu sevgi, ilk bakımverenlere yöneldiğinde karşılaşılan hayal kırıklıkları nedeniyle kişinin kendisiyle ilgili algısı parçalı kalır. Bu parçalı kendilik algısı yaşamın ilerleyen dönemlerinde yüklenen, diğerlerinin beğenisi ve hayranlığı için sürekli çabalayan, kırılgan ve sömürücü ilişkiler kuran bir kişilik yapısının oluşumuna neden olur. Burayı konuyla ilgili önemli kuramların bir kısmından faydalanarak biraz daha anlaşılır kılmaya çalışacağım. Çünkü narsisistik kişilik yapılanmasının temelleri tam da buralardan geçmektedir. Bazı teknik ifadeleri kullanmadan anlatmak çok zor olacağı için onları da kısaca açıklayarak ilerleyeceğim.

Narsisistin yolu

Psikodinamik gelişime dair anlatımlarda çok sık kullanılan bir başlangıç noktasıyla yola çıkacağım: *insan yavrusunun doğumdaki çaresizliği*. İnsanın evrim zincirinde zihinsel olarak en gelişkin canlı olmasının bedelleri olmuştur. İki ayağı üzerinde durup iki elini kullanabilmek için daha dar bir kalça kemiğine ihtiyaç varken, gelişmiş bir beyin korteksine sahip olabilmek için bu daralmış doğum kanalından tam olgunlaşmadan çıkması gerekmiştir. Yani insan zihinsel/ruhsal olarak prematür (erken doğmuş) bir canlıdır. Bu prematürite yenidoğan bebeğin ilk aylarındaki acizliği, çaresizliği ile kendisini gösterir. Diğer canlıların hemen tamamı doğumundan kısa süre sonra daha fazla kendi kendine yetebilir, en azından yaşamda kalabilirken; insan yavrusu için bu mümkün değildir. Yaşamının ilk aylarındaki bir insan yavrusu yalnız bırakılsa, olduğu yerde yeterince besin olsa dahi uzun süre sağ kalabilmesi imkansızdır. Dolayısıyla bu çaresizlik, eksiklik mutlak olarak bir diğerine muhtaç olmayı gerektirir. Onun (ötekinin) varlığı yaşamsaldır. Bebek acıkır, öteki doyurur. Bebek üşür, öteki ısıtır. Bebek altını kirletir, öteki temizler. Bebek huzursuz olur, öteki yatıştırır.

Narsisist kişilik yapılanması olan biri, bilinçdışı ve bir miktar da bilinçli olarak, sürekli ve derin yetersizlik, değersizlik duyguları yaşamaktadır.

Fakat bebek yaşamın ilk döneminde ötekini kendisinden ayrı bir varlık olarak algılayamaz. Sıklıkla anne olan bakımverenin bedenini kendisinin bir parçası gibi görür. Bebek, zihinselleştirme gelişimi nedeniyle bu ayrımı yapamazken anne de duygusal olarak bu ilişkiyi yapışık yaşar. Winnicott "sadece bebek diye bir şey yoktur" diyerek tam da buraya işaret etmektedir. Yaşamın bu döneminde, nesne ilişkileri kuramcılarının "simbiyoz" dediği *anne-*

bebek kompleksi vardır. Bu kompleks bebeğin anne karnındaki benzer bir "tamlik" duygusu yaşamasını ve tümgüçlülük hissetmesini sağlar.

Dürtülerden kendiliğe narsisizm

Bu noktaya Freud'un libido kavramı üzerinden yeniden bakalım. Çünkü narsisizmin psikanalitik literatüre girişi Freud'un dürtüler üzerine çalışmalarıyla olmuştur. Libido genel anlamda kişinin haz ve doyum arayışını içeren bir yaşamsal dürtüdür. Buradaki haz ve doyum cinselliği de kapsayabileceği gibi diğer fiziksel istekleri, yakınlaşma ve birleşmeye dönük talepleri de içerir. Freud, bebeğin ilk dönemde tüm libido enerjisini kendi bedenine yönelttiğini ifade etmiş, buna birincil narsisizm adını vermiştir. Daha sonra bebeğin, isteklerini doyurmaya hizmet eden bakımvereni ayırt etmesiyle libido yatırımının bir kısmının ona doğru kaydığını öne sürmüştür. Fakat gelişmekte olan çocuk bu nesneler tarafından reddedilme gibi travmatik deneyimlerle karşılaşınca yatırımı tekrar kendine döndürür. Freud buna ikincil narsisizm adını vermiştir. Fakat dürtü kuramının bu bakışı narsisizmi açıklamak için yeterli görülmemiştir. Ayrıca Freud'un çalışmalarında narsisizm hakkında tutarlı ve net bir tanım olmadığı ifade edilmektedir. Daha sonraki dönemlerde bu tür kişilik özellikleri olan hastalarla çalışan psikanalistler, tanımlamaya ve gelişimsel açıklamaya dair önemli katkılar sağlamışlardır. Bunlar arasında en önemlisi kendilik psikolojisinin kurucusu Heinz Kohut'tur.

Narsisistin bütün derdi kendiliğinde ve kendiliğiyledir.

Metnin şimdiye kadar olan bölümünde yaklaşık otuz kez -kasıtlı olmayarak- "kendi" kelimesini kullanmışım. Narsisizmden bahsederken bu kelimenin sık kullanılmış olması boşuna olmasa gerek. Çünkü narsisistin bütün derdi kendiliğinde ve kendiliğiyledir. İlk bakışta kavraması pek kolay olmayan ve tanımı açısından görüş farklılıklarının olduğu bir kavramdır kendilik. Peki nedir?

Jacobson'a göre kendilik (self) bireyin kendi dış görünüşü, bedeni, fizyolojik yapısı gibi fiziksel özellikleri ve istekleri, davranışları, beklentileri gibi ruhsal yapısına dair imgeler ve tasarımların bütünüdür. Bu imgeler ve tasarımlar fiziksel ve ruhsal gelişim ile birlikte giderek daha organize ve bütünlüklü olmaya başlar. Çocuğun, ötekiler kendisine baktığında ne düşündükleri, duyumsadıklarını anlayacak zihinselleştirme kapasitesine gelmesiyle kendiliğin kurulması ve organize olması mümkün olur. Celal Odağ, kendiliğin ruhsal yapının çatısını oluşturduğunu vurgular. Bu çatının sağlamlaşması, kendiliğin bütünleşmesi de bakımverenlerin çocuğa ayna tutmasıyla, destek ve onaylamalarıyla mümkün olur.

Tümgüçlülüğün kaybına karşı: Büyüklenme ve ülküleştirme

Burada, anne ile bütünleşmiş bir yapı oluşturduğu yerde bıraktığımız bebeğin öyküsüne yeniden dönelim. Ötekinin varlığı kendisi için yaşamsal önem taşıyan bebek, bakım veren ile yapışık olduğu bu yapıdan yavaş yavaş ayrılrsa da daima onun bakışına ihtiyaç duymaktadır. Onun bakışı, onayı, kabulü olmadığında kendilik tasarımları parçalanıp dağılma tehlikesi yaşar. Bu evrede çocuk "o olmadan olmayacağını" fark etmesinin yarasını iki ayrı yol ile sarmaya çalışır. Bu iki yolu anlamak narsistik kişilik yapısının oluşumunu anlamamızı büyük oranda kolaylaştıracaktır.

Narsisizmin psikanalitik literatüre girişi Freud'un dürtüler üzerine çalışmalarıyla olmuştur.

İlki *büyükleme-gösterme kendiliktir* (grandiose-exhibitionist self). Çocuğun diğerlerinin gözündeki yerini sağlamlaştırma, onlar için daha da görünür olma, kendisini izleyen ve onaylayan seyirciler toplama coşkusuyla ortaya çıkar. Eğer bu dönemde çocuk davranışlarını, duygusal tepkilerini, ihtiyaçlarını aynalayan, eşduyum gösteren, gördüğünü ve onayladığını belli eden, coşkusuna dengeli biçimde eşlik eden ebeveynlerle ilişki içinde olabilirse bu büyükleme yapı yumuşayarak bireyin heves ve tutkularına dönüşecek; özsaygısı ve yaşam coşkusu yüksek olan birisi olması mümkün olacaktır.

Fakat aile bu noktada çocuğun büyükleme-gösterme sahnesini görmezden gelir, reddeder, o sahnenin hemen indirmeye çalışır veya sahnedeyken incitirse büyükleme kendilik benlik tarafından özümselemeyecektir. Bu durumda değişmeden kalarak halen ilkel amaçlarının doyurulmasını bekleyen, acımasız bir kusursuzluk arayışı içinde olan, çabuk incinebilen, sürekli olarak kendisine ayna tutacak, onay verecek ve hayranlıkla bakacak se-

yirciler arayan, bulamadığı anda derin bir boşluğa düşen bir birey haline gelecektir.

Büyüklemececi kendilik çocukluğun normal bir yapısıyken, gelişimle birlikte varlığını sürdürmeye devam etmesi yetişkinlikte narsisistik kişilik yapısına neden olur. Normal büyüklemececi kendiliği bir balon gibi düşünenecek olursak, ebeveynlerin balonun varlığını kabul eden, onu gördüğünü yansıtan tutumları yapıyı esnek biçimde dış gerçeklikle ve benlikle uyumlu hale getirir. Aksi halde balon sürekli olarak şişmeye devam eder ve küçük bir zorlanmada patlayıp dağılabilecek bir yapı meydana gelir.

Çevreleri tarafından kibirli, sürekli kendini gösterme ve ispatlamaya çalışan, hırslı kişiler olarak görülürler. Eleştiriye aşırı duyarlı ve kırılırlar.

Bu yapıdaki kişiler klasik narsisistik kişilik özelliklerini gösterirler. Çevreleri tarafından kibirli, sürekli kendini gösterme ve ispatlamaya çalışan, hırslı kişiler olarak görülürler. Eleştiriye aşırı duyarlı ve kırılırlar. Çoğunlukla sosyal ilişkilerde kendisine hayranlık duyacak, olumlu yönlerine ayna tutacak kişileri çevrelerinde tutmaya çalışırlar. Bu ihtiyaçları karşılanmaz olduğunda ise ilişkileri hızlıca bozabilirler. Bu yönleriyle sömürücü ilişkiler kurdukları söylenebilir. Yoğun haset duygusu yaşayabilir ve diğerlerinin başarılarını kolayca değersizleştirebilirler. Kimi zaman ise bu haset ve değersizleştirmeyi sahte bir alçakgönüllülük ile gizleyebilirler. Eğer çevresel yapı ve bireysel becerileri uygunsa ciddi anlamda başarılı kişiler haline gelebilirler. Çünkü sürekli dışarının onayı ve beğenisine bağımlı yaşayan bu kişiler bu özellikleriyle hırslı ve çalışkandır. Ancak başarılı oldukları o işe derin bir tutku ile bağlı olamazlar. Peşinde oldukları şey o işle ilgili merakları değil, o iş aracılığıyla toplanacak hayranlar veya narsisistik hizmetkarlardır. Bu büyüklemececi kişilik yapısına özellikle liderlerde, yönetici konumundaki kişilerde sık karşılaşırlar.

Çocuğun diğer kendilik yapısı ise *ülküleştirilmiş ebeveyn imgesidir* (idealized parental imago). Bu yapıda, çocuk ebeveynlerine kusursuz, tümgüçlü bir süper kahraman rolü atfeder. Büyüklemececi kendiliğin gelişiminde kendi eksikliğini kapatmak için var olandan daha büyük bir zar oluştururken, burada gücü her şeye yeten bir kahramanın gölge-

sine sığınmayı seçer. Her ikisi de esasında derindeki yetersiz ve çaresiz bebeği korumaya hizmet eder. Eğer bu ülküleştirme karşısında ebeveyn dengeli bir tutum sergilerse, çocuğa yalancı bir alçakgönüllülük ya da abartılı büyüklemececilik göstermezse, içtenlikle yaklaşır ve kendisinin eksiklerini görmesine izin verirse ülküleştirme üstbenlik (süperego) yapısına yapılarak yerini kendini kontrol edebilme, duygusal gerilimi denetleme yetisine bırakır. Çocuğun ebeveynlerini olduğundan daha güçlü algılaması karşısında ebeveyn yok sayıcı bir tutum sergiler, ani bir hayal kırıklığı ile gözden düşer veya ortadan kaybolursa ülküleştirme gereksinimi engellenir. Bu durumda ise o dönemdeki ihtiyaç duyduğu kahramanın kaybını gidermek için sürekli olarak benlik saygısını dengeleyecek ve kendisini onaylayacak ilkel kendilik nesneleri arayışında olur.

Bu yapıdaki kişiler narsisistik kişilik yapısının diğer özelliklerini de gösterebilirken daha önce belirtilen ve genelde bilinenden farklı olarak dışarıya karşı çok güçlü bir görüntü vermeyebilirler. Bulunduğu ortamda lider, öncü, yönetici olarak en ilerde olmayıp bu şekilde güçlü gördükleri kişilerin yakınında durmayı tercih ederler. Kimi zaman bu kişilerin kabul edilemez biçimde yetersiz oldukları durumlarla karşılaştıklarında oradan uzaklaşarak yeni ülküleştirme arayışlarına girerler. Diğerlerinin bakışlarını bu yol ile üzerine toplayarak, derindeki yetersizliğe karşı koruyucu bir araç sağlarlar.

Kendisinden daha güçlü görünen başka birilerinin yanında duran, kendisinden nadiren söz edip diğerlerinin yıldızını parlatan, sözde mütevazilik içindeki kişiler de olabilirler.

Vamık Volkan ise yas yaşayan ebeveynlerin çocuklarına özel bir vurgu yapar. Bu çocukların yeterli miktarda sahnede görünemediklerini ya da sahnede ikame ettikleri bireylerin (kaybedilen nesne) görüntüsü dışında var olamadıklarını belirtir. Bu da bu kişilerde yatırımın sahte kendiliklere yapılmasına ya da "özel" olduklarına dair inanca sebebiyet vererek çelişkili ve değişkenlik gösteren kendilik algıları geliştirmeleri sonucuna yol açar.

Bu kişi narsisistse, şu nasıl narsisist?

Anlaşılabileceği gibi narsisist kişiler her zaman kibirli görünen, diğer insanları hor gören, sürekli kendisi ve başarıları hakkında konuşulmasını talep eden bir tavır içinde olmayabilir. Kendisinden daha güçlü görünen başka birilerinin yanında duran, kendisinden nadiren söz edip diğerlerinin yıldızını parlatan, sözde mütevazilik içindeki kişiler de olabilirler. Kimi zaman da büyüklemececi kendiliğin kırılma yapısı öyle baskın olur ki kişiler narsisistik incinmelerin olasılığından uzaklaşmak

için toplumdan geri çekilebilir, yeni insanlarla tanışmak ve ilişki kurmaktan kaçınabilirler. Bu görünümdeki narsisist kişiler klinikte kaçınan kişilik, sosyal kaygılı gibi görülebilir; hatta şizoid kişilik yapısında veya silik otizm belirtileri gösterdikleri şeklinde değerlendirilebilirler. Büyükenmecilik bazen öyle bir noktaya gelebilir ki diğer insanlarla iletişim dahi kurmak bu türden kişiler için aşağılayıcı bir şey olabilir.

Öyleyse en iyi bildiğimiz, grubun lideri olmaya çalışan, sürekli çevresinde hayran toplayan, insanları aşağılayan tutum sergileyen birine de bunların neredeyse tersi özelliklerdeki bir diğerine de nasıl aynı şeyi söyleyebiliyoruz? Narsisist denen şey buysa, nasıl diğeri de olabilir? Buradaki durum klinisyenler için ayırıcı tanıda zorluklar içerse de oluş biçimi açısından daha nettir. Narsisistik kişilik yapısındaki tüm bu bireylerin davranış örüntüleri, arayışları, ilişki biçimleri, görünümeleri farklı olsa da hizmet ettikleri şey durmaksızın süren onay arayışıyla, kaçınmayla veya sığınmayla derindeki aşırı kırılğan yapıyı korumaktır. Aynı nihai hedefe çok farklı yollarla ulaşmaya çalışırlar.

Özellikle yaşamın erken dönemindeki deneyimlerin kaçınılmaz bir sonucu olarak dış gerçeklikle uyumu bozucu hale geldiğinde kişilik bozukluğundan söz etmek mümkün olmaktadır.

Buraya kadar anlaşıldığı üzere narsisizm en başta söylediğimiz gibi korunmak için aşılma benzeri yöntemler geliştirebileceğimiz, insanlık olarak mücadele etmemiz gereken bir dış etken değildir. Aksine olağan gelişimin tam ortasında yer alan ve bir sürü karmaşık ruhsal mekanizma ile çevresel, toplumsal etkilerin ilişkisiyle her insanda belirli miktarlarda bulunan bir yapıdır. Belirli bir noktaya kadar adaptif hatta gelişim için olmazsa olmazdır. Fakat özellikle yaşamın erken dönemindeki deneyimlerin kaçınılmaz bir sonucu olarak dış gerçeklikle uyumu bozucu hale geldiğinde kişilik bozukluğundan söz etmek mümkün olmaktadır.

Tedavi sürecinde narsisistik kişilik bozukluğunun zemin hazırlayabileceği diğer psikiyatrik bozuklukların değerlendirilmesi önemlidir. Narsisistik kişiler depresyon ve kaygı bozukluklarına yatkın olabilirler. Ayrıca kırılğan kendilik yapısı bazı durumlarda mikro-paranoid hezeyanlar görülmesine neden olabilir. Psikoterapide Kohut, bu kişilerin saplandıkları gelişim sürecinde yapılmamış olanları terapistin yapmasını önermiştir. Örneğin terapistin yapacağı ayna aktarımları veya ülküleştirmeye aktarımlarının ayırdına varıldığında kişinin zihinsel dünyasındaki eşduyum yapmayan, görmezden gelen ebeveyn yerine bütünleştirici bir rol almak gerektiğini ifade etmiştir. Kernberg ise bu şekilde olumlu ebeveyn rolüne girmenin kişilerin zaten arayışında olduğu şeyi onlara vermekten öte gide-

meyeceğini belirtmiştir. Onun yerine bu kişilerin olumsuz, yıkıcı taraflarıyla yüzleştirilmesi gerektiğini öne çıkarmıştır. Önceleri hiçbir şekilde tedavi edilemez görülen bu bozukluğun psikoterapiden yarar görebileceğine dair çok sayıda veri bulunmaktadır. Özellikle uzun süreli psikodinamik psikoterapi, destekleyici psikoterapi, aktarım odaklı psikoterapi, şema terapi bu kişilerde yararlı olmakta, uyumu arttırmaktadır.

Sonsöz

Elbette ki son yüzyılın ekonomik, politik ve toplumsal ikliminde neo-liberalizmin kişileri büyük gruplardan ayırıp parçalayan, bireyselliği öne çıkaran manipülasyonlarının bu kişilik yapısı hakkında her alanda daha fazla çalışılıyor ve konuşuluyor olmasındaki etkisi yadsınamaz. Ayrıca günlük iletişimimizin neredeyse tamamının aracı haline gelen sosyal medyanın da ilişkilerdeki derinliği azaltması, beğenme ve beğenilmeye dair sahte kısa yollar sağlaması, hoş gitmeyen içerik ya da ilişkileri engelleyerek yok gibi davranmamızı kolaylaştırması gibi katkıları bireysel ve toplumsal düzeyde narsisistik yanımızı beslemeye devam ediyor olabilir.

Bununla birlikte narsisizmi yalnızca çağımıza ait bir 'hastalık' gibi görmek doğru değildir. Binlerce senelik uygarlık, narsisistik ereklere üzerinde yükselmiş dersek abartmış olmayız. Bir narsisizm yüceltmesi yapmak için değil, insanlığın olağan durumu içinde yer aldığını anımsatmak için vurgulamamız gerekir bu noktayı. Narsisizmin son derece yıkıcı olabilen etkilerinden, içsel dünyamızdaki varlığını görmezden gelerek uzaklaşamayız. Belki de en önemli ihtiyacımız bu varlığı fark etmek ve diğer insanlarla olabildiğince gerçek ilişkiler kurmaktır. Spinoza'nın Etika'sından bir alıntıyla bitirelim; *"...insana insandan faydalı bir şey yoktur."*

Yararlanılan kaynaklar ve ileri okuma önerileri

- Akhtar S (2009) Ağır kişilik bozukluklarının tanı ve sağaltımı için başvuru kitabı. Çev: M Alkan, C Gürdal. Odağ Yayınları, İzmir
- Akhtar S (2015). Hasarlanmış çekirdek. Çev: M Alkan, C Gürdal. Odağ Yayınları, İzmir
- Freud S (2016). Ruhçözümlemesine Giriş Konferansları. Çev: E Kapkın, A Tekşen. Payel Yayınları, İstanbul
- Kohut H (2004). Kendiliğin çözümlemesi. Çev: C Atbaşoğlu, B Büyükkal, C İçsan. Metis Yayınları, İstanbul
- Odağ C (2012). Nevrozlar-4. Odağ Yayınları, İzmir
- Schmidt A (2019). Kernberg ve Kohut'un Narsisistik Kişilik Bozukluğu Kuramlarının Karşılaştırması. Türk Psikiyatri Dergisi. 30 (2): 137-141.

Obsesif kişilikte kusursuzluk

Doç. Dr. Devran TAN • Nişantaşı Üniversitesi Psikoloji Bölümü

Hataları, yanlış seçimleri engellemeye çalışır, yüksek performans göstermelidir; bir şeylerden keyif almaktansa hayatına sürekli limitler getirerek ve kararlar alarak hayatı kontrol edebileceğini düşünür. Tabii ki, bilinçli bir şekilde değil de bir savunma olarak ortaya çıkan bu durum kişilik yapısının kemikleşen bir özelliği durumuna gelir.

Kusursuz yapının alt yapısında aile dinamiklerinin önemi büyüktür.

Kusursuzluk, obsesif kişilik yapısında olan kişilerde sık rastlanan bir özelliktir.

Obsesif kişilikte gördüğümüz kusursuzluk nasıl tanımlanır?

- Bir işi iyi yapma konusunda inatçı-vazgeçilmez bir kararlılık
- Eksik olmayan-kusursuz olan bir ürün ortaya çıkarmak
- Sıkıntıya sebebiyet veren zor beğenme-seçici olma durumu
- Sürekli eleştirmeye meyilli olma ve buna bağlı ilişkilerde sorunlar yaşama veya eleştiriyi kabullenmeme

Kusursuzluk nasıl görülebilir?

- *Kendiliğe yönelik kusursuzluk:* Kişi kendisini kusursuz algılamaya ihtiyaç duymaktadır
- *Diğerlerine yönelik kusursuzluk:* Kişi diğerlerinin kendisini kusursuz algılamasına ihtiyaç duyar
- *Sosyal olarak kusursuzluk:* Sosyal çevresinin kendisinin kusursuz olmasını istediğine inanır

Nedendir bu kusursuz olma çabası?

Hataları, yanlış seçimleri engellemeye çalışır, yüksek performans göstermelidir; bir şeylerden keyif almaktansa hayatına sürekli limitler getirerek ve kararlar alarak hayatı kontrol edebileceğini düşünür. Tabii ki, bilinçli bir şekilde değil de bir savunma olarak ortaya çıkan bu durum kişilik yapısının kemikleşen bir özelliği durumuna gelir.

Kusursuz yapının alt yapısında aile dinamiklerinin önemi büyüktür. Beklentinin yüksek olduğu bir ortamda yetiştirilmiş ve/veya çocuklukta ihmal edilmiş kişilerde kusursuzluk daha sık görülür.

“Kusursuzluk, obsesif kişilik yapısında olan kişilerde sık rastlanan bir özelliktir.”

Psikanalitik olarak, Freud bu durumun erken çocuklukta yaşanan deneyimlere ve algılananlara karşı tepkisel olarak belirlediğini belirtmiştir. Ailenin çocukla kurduğu iletişimde çocuğun kendini bu ilişkide güvenli bir alan sağlamak için geliştirdiği savunmalardır. Kohut'a göre de, kendilik psikolojisi bakış açısından insan doğumdan ölüme dek kendilik nesnesi ortamında yaşar. İnsan tıpkı fiz-

yolojik olarak hayatta kalması için çevresinde oksijene gereksinim duyduğu gibi psikolojik olarak hayatta kalması için de kendilik nesnelere gereksinim duyar. Kabul görmek için kusursuz olmak bir yoldur.

Kusursuzluk ne zaman sağlıklı bir örüntü olarak ele alınmalıdır?

Bir işi titizlikle ve en iyi şekilde yapmaya çalışmak bir avantaj olabilir. Eğer bu özellik duruma (state) bağlı olarak değişiyorsa yani bilincin kontrolünde ise, istendiği zaman devreye sokuluyor istendiği zaman da devre dışı bırakılabiliyorsa sağlıklı bir düzeyde yaşanabilir. Duruma bağlı kusursuzluk özelliğini devreye sokan bir cerrah bu sayede hata yapma oranını azaltır, ama evde kravatını bağlarken veya arkadaşlarına yemek hazırlarken veya çıktığı yolculukta rotasını belirlerken bu özelliğini devreye sokmayabilir. Yani, esnek davranabilir, duygularını, enerjisini buna göre ayarlayabilir. Aynı zamanda, eleştirildiğinde veya hata yaptığında veya aldığı bir karar olumsuz sonuçlandığında özgüveni düşmez. Bu sayede, proje, hobi, spor gibi aktivitelere katılır keyif alabilir.

Diğer taraftan kusursuzluk bir devam niteliğinde kişisel özellik (trait) taşıyorsa iş yaşamından aile yaşamına kadar birçok boyutta etkisini gösterir. Genellikle, bu kişilerde kusursuzluk daha katı bir görünümüdür. Yani, kişi bu özelliğini aç kapa yapamaz, kolaylıkla değiştiremez. Esneklik gösteremezler. Sürekli olarak hataları önleme, doğru karar verme ve eleştiriyi uzaklaştırma çabası vardır. Sonuçta işlevsellik düşer.

İş veya aile yaşamı, ebeveynlik, romantik ilişki gibi hayatın her alanı etkilenir. Bu durum psikiyatrik-psikolojik bazı olumsuz durumlara yol açabilir. Unipolar depresyon, intihar davranışı, yeme bozukluğu, kaygı bozukluğu gibi durumlar ortaya çıkabilir. İlişkide, evlilikte sorunlar, cinsel yaşamda veya yakınlık kurmakta sorunlar, sosyal ortamlardan geri çekilme, ertelemeler, bedensel yakınmalar, tükenmişlik sendromu görülebilir.

Psikoterapide amaçlanan nedir?

Psikoterapide de obsesif kişilikte kusursuzluğun değişmesi kolay bir süreç değildir.

Yukarıda bahsettiğimiz erken dönem yaşantılarına tepkisel olarak varolma çabasıyla gelişen kusursuzlukta bastırılan veya geri plana itilen hayal kırıklıklarının ve algılamaların ortaya çıkması ve üzerinde çalışılması hedeflenir. Yani, hüsrana uğramayı göze almaya izin verdiğimiz sürece açılımları olacaktır.

İngiliz psikanalist Bion, Tereddütler kitabında der ki: Her şey hüsrandan sakınmaya mı yoksa onu dönüştürmeye mi karar vereceğimize bağlıdır. Aradığımız, eksik olduğunu düşündüğümüz nesne ya da insan, arzu ettiğimiz şeydir. Hüsrana uğramaktan korktuğumuzda ideal bir arzu nesnesi yaratırız. Bu kusursuz olandır. Örneğin, aşk da, sahip olmadığımız bir şeyi var olmayan birine vermektir, der Lacan bunu anlatırken. Bu sefer de, kafamızdaki ideal insan, gerçek insanlarla gerçek ilişkiler içine girmekten kaçış noktalarımız olur.

Adam Philips Kaçırıldıklarımız kitabında der ki;

hüsranı uğrayıp değişecek miyiz dönüşecek miyiz yoksa değişmeye alternatif yollar mı arayacağız? Gerçeklik önemlidir çünkü bizi tatmin edebilecek şey odur, değişimin başlaması hüsrana eden şeyin düşünülerek bulunmasıdır. Freud ve Bion için tatmin olmanın yolu düşünceden geçer; onlara göre yemeğimizi sindirmeden önce hüsrânımızı sindirmemiz gerekir. Ancak bu şekilde bizi tatmin edecek gerçek şeylerin peşine düşeriz. Hüsrana olmanın tatmine ulaşmaz.

Sonuç olarak; belki kusursuzluğa sanatsal anlamda bakıp bahsettiklerimize kısa bir özet yapabiliriz: Kusursuzluk deyince aklıma ilk olarak seramik sanatında benimsediğim Wabi-Sabi sanatı geliyor. Leonard Koren'in 'Sanatçılar, Tasarımcılar, Şair ve Filozoflar için: Wabi-Sabi' kitabındaki hatırladığım ilk cümle şuydu:

'..kusurlu, kalıcı olmayan ve tamamlanmamış şeylerin güzelliğidir.'

Wabi; yalın olan şeyler; Sabi; soğuk, cılız, harap, pas olan şeylerdir ya da solgun yaşamın özünde kalıcı olmayan anlamındadır, kusurlardan keyif almaktır.

Japon literatüründe çay merasimlerini temsil eder. Bir Zen keşişi olan Rikyu çay yapma sanatını öğrenmek ister. Çay ustası Takeno Joo'yu ziyarete gidip okuluna başvurur. Takeno Joo Rikyu'ya bahçeyi düzenlemesini söyler. Rikyu bahçeyi kusursuz bir görünüme gelene dek düzenler; ağaçları budar, yaprakları toplar, patikaları pürüzsüz hale getirir. Son olarak bir kiraz ağacının dallarını sallatır ve kiraz çiçeklerinin gelişigüzel yere dökülmesine sebep olur. Bahçenin düzeni asıl şimdi tamamlanmıştır. Takeno Joo Rikyu'nun "kusurlu" bahçe düzenlemesini görünce onu okuluna kabul eder ve çay sanatını ona öğretir. Bu hikâyeye 16. yüzyılda Japonya'da geçmektedir. Ancak bugün bile büyüsunü korumaya devam ediyor.

Batı kültürünün materyalist ve mükemmeliyetçi yanına karşı ortaya çıkmış ve yaygınlaşmış gösterişsiz ve mütevazı olanın güzelliğidir Wabi-Sabi. Giderek bizi daha obsesif olmaya ve de kusursuz olmaya zorlayan itici bir güç gibidir bu kültürel etki. Yaşarken farkında olmadığımız hayatın bize sıkıntı verdiğini fark ettiğimizde her şeyi kusursuz yapmaya çalışırken nerden çıktı bu durum dedirten belki de..

Aslında, Wabi-Sabi kusursuz olmak yerine *hayatı olduğu gibi karşılayabilme esnekliğidir. Yani, hayatı olduğu gibi kabul etme sanatıdır.*

Pandemi günlerinde yaşadıklarımıza bakarsak, yaptığımız planlar altüst oldu.

Yapılacaklar listesi, organize edilen işler, belli sürede beklenen performans.. Eksikler tamamlanmaya çalışılırken işler yarım kaldı, bazı şeyler ertelendi ve belirsizlik durumu var.

Bir başatme mücadelesi olarak pandeminin getirdiği yeni dünyaya, yaşama ve ilişkilere dair uyum geliştirmek durumundayken bu kusursuz olmaya çalışan obsesif kişilik hiçbir şeyin kalıcı olmadığı ve kontrol edilemediği gerçekliğiyle karşılaştığında yaşanan engellenme ile alt yapıda bastırılan hayal kırıklıkları, öfkeler, duygudurum değişiklikleri bir anda kontrol edilemez bir süreç içine girebilir, işlevselliği bozabilir. İşte tüm bu haller, psikoterapide anlaşılma ihtiyacı duyar. Kendiliğimizdeki yapıcı-yıkıcı taraflarımız, duygularımız, kayıplarımız, öfkelerimizin yansıtılmasıdır bizim gerçekliğimiz.

Müziyen Leonard Cohen der ki; kusursuzluğu unuttun. Her şeyde bir çatlak vardır. Işık içeri böyle girer...

Referanslar

- Greenspon T.S. Making sense of error: a view of the origins and treatment of perfectionism. *Am J Psychother.* 2008;62(3):263-82.
- Hewitt P.L. Perfecting, belonging, and repairing: a dynamic-relational approach to perfectionism. *Canadian Psychology.* 2020; 61(2): 101-110.
- Koren L. Wabi-Sabi: Sanatçılar, Tasarımcılar, Şair ve Filozoflar İçin. Sub yayınları. 2017.
- Mallinger A. The myth of perfection: perfectionism in the obsessive personality. *Am J Psychother.* 2009;63(2):103-31.
- Philips A. Kaçırıklarımız. Metis yayınları. 2015.

Borderline'ı anlamak; kimsesizliğin ve değersizliğin sınırında yaşamayı anlamaktır

Prof. Dr. Doğan ŞAHİN

Borderline kişilik örgütlenmesi olan kişiler psikozdan çok değersizliğin, önemsizliğin, kimsesizliğin sınırında yaşarlar. Erken nesne ilişkilerinde tekrarlayan şekilde kendilerini değersiz, önemsiz ve yük gibi algılamışlar; terk edilme ya da dışlanma korkusu içinde kalmışlardır. Şimdi de her an kendisine değer verilmeyeceği, istenmeyeceği, yük gibi algılanacağı ya da terk edileceği korkusu içindedirler.

Borderline kişiler kendilerini ve başkalarını aynı anda olumlu ve olumsuz yanları ile algılayamazlar.

Borderline kişilik örgütlenmesi gösteren insanlara, psikozun sınırında yaşadıkları düşünüldüğü için sınırda denmiş olmasına karşın, aslında psikoza o kadar da yakın değillerdir. Bazı vakalarda çok kısa psikotik dönemler görülse de vakaların çoğunda psikotik dönemler görülmez. Görülenlerde de psikotik dönemler 1-2 haftadan uzun sürmez.

Borderline kişilik örgütlenmesi olan kişiler psikozdan çok değersizliğin, önemsizliğin, kimsesizliğin sınırında yaşarlar. Erken nesne ilişkilerinde tekrarlayan şekilde kendilerini değersiz, önemsiz ve yük gibi algılamışlar; terk edilme ya da dışlanma korkusu içinde kalmışlardır. Şimdi de her an kendisine değer verilmeyeceği, istenmeyeceği, yük gibi algılanacağı ya da terk edileceği korkusu içindedirler. Bundan dolayı hep değer verildiği, önemsendiği ve terk edilmeyeceği konusunda temin edilmek ve sürekli ilişkide olduğu kişilerin kendisine iyi davrandığını, kendisini önemsediklerini, değer verdiklerini deneyimlemek isterler. Ancak böyle olumlu bir nesne ilişkisinin varlığında kendisini dengeli, anlamlı ve iyi hissedildiği için ya olumlu bir nesne ilişkisini ayakta tutmak için çılgınca çaba harcarlar ya da bundan vazgeçip boşluk, anlamsızlık ve öfke ile harmanlanmış depresif bir ruh haline geçerler.

Borderline kişilik örgütlenmesi gösteren kişilere dışarıdan bakan biri göstermiş oldukları davranışları anlamsız, abartılı, gereksiz veya sahte gibi değerlendirebilir. Oysa tüm davranışlarına bu perspektiften bakıldığında ne kadar anlamlı ve zorunlu olduğu anlaşılacaktır.

Borderlinelerde sık görülen ve başkalarına tuhaf ve anlaşılmaz gelen davranışların nedenlerini birlikte inceleyerek anlamaya çalışalım.

“ Olumlu bir nesne ilişkisini ayakta tutmak için çılgınca çaba harcarlar ya da bundan vazgeçip boşluk, anlamsızlık ve öfke ile harmanlanmış depresif bir ruh haline geçerler. ”

1. Duyguların çabuk değişmesi, oldukça iyi ve keyifli hissederken birden üzgün veya öfkeli olmak ya da üzgün ve kederli iken çabucak mutlu olmak

Borderline kişiler kendilerini ve başkalarını aynı anda olumlu ve olumsuz yanları ile algılayamazlar. Belli bir anda kendisinin veya başkasının sadece kimi olumlu yanlarını ya da olumsuz yanlarını algırlarlar. Kendilerini ve insanları bu şekilde ya olumlu ya da olumsuz olarak algıladıkları için yargıları da ılımlı değil, uçlarda olur. Bir şey onlara ya çok güzel, şahane, mükemmel, müthiş ya da tersine çok kötü, iğrenç, adi olarak gelir. Kendilerini ve dünyayı böyle uç-

larda algıladıkları, bir şeyin iyi ve kötü yanlarını bir arada algılayamadıkları için de duyguları da uçlarda olur. Diyelim annesi veya bir arkadaşı ile konuşuyor, karşısındaki kişinin kendisini dikkatlice dinlediğini, anlattıklarını önemseydiğini düşündüğünde o kişiyi iyi kalpli, kendisine değer veren, çok iyi anlaştığı biri olarak algılar ve o anda kendisini de değerli, önemli, sevilen biri olarak algılar. Bu ilişki içinde iken de huzurlu, güvenli ve keyifli hisseder ama karşısındakini dikkati dağıldığında, başka yere baktığında ya da esnediğinde birden algıları değişir, karşısındaki kişiyi, kendisini önemsemeyen, sevmeyen, samimiyetsiz hatta içten pazarlıklı kötü biri olarak algılar ve kendisini de değersiz, önemsiz, seilmeyen, istenmeyen, yük olarak algılanan biri olarak görür. Duyguları da huzursuzluk, üzüntü veya öfke yönünde değişir.

Gün içinde karşısındaki kişiyi ve kendisini dolayısıyla içinde olduğu ilişkileri algılaması değiştikçe duyguları da değişir.

Gün içinde karşısındaki kişiyi ve kendisini dolayısıyla içinde olduğu ilişkileri algılaması değiştikçe duyguları da değişir. Nesne ilişkilerindeki yüzeysel değişiklikler onda derin duygusal değişikliklere neden olur. Diyelim aslında onu çok seven bir sevgilisi olmasına karşın, sevgilisi yatarken iyi geceler diyemeden uyuya kalmışsa bundan hemen onun artık onu sevmediği, terk edeceği gibi bir sonuç çıkardığından çok kötü hisseder ve öfkelenir. Gece uyandırıp bağırma başlar.

2. Beraber olduğu kişilerin kendisini terk etmesini engellemek için çılgınca çabalar harcama. Ayrılığı kabullenememe ve her ne pahasına olursa olsun engelleme çabaları

Borderline kişilerin çok da memnun olmadıkları hatta ayrılmayı düşündükleri bir ilişkide bile karşı taraf ayrılmak istediğinde ellerinden geleni yapıp ayrılmayı engellemeye çalıştıkları görülür. Kapısından ayrılmamalar, araya insanları koymaya çabalar, intihar tehditleri ya da girişimleri, tehdit, şantaj gibi her yolu denerler. Dışarıdan bakan biri, sürekli şikayet ettiği ve hakkında kötü konuştuğu sevgilisinden ayrılmamak için niye bu kadar çabaladığına bir anlam veremez. Oysa yukarıda dediğim gibi borderline bir kişi için olumlu bir nesne ilişkisi oksijen gibidir. Olumlu bir nesne ilişkisinin yoklu-

ğunda, hele onu bırakmak isteyen birinin varlığında kolayca değersizlik, önemsizlik, kimsesizlik çukuruna düşer. Ölecek gibi olur, nefes alamıyor, boğuluyormuş gibi hisseder. O kuyudan çıkmasının tek yolu onu oraya gönderen kişinin ona aslında onu sevdiğini ve ayrılmak istemediğini söylemesidir.

Nesne ilgili, sevecen olduğunda kendisini değerli ve iyi hisseder ama nesne uzaklaşmak istediğinde kendisini istenmeyen, değersiz, beş para etmez önemsiz biri olarak algılar. Kişi bu tutumunu değiştirmedikçe sürece de uzun bir süre böyle hissetmeye devam eder. O yüzden kişinin yeniden kendisini isteyen, seven, kabul eden duruma geçmesi için elinden geleni yapar. Sevgilisi barışmayı ve yeniden beraber olmayı kabul ettiğinde rahatlar ve kendisini artık o kadar değersiz ve önemsiz hissetmemeye başlar. Öyle ki kendilik tasarımının olumluya dönüşmesini takiben tekrar sevgilisini beğenmemeye başlayabilir.

3. İnsanları kolaylıkla çok beğenip, kolay nefret etme

Borderline kişilerin yeni tanıştıkları ve çok da tanımadıkları insanları çok hızlı bir şekilde aşırı beğenip, sonra da o kişiden uzaklaştıkları hatta nefret ettikleri görülebilir. Oldukça tutarsız gelebilecek bu davranış örüntüsü borderline kişilerin yukarıda söylediğim gibi kendilik ve nesne tasarımlarının bütünlüklü olmamasına bağlıdır ve bunun doğal bir sonucudur.

Borderline kişiler üzülecekleri birçok durumda üzüntü yerine öfke hissederler, çünkü durumu kabullenmek ve buna üzülmektense, öfke göstererek karşısındakini kendi istedikleri gibi davranmaya zorlarlar.

Borderline birinin kendisine ait olumlu kendilik imgelerini ayakta tutmaya ihtiyacı vardır. Kendisini anlamlı, değerli hissedebilmesi için başka birinin ona değer verdiğini deneyimlemeye ihtiyaç duyar. Bir insan ona değer verip ilgilendiğinde, kendisini çok iyi hissettiği için de o kişiyi çok değerli biri olarak algılar ve o kişide beğenilebilecek neler bulursa onlara aşırı değer verir. O kişi kendisi ile ilgili iken mümkün olan her şeyi yüceltirken, o kişi ilgisiz olduğunda ya da uzak davrandığında, artık kendisini değersiz hissettiren bu kişiye öfke duyar ve onu değersizleştirmek için kusur arayıp bulur. Hatta daha önce yücelttiği şeyleri bile değersizleştirebilir.

Aynı anda bir insanı olumlu ve olumsuz yanları ile bir arada göremediklerinden de olumlu algılarken aşırı abartılı bir algıları, olumsuz algılarken de aşırı abartılı bir kanaatleri olur.

4. Yersiz ve yoğun öfke ya da öfkenin denetlenememesi

Borderline kişilerde zaman zaman yoğun öfke krizleri ya da öfkelerini denetleyememeye rastlanır. Bir ilişkide istemedikleri şeyler olduğunda ya da kendilerini değersiz, önemsiz hissettiklerinde kendilerini böyle hissettiren kişileri çok kötü insanlar olarak algılarlar ve onlar onları kırmak, incitmek ve cezalandırmak isterler.

Borderline kişiler üzülecekleri birçok durumda üzüntü yerine öfke hissederler, çünkü durumu kabullenmek ve buna üzülmektense, öfke göstererek karşısındakinin kendi istedikleri gibi davranmaya zorlarlar.

5. Yineleyici intihar girişimleri ya da tehditleri ya da kendini yaralama

Borderline kişiler kendilerini ve dünyayı olumsuz algıladıklarında tamamen olumsuz algıladıkları ve hiç olumlu bir yan göremedikleri için böylesi durumlarda sık sık intihar isteği duyarlar. Bu isteğin ardında bir yandan bu kadar kötü olarak algıladıkları dünyadan uzaklaşmak isteği bir yandan da yeterince sevilmediği, istenmediği, seilmeye layık olmadığı için kendisini cezalandırma isteği vardır. Öte yandan kendisine yeterince iyi davranmayan, sevmeyen, ilgilenmeyen insanları cezalandırmak onlarda vicdan azabı uyandırmak da isterler. İntihar ederek onları kendisine karşı ilgisiz davranışları için pişman edecek, onların kendilerini kötü biri olarak algılamalarını sağlayacaktır. Kendi iç dünyasında onlar intiharına neden olduğu için kötü, kendisi kötülüğe maruz kalmış, mağdur kahrâman olacaktır.

Kimlik bütünlüğünün olmamasına bağlı olarak olumlu bir nesne ilişkisi içinde olmadıkları zaman, anlamsızlık, boşluk duyguları ve kronik can sıkıntıları olur.

Bazen de bu davranışları başkalarını kendisine iyi davranmalarını sağlamak ya da ayrılmalarını engellemek için yaparlar. Bu davranışın altında da benzer bir motif vardır. "Ben senin için ölümü bile göze alırken sen beni ihmal ettiğin ve ayrıldığın için hiç mi üzülüyorsun?"

6. Nasıl bir insan olduğuna, nasıl kişilik özellikleri olduğuna; nasıl yaşamak istediğine, hangi işi yapmak istediğine dair fikirleri sık sık değişir

Kimlerle arkadaşlık etmenin kendisi için daha uygun olduğuna karar veremediği gibi; değer yargıları, dünya görüşü, siyasi fikirleri hatta cinsel kimliği ve yönelimi konusunda da kafa karışıklığı olabilir.

Borderline bir kişinin hayatını dışarıdan gözlemleyen biri, büyük zikzaklar çizdiğini, birbiriyle uyuşmayan çok farklı yaşam biçimleri seçtiğini, yaşam tarzının, arkadaşlarının, siyasi görüşlerinin sık sık değişebildiğini gördüğünde büyük bir şaşkınlık yaşayabilir. Bir dönem çok yakın olduğu bir siyasi gruba bir süre sonra düşman, bir vakitler düşman oldukları ile kolaylıkla dost olabilir.

Kendilik ve nesne tasarımlarının bütünleşmemiş olması dolayısıyla da neyi savunursa militanca ve tam bir adanmışlıkla savunur. Hep kraldan daha kralcı olurlar.

Bunun nedeni de kimlik bütünlüğünün gelişmemiş olması ve kendisini elinden geldiği kadar olumlu biri olarak algılama çabasıdır. Bir arkadaş çevresi ya da bir uğraşı ona iyi hissettiriyor, kendisini daha değerli algılamasına yol açıyorsa onu çabucak yüceltir ve o grubun bir parçası haline gelir. O grupta ya da edindiği yeni uğraşıda eleştiriler ya da beceriksizlikler ya da başka nedenlerle o grubun bir parçası olmak artık eskisi kadar değerli hissettirmiyorsa, grubu ya da uğraşmayı (gitar kursu, tiyatro kursu vb.) değersizleştirip bırakır, hatta o gruptakilere düşman olur. Kendilik ve nesne tasarımlarının bütünleşmemiş olması dolayısıyla da neyi savunursa militanca ve tam bir adanmışlıkla savunur. Hep kraldan daha kralcı olurlar.

7. Kronik boşluk ya da can sıkıntısı duygusu

Kimlik bütünlüğünün olmamasına bağlı olarak olumlu bir nesne ilişkisi içinde olmadıkları zaman, anlamsızlık, boşluk duyguları ve kronik can sıkıntıları olur.

Onunla ilgili biri yokken, yalnızken ya da bir topluluk içinde kimse onunla yeteri kadar ilgilenmiyorsa, olumlu kendilik imgelerini ayakta tutamadığı için, kendi içsel kaosa sürüklenir. Çoğunlukla içinde olduğu ortama da tam olarak girip bağ kuramaz ve dikkatini veremez. Sadece gerçekten ilgili ve ısrarlı birileri olur ve onunla karşılıklı etkileşime girerse bu can sıkıntısından çıkabilirler.

Borderline kişiler bu kronik can sıkıntısından kurtulabilmek için yalnız kalmamaya, sosyal bağlar içinde olmaya çalışırlar. Ancak bu sosyallik gerçek ve yakın insan ilişkileri kurmaya yönelik değildir. Bu ilişkilerde bekledikleri şey, karşısında kendisine ilgi duyan, kendisini ilginç bulup beğenen insanlar

olmasıdır. Onların bu yaklaşımı sayesinde kendisini değersiz, yetersiz ve kimsesiz hissetmekten ya da kim olduğunu bilemediği kimlik karmaşasına düşmekten kurtulabilir.

8. Kontrol edemediği şekilde para harcamak, ödeyemeyeceği alışverişler yapmak, yeni tanıştığı insanlarla ilişki kurmak, tehlikeli araba kullanmak, kumar oynamak, çok düşünmeden iş kurmak, ani önemli kararlar vermek gibi örneklerde olacağı gibi kendisine zararlı olabilecek şekilde dürtüsel davranışların olması

Herhangi bir insan ya da durum iyi kendilik imgelerinin olduğu nesne ilişkilerini harekete geçirdiğinde bunun devam etmesini, bitmemesini isterler ve çok az zamanda kendisine iyi hissettiren durumları hep öyle olacaktı gibi varsayar ve sürdürmek için uzun süreli taahhütlere ya da ortaklıklara girerler. Mesela yeni biri ile tanıştı, ilk etkileşimler ona iyi hissettirdi diyelim, karşısındaki "Hadi kalk Bodrum'a gidelim" dediğinde, o an iyi hissettiği için, sonrasında neler hissedebileceğini, karşısındakini pek tanımıyor oluşunu hesap etmez, dürtüsel bir şekilde olumlu yanıt verir. Bazen de öfke denetimindeki zorluğa bağlı olarak dürtüsel davranışlar gösterirler. Dürtüsel davranmalarının bir nedeni de dürtüleri denetleyebilecek kadar güçlü bir egonun olmamasıdır.

Borderline kişilik bozukluğu gösteren kimselerin yaşam öykülerinde çeşitli travmalara sık rastlanır.

9. Özellikle strese bağlı kısa süreli psikotik veya disosiyatif belirtiler

En başta söylediğim gibi borderline kavramının psikoza yakın olmak anlamında kullanılmasının nedenlerinden biri budur. Borderline kişiler olağan durumlarda gerçeği değerlendirme yetileri normal olan kişilerdir. Dolayısıyla halüsinasyon ve hezeyan göstermezler. Ancak yoğun stres dönemlerinde kısa süreli psikotik semptomlar, özellikle kötülük göreceğine ilişkin hezeyanlar gösterebilirler. Bu hezeyanlar genellikle kendilerine ve dış dünyaya yönelik öfkenin projeksiyonu ile oluşurlar ve en çok 1-2 hafta içinde geçerler. Bunun yanında borderline kişilik bozukluğu gösteren kimselerin yaşam öykü-

lerinde çeşitli travmalara sık rastlanır. Dolayısıyla da çeşitli disosiyatif semptomlar sık görülür.

10. Yakın arkadaşları ya da ailesinin yokluğunda hayatı sürdürmekte, işlerini yapmakta, günlük aktivitelerin yerine getirmekte zorlanma ve yapılandırılmamış ortamlarda günlük hayatı sürdürmekte zorluk çekme

Kendilerini iyi hissederken ve duygusal destekleri varken oldukça aktif hatta baskın olabildiklerinden bu halleri pek bilinmez. Oysa yaygın bir pasivite, hayatın getirdiklerine kendini bırakmışlık, inisiyatif alamama, yaşamını yönlendirmeye girişmeme borderline kişilerde sık görülen özelliklerdendir. Özellikle bağımlı özellikleri belirgin olanlarda daha fazla görülür. Yaşamlarının sorumluluğunu başkaları alsın, kendilerine mukayyet olunsun isterler. Bunların yokluğunda da zorlanırlar.

Davranışlarının nedeni olarak hep dışarıdaki nedenleri göstermeleri kendilerinde kusur bulmaya tahammül edememeleridir.

11. Dışsallaştırma

Başlarından geçen olaylarda kendi rolleri yokmuş gibi, her şeye pasif bir şekilde maruz kalıyormuş gibi anlatırlar.

Davranışlarının nedeni olarak hep dışarıdaki nedenleri göstermeleri kendilerinde kusur bulmaya tahammül edememeleridir. Kendilerini kolayca değersiz, aptal, yetersiz hissedebildiklerinden bir savunma olarak kendilerini sorgulamamaya, başlarına gelen olaylarda kendi rollerini düşünmemeye çalışırlar.

Antisosyal ve psikopatik kişilik dünyayı nasıl algılar?

Dr. Yasin Hasan BALCIOĞLU* • Psikiyatri Asistanı ve Adli Bilimler Bilim Doktoru
Bakırköy Prof. Dr. Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Arş. Hastanesi,
Adli Psikiyatri Eğitim ve Araştırma Birimi
Dr. Hasan GÖKÇAY • Psikiyatri Asistanı, Bağcılar Eğitim ve Arş. Hastanesi Psikiyatri Kliniği

Psikopati, antisosyal kişilik bozukluğuna kıyasla daha özgül ve özel karakteristiklere sahip olması nedeniyle toplum içerisindeki sıklığı daha azdır. Antisosyal davranışlar ve yaşam tarzı psikopatinin çekirdek özelliklerinden olmakla birlikte psikopati ve antisosyal kişilik bozukluğu arasındaki ilişki asimetriktir.

Kişilik, temel nörofizyolojik ve genetik olarak belirlenmiş özellikler ile sosyal ve gelişimsel süreçlerin de dahil olduğu kapsamlı bir konsepttir.

İnsan var oldukça, suç ve suç davranışı da var olacaktır."

Kişilik, temel nörofizyolojik ve genetik olarak belirlenmiş özellikler ile sosyal ve gelişimsel süreçlerin de dahil olduğu kapsamlı bir konsepttir. Kişiliğin organize doğasının gelişmesinde genetik yatkınlık ve çevrenin önemli rolü bulunmakta olup kişiliğin birey için asıl önemi, uyum ve başa çıkma üzerindeki doğrudan etkileri ve çeşitli psikopatoloji dereceleri üzerindeki etkileri gibi faktörleri barındırıyor olmasıdır (1). Bireyi eşsiz kılan düşünce, duygu ve davranışların karakteristik kalıplarını ifade eden kişilik, bireyin bir üyesi olduğu toplumun ve ait olduğu kültürün beklentilerinden belirgin bir şekilde sapan, yaygın ve esnek olmayan, ergenlik veya erken yetişkinlikte başlangıcı olan, süregelen ve kişisel sıkıntı veya bozulmalara yol açan kalıcı bir kişisel deneyim ve davranış kalıbı haline geldiğinde artık kişilik bozukluğundan söz edilir.

Psikopati, psikoloji ve psikiyatri disiplini içerisinde ilk keşfedilen ve tanımlanan kişilik bozukluğudur (2). Antisosyalliği ve psikopatiyi daha iyi anlamak için bu kişilik patolojilerinin kavramsallaştırma serüveninin tarihçesine göz atmakta fayda var. Yüzeysel duygulanım, dürtüsellik, acımasızlık ve manipülasyon ile karakterize, "affektif kişilerarası etkileşim" ve "antisosyal eğilim" olarak iki ana faktör altında incelenen bir kişilik örüntüsü olan psikopatinin bu güncel tanımının ilk izlerine ise 19. yüzyılın başlarında, modern nöroloji ve psikiyatri ekolünün kurulduğu yer kabul edilen Salpêtrière Hastanesi'nin psikiyatri kliniklerinin koridorlarında rastlayabiliriz. 1801'de Fransız duayen psikiyatrist Phillippe Pinel, acıma duygusu olmadığını ve "kendine hâkim olmakta" zorlandığını fark ettiği bir hastasının soğukkanlılıkla ve gayet sakin bir şekilde önündeki köpeği öldürene kadar dövdüğüne şahit oldu. Bunun üzerine defterine "*manie sans délire (folie raisonnée)*" şeklinde kısa bir not düştü. Dr. Pinel aynı yıl içinde bu sendromun günümüzde dahi oldukça doğru kabul edilen özenli ve kapsamlı bir dosyasını derledi. Söz konusu hasta, yaptıklarından hiçbir suçluluk duymamış olması dışında diğer yönlerden tamamen akli başında görünüyordu. İşte bu vaka Pinel'e göre o dönemden beri psikopatlarla karşılaşmaların çok yerinde bulunduğu bir tanımlamayla, "delirmemiş deli" idi. Ancak Pinel, psikopati terimini kullanmamıştı. Sonraki yıllarda psikopati, etimolojik olarak zihnin hastalığı olarak tanımlanmış ve önceleri, her türlü akıl hastalığını temsil eden bir terim

“ Psikopati, psikoloji ve psikiyatri disiplini içerisinde ilk keşfedilen ve tanımlanan kişilik bozukluğudur. ”

olarak kullanılabileceği bazı profesyoneller tarafından öne sürülmüş olsa da öncü yazarlar psikopatiyi Dr. Pinel'in tanımlamasıyla tutarlı biçimde "akıl hastalığı olmaksızın delilik" şeklinde ifade etmiş ve ruhsal bir hastalıktan daha çok ahlaki bozulmanın baskın olduğu bir tablo olarak nitelendirmiştir (3). Psikopati, yıllar boyunca farklı otörler tarafından farklı kaynaklarda *manie sans délire*, *zihnin yabancılaşması*, *ahlaki delilik*, *yapısal aşağılık* gibi değişik şekilde tanımlanmaya çalışılmıştır.

Psikopatların genel topluma kıyasla suç işlemeye daha meyilli olduğu bazı kriminologlar tarafından kuvvetle öne sürülmektedir.

Psikopatinin, ruh sağlığı profesyonelleri tarafından erken tanımlamalarına bakıldığında, psikopatların çevresine zarar verme tehlikesi yüksek kişiler olduklarından çok, aslında kendileri doğuştan veya edinsel olarak zarar görmüş, sebebi ve patolojisi net biçimde açıklanamamış yapısal ve organik bir beyin bozukluğuna sahip mağdur bireyler olarak görüldüğü dikkat çekmektedir. Ancak, 19. yüzyılda büyük hız kazanan kriminoloji biliminin İtalyan kriminolog Cesare Lombroso gibi yetkin araştırmacıları, psikopatiyi psikiyatristler kadar detaylı tanımlandırmamış olsalar da o yıllarda psikopatların suç işlemeye eğilimi olan ve hatta bir adım ileri giderek "*doğuştan suçlu (born criminal)*" bireyler olduğuna atıfta bulunmuşlardır (4). 1941'de Amerikan psikiyatrist Harvey Cleckley, kendi hastalarından derleyerek oluşturduğu ampirik bir vaka serisi niteliği taşıyan *Mask of Sanity* isimli kitabında gözlemlerine dayandırarak psikopatinin halen kullanılagelen çekirdek özelliklerini tanımlamıştır (5). Bu belirtileri Dr.Cleckley şu şekilde sıralamıştır: Yüzeysel çekicilik ve iyi zeka, sanrıların veya diğer irrasyonel düşünme belirtilerinin olmaması, sinirlilik veya psikonörotik manifestasyonların olmaması, güvenilmezlik ve samimiyetsizlik, pişmanlık ve utanç eksikliği, yetersiz motive olunmuş antisosyal davranış, bozulmuş muhakeme ve deneyimden öğrenememe, patolojik benmerkezcilik ve yetersiz sevgi duygusu, yoksun büyük duygusal tepkiler, içgörü kaybı, genel kişilerarası ilişkilerde tepkisizlik, sarhoş olup olmamadan bağımsız fantastik ve davetsiz davranış, nadir gerçekleştirilen

intihar, gelişigüzel cinsel yaşam ve herhangi bir yaşam planına uymada yetersizlik.

Psikiyatrinin temel tanısal kategorizasyon kitabı olan Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı'nın (DSM) geliştirilmesiyle antisosyal kişilik bozukluğu kavramı kullanıma girmiş, bu kavram psikopati, sosyopati ile iç içe geçmiştir. Psikopatinin geleneksel tanımlarından farklı olarak antisosyal kişilik bozukluğunun davranış kriterlerinin çoğu sosyal sapma modelinden esinlenmiştir ve psikopati ile ilişkili kişilik özelliklerinin çoğunluğu sonraki DSM'lerde yavaş yavaş antisosyal kişilik bozukluğundan ayrılmaya başlamıştır. Antisosyal kişilik bozukluğu, yetişkinlik sürecinde ortaya çıkan sosyallığe ve topluma karşı bir *otoimmün* hastalık gibidir; bir kişinin ergenlik ve erişkinlik döneminde sosyal normlara uymasında bozulma ve sosyalleşmeye karşı zorlanma olmasıdır. Ancak bu bireylerin çocukluk çağında da sıklıkla davranış sorunları izlenmektedir.

Antisosyal kişilik bozukluğu, bir kişinin ergenlik ve erişkinlik döneminde sosyal normlara uymasında bozulma ve sosyalleşmeye karşı zorlanma olmasıdır.

Kategorik tanı sistemlerinde antisosyal kişilik bozukluğu kriterleri daha çok davranışlara ve sosyal normdan sapan veya suç sayılan eylemlere odaklanmış olduğu için kriminal popülasyonda yaygındır ancak psikopati kavramı bu davranışların olası sebebi olan emosyonel disfonksiyonu ve kişilerarası etkileşimdeki farklılıkları da ele almakta, gelecekteki olası suç davranışı için de aydınlatıcı nüveler sağlayabilmektedir (6). Genel suç teorisi kapsamında, sosyalleşmemiş ve davranışları, kendilerini toplumla sürekli çatışma haline getiren, sadakat, vefa ve suçluluk duygularından yoksun, sorumsuz ve duyarsız bireyler olarak tanımlanan psikopatların genel topluma kıyasla suç işlemeye daha meyilli olduğu bazı kriminologlar tarafından kuvvetle öne sürülmektedir (7,8). Ancak, psikopatinin kesme puanı olan bir ölçekle belirlenen "psikopat" ve "psikopat olmayan" şeklinde dikotomik bir takson olarak nitelendirilmesinden ziyade boyutsal olarak ele alınması gerekliliğini savunan birçok yazar vardır (9). Psikopatinin bu şekilde boyutsal bir kişilik özelliği olarak ele alınması, tanıdan bağımsız olarak suç davranışı dahil pek çok klinik ve demografik özellik ile ilişkisinin araştırılmasına imkân tanımaktadır. O yüzden yazıda bahsini geçirdiğimiz "psikopat" kelimesiyle aslında "psikopatisi yüksek kişiler"e atıfta bulunduğumuzu hatırlatmak isteriz.

Elbette psikopati, antisosyal kişilik bozukluğuna kıyasla daha özgül ve özel karakteristiklere sahip olması nedeniyle toplum içerisindeki sıklığı daha azdır. Antisosyal davranışlar ve yaşam tarzı psiko-

patinin çekirdek özelliklerinden olmakla birlikte psikopati ve antisosyal kişilik bozukluğu arasındaki ilişki asimetriktir. Diğer bir deyişle, psikopatların (ya da boyutsal olarak tanımlarsak; yüksek psikopati düzeyi olan bireylerin) yaklaşık beşte dördü antisosyal kişilik bozukluğu tanı kriterlerini karşılarken, tüm antisosyal kişilik bozukluğu olan bireylerin yalnızca beşte ikisine "psikopat" tanısı konabilir (6). Medyada sıklıkla gördüğümüz ve psikopat diye tabir edilen, ciddi ancak plansız ve dürtüsel suç işlemiş sıradan suçluların aslında çoğu yalnızca antisosyal kişilik bozukluğu olup pek azı gerçekten psikopattır. Her iki antite için de ailel yükümlükten bahsedilmektedir. Ancak psikopatideki affektif boyut/emosyonel disfonksiyonun daha sık kalıtıldığı, antisosyal/dürtüsel davranış ve yaşam tarzının daha çok sosyal öğrenme ile sonraki kuşaklara aktarıldığı ifade edilmektedir. Öte yandan, özellikle antisosyal kişilik bozukluğu olan suçlu bireylerde yapılan çalışmalarda bu kişilerin çocukluk ve ergenlik döneminde ev içi yoğun fiziksel ve psikolojik travmaya uğradığı bildirilmiştir.

Psikopatların düşünce yapısı ve sosyal cemiyyetle ilişkisi

Yasal mercilerle doğası gereği içli dışlı olan antisosyaller sürekli olarak çevrelerindeki diğerlerinin haklarını göz ardı ve ihlal ettiği yerleşik bir davranış modelini benimsemişlerdir. Antisosyaller "kurallara göre oynamaya" değer vermezler. Bunu ancak ceza ile tehdit edildiklerinde yaparlar. Antisosyal kişilik bozukluğu, dürtüsel, sorumsuz ve genellikle suçlu davranışlarla karakterize, özellikle zorlayıcı bir kişilik bozukluğudur. Psikopati düzeyi yüksek olan antisosyaller yüzeysel çekici, sevimli ve sempatik görünebilir, ancak sorumsuz olmanın yanı sıra talepkar, sedüktif, tehditkâr, sinirli ve saldırgan olmaları muhtemeldir. Çok sayıda somatik şikayetleri olabilir ve belki intihara teşebbüs edebilirler. Global muhakeme, algı veya düşünce kusuru izlenmemekle birlikte antisosyallerin kendi davranışları ile ilgili bazı açıklamaları mantığa yatmaz; abartılı bir gerçeği değerlendirme yetileri vardır. Manipülatif eğilimlerinden dolayı en tecrübeli klinisyenleri dahi kandırabilirler. Özellikle psikopatlar yalnızca ödül-temelli pekiştirmeye yatkındırlar, hazzı erteleyemezler, cezadan ders çıkarmazlar, ceza ile davranışlarını modifiye edemezler. İstediklerini elde etmek için onlara her yol mübahtır (makyavelizm-her yol mübahçılık). Pişmanlık ve vicdan eksikliği psikopatinin en ayırt edici özelliklerindendir. Narsisttirler, hızlı yaşarlar, ani kararlar alırlar ancak entelektüel düzeyi yüksek, eğitilmiş ve işlevsel psikopatlar bu özelliklerini mesleki açıdan kendi avantajlarına döndürebilirler. Suç işlemeyecek şekilde toplum içindeki davranışlarını modifiye edebilirler ve ufak-tefek suçlar işleseler de yakalanmayacak kadar hazırlıklı ve beceriklilerdir. Bunlara literatürde *"başarılı psikopatlar*

(*successful psychopaths*)" ismi verilmiştir. Psikopatlar ahlaki cemiyyetin bir üyesi değildirler. Ahlaki konulara renk körüdür. Karşı cins ile rastgele ilişki kurarlar. Aldatıcı ve umursamaz olduklarından başkalarının duygularını umursamazlar. Yalnızca kendi çıkarları için duygusal ilişki kurarlar, çoğunlukla sevgi temelli ilişki kurma konusunda oldukça beceriksizlerdir. Hatta Cleckley *"Psikopatin duygulardan söz edişi, görün renkleri anlatması gibidir."* demiştir. Kiehl ve ark. (1999) ise psikopatların "duygu körü" olduğuna önemli bir dikkat çekmiştir (10): *"Duygusal süreçler psikopatlar için ikinci bir dildir. Şarkının sözlerini bilirler ancak müziği bilmezler."* Diğer insanlar, psikopatlar için sıradan eşyalardan yalnızca biraz daha kıymetlidir. İnsanlığın geri kalanıyla duygusal bağlantıları kopmuştur.

Antisosyaller "kurallara göre oynamaya" değer vermezler.

Pişmanlık ve vicdan eksikliği psikopatinin en ayırt edici özelliklerindendir.

Psikopati çok boyutlu bir sendromdur ve bu nedenle bilişsel, duygusal ve davranışsal özelliklerini açıklayan tek bir nörobiyolojik model ortaya konamamıştır. Temel olarak serotonerjik hipofonksiyon ve artmış dopaminerjik/serotonerjik aktivite oranı saldırganlık ve disinhibisyonun ortaya çıkışına atfedilirken düşük kortizol reaktivitesi katılmış duygularla, yüksek testosteron ise baskınlık arayıcı davranışla, ceza duyarlılığından ödül duyarlılığına baskın bir geçişle, korku eşliğinin yükselmesiyle ve sosyal çekilmenin azalmasıyla ilişkili bulunmuştur (11,12). Psikopati ve antisosyal kişilikte nöral devreleri araştıran birçok çalışmada limbik disfonksiyon ve amigdala hipoaktivitesi vurgusu yapılmış ve azalmış otonomik yanıt, emosyonel disregülasyon, artmış seçici dikkat ve sağ anterior temporal bölgede soyut-somut uyarıların nöral differansiasyonunda yetersizlik gibi bulgular sıklıkla raporlanmıştır (12).

Antisosyalite, psikopati ve suç

Engellenme toleransları düşük olan bu kişilerle yapılan görüşmelerde tutarsız davranış ve söylemleri

Psikopatların önemli bir bölümünü oluşturan kriminal psikopatların çoğu inatçı ve yineleyici biçimde suç işler; kriminal kariyerleri parlaktır.

ile karşı karşıya getirildiğinde gerilir ve öfkelenirler; böylece görüşmeciyi veya karşısındakini manipüle etme ve kandırma ihtimalleri de azalır ancak şiddet davranışı eğilimi nedeniyle dikkatli olmak gereklidir. Antisosyal kişilik bozukluğu bir spektumdur; bu, ara sıra kötü davranıştan yasaları defalarca çiğnemeye ve ciddi suçlar işlemeye kadar sosyal normlara uymama davranışının ciddiyetinin değişebileceği anlamına gelir. Hatta, suç davranışına tanı kriterlerinde daha fazla yer veren klasik antisosyallerin aksine bazı psikopatlar yıllarca suç işlemeyen yaşayabilir veya görece yüksek entelektüel kapasiteleri nedeniyle özellikle yakalanması zor olan kara para aklama, rüşvet, organize dolandırıcılık gibi beyaz yaka suçları olarak tanımlanan suçları işleyip güvenlik güçleriyle veya yargı makamlarıyla temas kurmadan yıllar boyu toplumda yaşamaya devam edebilirler.

Psikopatisi yüksek bireylerin tümünün suç işlemediği gerçeği elbette göz ardı edilmemelidir.

Psikopatisi yüksek bireylerin tümünün suç işlemediği gerçeği elbette göz ardı edilmemelidir. Ancak psikopatların önemli bir bölümünü oluşturan kriminal psikopatların çoğu inatçı ve yineleyici biçimde suç işler; kriminal kariyerleri parlaktır, erken yaşlarda suç işlemeye başlarlar ve *suç makinesi* haline gelirler. Bu kişiler yakalandıklarında işlediği suçları mantıksallaştırırlar, işlenen suçun kurbanı varsa bu kurbanların ölüm dahil neye maruz kaldıkları umurlarında olmaz, hatta kurbanların bu mağduriyeti bir şekilde hak ettiğini düşünür ve söylerler; kendilerini haklı çıkarmaya çalışırlar.

Savunmasızı kurban etmek onlar için çok kolaydır; şiddet, istediğini elde etmek için olağan bir araçtır. Psikopatlar cinsel ve fiziksel şiddet suçlarını sık işlerler ancak bu kişiler sıradan suçlular değildir. Öldürme dahil suç motivasyonları maddi kazanç olmaksızın bazen sadece haz almak amaçlı olabilir. Suçu ve suç sonrası kaçış planlarını iyi organize ederler. Hatta zincirleme suçları çok önceden planlamış halde harekete geçirirler. Oldukça kompleks suç motivasyonlarına sahip olan ve cinayet davranışlarını iyi organize ettikleri bilinen seri katillerin %80'den fazlasının dört dörtlük psikopat tanımına uyduğu ifade edilmektedir.

Peki ya sonra?

Antisosyal kişilik bozukluğu ve psikopati en çok araştırılan kişilik bozuklukları olmalarına rağmen altın-standart şeklinde tanımlanabilecek bir tedavi protokolüne sahip değildirler. Bazı psikoterapötik ve psikofarmakolojik müdahaleler belli sınırlı düzeyde de olsa antisosyal ve dürtüsel davranışlar açısından bazı olgularda fayda gösterebilmektedir ancak psikopatinin çekirdek belirti kümelerinden olan emosyonel disfonksiyon ve kişilerarası etkileşimdeki bozulmanın herhangi bir müdahale ile arzu edilen sağaltım başarısı, psikiyatrik rehabilitasyon ve tedavi protokolleri en gelişmiş ülkelerde dahi ortaya konamamıştır. Bu açıdan psikopati, özellikle de bozulmuş affektif kişilerarası etkileşim boyutu, psikiyatrinin terminal evre kanserine benzetilebilir. Üstelik, bu kişiler hem sağlık hem adli kuruluşa getirildiğinde tedavi girişimini manipüle etmeye, kendileriyle aynı koşulda gelen birey-

lerin tedavi/rehabilitasyon programlarına katılımını sabote etmeye ve özgürlüklerine bir an önce kavuşmak için kendilerini olduklarından daha iyi göstermeye oldukça eğilimlidir. Hatadan ders alma, cezadan öğrenme, kaçınma ve korkma ihtimalleri çok azdır. Bu nedenle bu kişiler sık sık cezaevine girerler. Cezadan uslanmayan bu suçlular için cezaevinin ne kadar faydalı olduğu tartışmaları bazı çevrelerde sürmekteyse de cezaevinin onlar için ıslah etme fonksiyonunun olmadığı ve yalnızca toplumu onlardan koruma misyonuna sahip olduğu aşıkardır. Bazı prospektif çalışmalarda yaş ile birlikte psikopatinin antisosyal davranış boyutunda ve antisosyal kişilik bozukluğunun belirtisi şiddetinde belli ölçüde azalma görülmektedir ancak psikopatideki affektif boyut/emosyonel disfonksiyonun yaş ile görece süregelen seyrettiği anlaşılmıştır. Antisosyal kişilik bozukluğu olan kişiler arasında yaygın olan alkol ve uyuşturucu madde kullanımı, bozukluğun semptomlarını şiddetlendirebilir. Kişilik bozukluğuna bağımlılık eştanısı eklendiğinde durum daha karmaşık hale gelecek ve tedaviye yanıtı daha da düşürecektir.

Antisosyal kişilik bozukluğu olan kişiler arasında yaygın olan alkol ve uyuşturucu madde kullanımı, bozukluğun semptomlarını şiddetlendirebilir.

Bitirirken, bu yazıya göz atan kıymetli okurlardan bir isteğimiz olacak:

Çevrenizdeki insanların; yakınlarınızın, iş/okul arkadaşlarınızın, sevdiklerinizin, komşularınızın ve en azından birkaç yıldır tanıdığınız insanların tutumlarını, üsluplarını ve davranışlarını düşünün ve

onları yeniden gözlemleyin. Acaba davranışlarıyla toplumun huzurunu kaçırmaya potansiyeli olan, dürtüselliğini zaman zaman iyi saklayabilen ancak heyecan ve yenilik arayışı yüksek, ortalama veya iyi düzeyde zekaya sahip, dünyanın merkezine kendilerini koyan, hemen her zaman kendi çıkarlarını düşünen ama etrafını da bu çıkarlar doğrultusunda aldatmaktan ve kandırmaktan geri durmayan, pişmanlık ve vicdan azabı duyma konusunda beceriksiz, herhangi bir ilişkiye uzun süreli duygusal yatırım yapamayan, başkalarını kolayca kullanabilen, manipüle eden, yüzeysel çekiciliği olan, oldukça konuşkan, hatta bazen "tatlı dilli" olarak tanınan "psikopat"ları fark edebilecek misiniz?

* Yazışma İsmi ve Adresi: Yasin Hasan BALCIOĞLU
Bakırköy Prof. Dr. Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Adli Psikiyatri Kliniği, 34147, Bakırköy, İstanbul, Türkiye.
yhasanbalcioglu@gmail.com

Kaynaklar

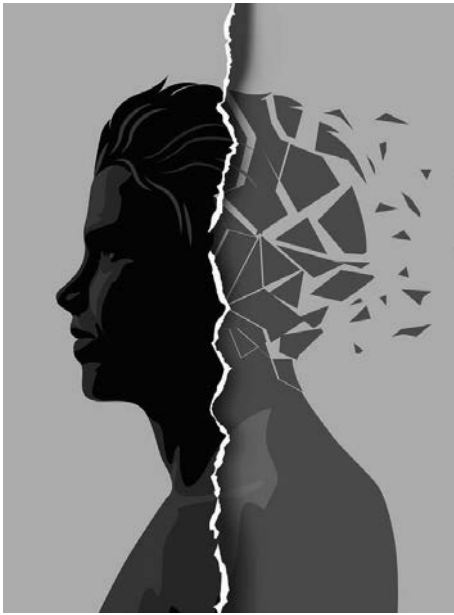
1. Ritsner M, Susser E. Temperament types are associated with weak self-construct, elevated distress and emotion-oriented coping in schizophrenia: Evidence for a complex vulnerability marker? *Psychiatry Res* 2004;128(3):219–28.
2. Hare RD, Neumann CS. Psychopathy as a Clinical and Empirical Construct. *Annu Rev Clin Psychol* 2008;4(1):217–46.
3. Falret J, Delasiauve L, Brierre de Boismont A. Discussions sur la Folie raisonnée. *Ann Med Psychol (Paris)* 1866;7382–499.
4. Hare RD, Neumann CS. Psychopathy: Assessment and forensic implications. *Can J Psychiatry* 2009;54(12):791–802.
5. Cleckley HM, Thigpen CH. The dynamics of illusion. *Am J Psychiatry* 1955;112(5):333–42.
6. Ogloff JRP. Psychopathy/Antisocial Personality Disorder Conundrum. *Aust New Zeal J Psychiatry* 2006;40(6–7):519–28.
7. DeLisi M. Psychopathy is the unified theory of crime. *Youth Violence Juv. Justice*. 2009;7(3):256–73.
8. Sokullu-Akinci RF. *Kriminoloji*. 13th ed. İstanbul: Beta Yayıncılık, 2018: 2018;
9. Blackburn R. Psychopathy and Personality Disorder: Implications of Interpersonal Theory. In: *Psychopathy: Theory, Research and Implications for Society*. Dordrecht: Springer Netherlands, 2012 p.269–301: 269–301. *Psychopathy Theory, Res. Implic. Soc.* 2012;269–301.
10. Kiehl KA, Hare RD, McDonald JJ, Brink J. Semantic and affective processing in psychopaths: An event-related potential (ERP) study. *Psychophysiology* 1999;36(6):765–74.
11. Glenn AL, Raine A. The Neurobiology of Psychopathy. *Psychiatr Clin North Am* 2008;31(3):463–75.
12. Blair RJR. Neurobiological basis of psychopathy. *Br J Psychiatry* 2003;182(JAN.):5–7.

Şizoidi anlamak

Dr. Görkem GÖKÇELİOĞLU • Tıp Doktoru, Psikoterapist

Görece duygusal olarak kendilerini rahat hissetmeleri ve insan ilişkileri kurmaya karşı isteksiz olmaları sebebiyle tedaviye en az başvuranlardır. Çoğunlukla kendilerindeki farklılığın farkında olmalarına rağmen bu durumu kanıksamış ve kendi imajlarına uygun olduğunu düşünürler. Kliniğe gelen az sayıda kişide ise ilaç tedavisinin diğer tüm kişilik bozukluklarında olduğu gibi, şizoidde de temelden bir etkisi yoktur.

Bir kişilik bozukluğu tipini anlamak için en iyi yolun kişiliğin oluşumunu anlamaktan geçtiğine inanıyorum.

Bir kişilik bozukluğu tipini anlamak için en iyi yolun kişiliğin oluşumunu anlamaktan geçtiğine inanıyorum. İnsan dünyaya geldiğinde aciz ve muhtaç şekilde doğar. Hayatta kalabilmek için bir bakım verene ihtiyacı vardır. İhtiyaçları bu bakım veren tarafından karşılandıkça hayatta kalır. Yeni doğmuş bir bebeğin henüz kendisinden ve dış dünyadan haberi yoktur. Bu aşamada sizleri yeni doğmuş bir bebekle empati yapmaya ve buradan yola çıkarak şizoid kişiliği anlamaya davet ediyorum.

Yeni doğmuş ve henüz hiçbir şeyden haberi olmayan bebek, öncelikle kendisini huzurlu ve güvende hissetmeye ihtiyaç duyacaktır. Bu andan itibaren gelişmeye başlayacak tüm duygular, düşünceler, hayaller, davranışlar bir karakter oluşturacaktır.

Bu yazıda kendisini dış dünyadan geri çekmiş, asosyal, içe dönük bir kişiliğin yani ileride şizoid kişilik bozukluğu olacak bir bebeğin serüvenini okuyacaksınız. Şizoid olacak bir bebek dünyaya geldiğinde diğer tüm bebekler gibi ihtiyaçlarını karşılayan bakım verene zamanla yoğun bir sevgi ve arzu hisseder. Edilgen bir canlı olan bebeğin doğal olarak muhtaç ve kendisine verilenle yetinmek zorunda oluşu, bakım vereniyle ilişkisi ve bebeğin bu ilişkiyi algılayış biçimi gibi etkenler bebeğin kişilik oluşumunda birincil öneme sahiptir. Şizoidin en önemli sorunu da bu aşamada ortaya çıkar. Bakım verenden istediklerini elde edemediğini düşünen bebek kendisini güvensiz ve kaygılı hissetmeye başlar. Bir şeyi elde edemeyeceğine dair hissettiği kaygı, bir sonraki temasta onu daha çok arzulamasına sebep olacaktır. Buna yakın zamandan bir örnek vermek mümkündür. Koronavirüs sebebiyle karantinaya giren ve yiyecek bulamayabileceğine dair kaygıları olan kişiler, markete gittiklerinde ihtiyaçlarından çok daha fazla ürün satın aldılar. Bir bebek için de bakım veren tarafından karşılanmayan ihtiyaçların doğurduğu kaygılar, her seferinde daha da artan bir açlık ve arzu doğurur. Mesela, daha fazla sevgi ihtiyacı ya da daha fazla meme emme ihtiyacı. Bu ihtiyaçlar her seferinde tam olarak karşılanmaktan aciz olduğunda ise devam eden çabalar bir süre sonra sona erecek ve başka çıkış yolları aranacaktır. Şizoid olacak bir bebeğin hikayesinde bakım veren tarafından tam olarak karşılanmayan ihtiyaçlar bir süre sonra bebeğin bakım verenden ümidini kesmesine sebep olacaktır. Dünyaya dair algısını şekillendiren bu ilişkilene, bebeğin dış dünyayı bütünüyle çaba harcamaya değmez bulmasına ve iç dünyasına çekilmesine sebep olur. Şizoid bir kimse ile karşılaştığınızda çoğunlukla aklının başka yerde olduğunu düşünürsünüz. Sanki bedensel olarak orada gördüğünüz kişi, zihinsel olarak

“ Bir şeyi elde edemeyeceğine dair hissettiği kaygı, bir sonraki temasta onu daha çok arzulamasına sebep olacaktır. ”

orada değilmiş gibi hissedersiniz. Aynı durum, o an iç dünyasıyla meşgul herkeste görülebilir. Düşüncelere dalar, dışarıda olup bitenden bir anlık kendini çeker ve dalgın bir duruma girersiniz. Şizoid birisi, ilk ilişkisinde dışarıda yaşadığı ümitsizlikle kendi iç dünyasında yaşamaya başlar. İhtiyaçları, özellikle de sevgi ve bağlanmaya olan ihtiyaçları ise bilinçdışında eskisinden daha çok artmış beklentilerle devam eder. Şizoid kişi bu ihtiyaçların bir başkası tarafından karşılanması konusunda o kadar büyük bir şüphe duyar ki, başkası ile kopması mümkün olmayan, onu tamamen kendi kontrolüne aldığı, sanki kendisinin bir parçası haline getirdiği bir ilişkinin fantezisini kurar. İki ayrı insanla oluşturulan bu fantezi her zaman terk edilme endişesi içerecek ve şizoid kişinin kendini güvende hissettiği bir ilişkiyi imkansız kılacaktır. Ayrıca tamamen kendi kontrolünde olan ve kendi parçası haline gelmiş bir kişi artık bir başkası da değildir. Bu durumda ihtiyaç duyduğu ve güçlü bir şekilde ilişki kurmak istediği kişiyi de bu fantezi içinde yok etmiş olacaktır. Sevme ihtimali olan kişiyi yok etme korkusu, şizoid kişiyi bir kez daha ilişki kurmamak üzere geri çeker. Karşılanması mümkün olmayan beklentileri bir başkasından talep edip kesin hayal kırıklığına uğramaktansa bu umutsuz çabaya hiç girmemek daha rahattır. Böylece dış dünyaya dair tüm ilgi, arzu ve sevgi geri çekilerek iç dünyaya aktarılır. Şizoid kişilikler kendi dünyasında yaşamayı, dışarıya ait beklentilere böylece tercih etmiş olur. Zaten bir başkasının kendisini mutlaka terk edeceğini düşündüklerinden, istenmediklerini düşünmeye de çok yatkındırlar. Dış dünyadan kendilerinin ilgisini çekebilecek veya duygusal olarak kendisini harekete geçirebilecek herhangi bir şey, istenmediğine dair en ufak bir sinyalde uzaklaşmalarına sebep olacaktır. Dolayısıyla derin ve uzun süreli ilişkiler kurmalarının önündeki en büyük engel kendi artmış beklentileri ve terk edileceklerine dair inançlarıdır. Bu şekilde yapılanmış bir kişilik yapısında kendi kendine yeterli gelmekten başka çare kalmamıştır. Esasen arzular ve ihtiyaçlar azalmamış olmasına rağmen dış dünyadan ümidini kesmiş bu kişilerin ihtiyaçlarını karşılamak konusunda beklentinin bertaraf edildiği durumlarda bir şekilde ilişkilenebildikleri görülür. Çok ağır semptomları olmayan şizoid bir hastam, kendi romantik beklentilerinin oluşmasına engel olmak ve cinsel tatmin yaşayabilmek için genellikle mastürbasyon yapıyor, eğer birisiyle birlikte olarsa da mutlaka evli kişileri tercih ediyordu. Bu durumda onlardan bir beklentiye giremeyecek, onlarla flört etmeyecek, gün içinde haberleşmek zorunda kalmayacak ya da bir sosyal aktiviteye katılması gerekmeyecekti. Ayrıca kendisini terk etmesine her an hazırlıklı olacaktı. Şizoid kişiliğe sebep olan bir diğer durum ise doğduktan sonra bakım verenin, bebeğin ihtiyacı olmadığı durumlarda da onunla ilgilenmesi ve ısrar etmesidir. Yani bebek, istekleri yeterince karşılanmadığında nasıl dış dünyanın kendisini huzurlu hissettireceğine dair inancını kaybediyorsa istemediği halde bakım görmeye zorlanan bebekte

dış dünyanın huzurlu hissettireceğine dair inancını kaybeder. Ağzından memeyi çekmeyen veya kucağından bebeği indirip ona hareket alanı sağlamayan anne de pekala bebeği kendi iç dünyasına dönmeye zorlayabilir. İlk durumda yoğun açlık hissedilen ve dış dünyadan bu açlığı karşılayabilecek birisini kendi parçası haline getirecek kadar bağlanmayı arzulayan bebek, ikinci durumda müdahaleci ve kendisini rahat bırakmayan birisinden uzak kalmaya çalışarak şizoid olur. Bir başka şizoid hastam ise romantik bir ilişkiye izin verdiğini düşündüğünde özgürlüğünü ve bağımsızlığını tamamen yitireceğine dair korkular hissediyordu. Sanki birisiyle birlikte olursa hayatı tamamen ona odaklanmış bir şekilde yaşamak zorunda olduğunu, partnerinin böyle bir isteği olmasa bile kendisini onun bir parçası olarak yaşamaktan kurtaramayacağını söylüyordu. Hastamın birisiyle ilişkilendiğinde kendi hayatı ile o kişinin hayatı arasında bir seçim yapmak zorunda hissettiği açıktı. Bu yüzden seanslara düzenli katılsa bile bir seansta kendini biraz olsun coşkulu hissettiğinde ardından gelen seanslarda uzun süren sessizliklerle bizim de yakın bir ilişki kurmamızı engelliyordu. Şizoid kişiler psikoterapiyle tedavi edilmedikçe uzun süreli, bireyselleşmiş, bağımsız ilişkiler yaşamaları zordur. Psikoterapi için başvurmaları da çok nadirdir, çünkü terapi de bir ilişkilene gerektirir. Yakınlaştıklarını her hissettiklerinde bunu tehlikeli bulur, kaygılanır ve uzaklaşırlar. Bu durumda her şeyle belli bir mesafede oldukları ilişkiler kurmayı tercih ederler. Bu ilişkilenemeyi tarif etmek için zamanında Frued'un da kullandığı ve daha sonra Guntrip'in şizoid ilişkiyi tanımlamak için tekrar yazdığı Schopenhauer'in ünlü kirpi ikilemini hatırlayalım: *"Soğuk bir kış sabahı çok sayıda kirpi, donmamak için birbirine bir hayli yaklaşır. Az sonra, dikenleri birbirine batar ve ayrılırlar. Ancak üşüyünce tekrar yakınlaşırlar. Dikenler rahatsız edince yine uzaklaşırlar. Soğuktan donmakla, yakınlaşınca batan dikenlerin acısı arasında gidip gelerek yaşadıkları ikilemi, aralarındaki uzaklık, her iki acıya da tahammül edebilecekleri bir noktaya ulaşmaya kadar sürer."*

Şizoid kişiler psikoterapiyle tedavi edilmedikçe uzun süreli, bireyselleşmiş, bağımsız ilişkiler yaşamaları zordur.

Şizoidler de dış dünyaya dair mesafelerini bu şekilde korur. Bir şeye yakınlaşmaya karşı hissettikleri yoğun özlem, önceden öğrenilmiş ümitsiz çaba, muhtemel hayal kırıklığı ve yakınlıktan sonra ele geçirilme korkusuyla ketlenir. Şizoid kişilerin ebe-

veyn olması ise iki taraf için de zorluklarla dolu olacaktır. Çocuğun ihtiyaç duyacağı uygun duygusal bağı kuramayacaklardır. Şizoidlerin bir başkasının duygusal ihtiyaçlarına olan ilgisizlikleri, çocuğun kuracağı ilk ilişki olan ebeveynlerce fark edilmemesiyle sonuçlanacaktır. Ebeveyn için ise çocuk bakmak oldukça zor ve meşakkatli gelecektir. Bebek ilk aşamada fazlaca hareketli, çok ağlayan ve ilgi çekmeye çalışır bir halde olsa bile nihai olarak bu ümidinden vazgeçecektir. Şizoid bir ebeveynin çocuğu çoğunlukla kendini güvende hissetmeyen, dünyadan geri çekilmiş, ilişkilenmekte zorlanan bireyler olarak yetişir. Meslek seçimleri de yine kişilik yapılarına uygun olacaktır. İnsan ilişkilerinin olmadığı meslekler tercih ederler. Bilgisayar yazılımı, kitap çevirmenliği, fizik, astronomi, ilahiyat, felsefe gibi yalnız yapılabilecek mesleklerde kendilerini daha rahat hissederler. Ancak bu rahatlık yoğun bir ilgiye de dönüşmez. Bu tip ilgi alanları iç dünyanın bir yansıması olmakla beraber, insanlardan uzak kalmak için de tercih edilen uğraşlardır.

Arkadaş ilişkilerinde genellikle bir arkadaş ile yetinirler ve bu arkadaşları da şizoid özelliklere sahiptir.

Arkadaş ilişkilerinde genellikle bir arkadaş ile yetinirler ve bu arkadaşları da şizoid özelliklere sahiptir. Karşılıklı beklentilerin olmadığı, duygusal yakınlığa ihtiyaç duyulmayan, mesafeli ve yüzeysel arkadaş ilişkileri kurarlar. Şizoid kişiler yakınlık için çaba içerisinde olmasalar bile olup bitenlere dışarıdan bakmaktan bıkebilirler. Bu duygular zaman zaman depresyona ve genel anlamda dış dünyaya tamamen duyarsızlaşmaya yol açabilir. Kişilik bozukluklarında internet kullanımını inceleyen bir araştırmada, şizoid kişilik bozukluğuna sahip bireylerin diğer kişilik tiplerine göre internette daha fazla vakit geçirdiği, ek olarak daha az telefon görüşmesi yaptıkları ve sosyal medyada daha az arkadaşları olduğu görülmüş. Görece duygusal olarak kendilerini rahat hissetmeleri ve insan ilişkileri kurmaya karşı isteksiz olmaları sebebiyle tedaviye en az başvuranlardır. Çoğunlukla kendilerindeki farklılığın farkında olmalarına rağmen bu durumu kanıksamış ve kendi imajlarına uygun olduğunu

düşünürler. Kliniğe gelen az sayıda kişide ise ilaç tedavisinin diğer tüm kişilik bozukluklarında olduğu gibi, şizoidide de temelden bir etkisi yoktur. İlaç tedavileri ancak hayattan zevk almama, körelmiş duygulanım ve düşük hayat enerjisi gibi bazı bulguları, kullanıldığı dönem boyunca bir miktar düzeltebilir ancak kalıcı bir etki sağlamaz. Kişilik bozukluklarının tedavisi psikoterapi ile mümkündür ve şizoid bireylerin de psikanalitik psikoterapilerden fayda gördüğü gösterilmiştir

Kaynaklar

1. Amerikan Psikiyatri Birliği (2013) Ruhsal Bozuklukların Tanımsal ve Sayımsal Elkitabı, Beşinci Baskı (DSM-5) Tanı Ölçütleri Başvuru Elkitabı'ndan, Çev. E. Köroğlu, Hekimler Yayın Birliği, Ankara
2. Kernberg O (1999) Sınır durumlar ve patolojik narsisizm. Çev: M Atakay, Metis Yayınları, İstanbul
3. Kernberg O (2000) Sapıklıklarda ve kişilik bozukluklarında saldırganlık. Çev: MB Büyükkal, Metis Yayınları, İstanbul
4. Rosen, L. D.; Whaling, K.; Rab, S.; Carrier, L. M.; Cheever, N. A. (2013). "Is Facebook creating "iDisorders"? The link between clinical symptoms of psychiatric disorders and technology use, attitudes and anxiety". *Computers in Human Behavior*. 29 (3): 1243–1254.
5. Şahin D. (2009) "Kişilik Bozuklukları" <https://drdogansahin.blogspot.com/2009/12/kisilik-bozukluklar.html> sitesinden
6. Şahin D. (2014) "Anneliğin Kuruluşu ve Annelik Biçimleri" <https://drdogansahin.blogspot.com/2014/09/anneligin-kurulusu-ve-patolojik-annelik.html> sitesinden
7. Şizoid Görüngü - Nesne İlişkileri ve Kendilik (1968) Harry Guntrip, Metis Yayınları
8. "Schizoid personality disorder". Mayo Foundation for Medical Education and Research (2016).
9. Ed. N. G. Neznanova, Yu. A. Alexandrovsky, L. M. Bardenshtein, V. D. Vida, V. N. Krasnov, Yu. V. Popov. - M (2009). "Chapter 7. F6. Personality Disorders and Behavior in Adults". *Psychiatry*- 512

Paranoid kişilik bozukluğu: Evrimsel bir bakış

Uzm. Dr. Nur ÖZTÜRK KAYATURAN

Paranoya; benliğe yönelik tehditlerin saptanmasını kolaylaştıran, evrimsel önemi olan, yaygın ve adaptif bir psikolojik sürecin aşırı yaygın bir formu olarak en iyi şekilde kavramlaştırılabilir. Normallik ile sürekliliği vurgulayan bu tür kavramsal modeller PKB'li kişileri anlamakta bize yol gösterebilir.

PKB'li bireyler diğerlerinin kendilerine zarar verebileceği, yalan söyledikleri, onları aldattıklarına ilişkin yoğun inançlara sahiptir.

Paranoid kişilik bozukluğunun (PKB) esaslı olan paranoya kelime anlamıyla aklını yitirme, mantıksız korku olarak tanımlanmaktadır. PKB psikiyatrik bir tanı sistemi olan 'Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı'nda (DSM), şizoid ve şizotipal kişilik bozuklukları ile birlikte A kümesi kişilik bozuklukları başlığı altında incelenir. Tanı kriterlerine göre PKB'li bireyler şüpheli, affedici olmayan, ruminatif, kıskanç ve zaman zaman saldırgan (1). Biraz daha açmak gerekirse PKB'li bireyler diğerlerinin kendilerine zarar verebileceği, yalan söyledikleri, onları aldattıklarına ilişkin yoğun inançlara sahiptir. Bu kişilerin 'gerçek' niyetlerini açığa çıkarmak için sürekli bir uğraşı içindedirler. Zaman zaman öylesine söylenmiş bir ifadeyi bile tehdit olarak algılayabilir, saldırganlaşabilir. Yazında sadece PKB'yi inceleyen araştırmalar bir elin parmaklarını geçmediğinden mevcut bilgilerimizin çoğu genel kişilik bozuklukları veya A kümesi kişilik bozukluğu araştırmalarından gelir. Toplumda görülme sıklığı %1.21 ila %4.4 arasında değiştiği tahmin edilen PKB, bu yaygınlığına rağmen akademi tarafından görünüme göre ihmal edilmektedir (2). Bu ihmalin akla gelen ilk nedeni, aslında paranoyanın doğrudan bir sonucudur. Baskın bir mizaç özelliği olan paranoya, güvensiz ve şüpheli hale getirdiği bireyin bu çalışmalara veya tedaviye katılmasına engel olabilir. Aynı zamanda PKB'li bireyler, belirtilerinden dolayı ciddi oranda sıkıntı deneyimlemez; diğer bir deyişle belirtileri daha çok egosintoniktir. Dolayısıyla bir psikiyatrist tarafından görülmeleri daha az olasıdır. İkinci bir neden, PKB'nin psikometrik bileşenlerinin altında yatan mekanizmaların belirsizliği olabilir. Paranoya özellikle psikotik bozukluklar olmak üzere birçok farklı psikiyatrik bozukluğun bir bileşenidir. Örneğin sanrılı bozukluktaki sanrılar oldukça mantıklı hatta ikna edici olabilir ve işlevsellikte ciddi bir bozulma görülmeyebilir. Bazı durumlarda, travma sonrası stres bozukluğu için tarif edilen 'sürekli tehdit altında hissetme' kriterini paranoyadan ayırt etmek zorlaşabilir. Yahut sınır (borderline) kişilik bozukluğunda stresle ortaya çıkan paranoid düşüncelerin olabileceği, narsisistik kişilik bozukluğunda diğerlerini suçlama eğiliminin paranoya ile üst üste binebileceği akıldan tutulmalıdır. PKB'yi tüm bu psikiyatrik bozukluklardan ayırt etmek bir yana aslında saf PKB olguları bulmak da oldukça zorlayıcıdır. Örneğin; kişilik bozukluğu olan bireylerden oluşan büyük bir örneklem grubunda (N:914) yıllarca çalışılarak edinilmiş verilerin analizi sonucu, PKB (N:249) için oldukça yüksek bir oran saptanmıştır. Buna karşın, bu 249 olguda şizoid KB, şizotipal KB, herhangi bir ana psikiyatrik bozukluk veya sınır KB dışlandığında geriye sadece bir olgu kalır. İlginç olarak geriye kalan bu bir olguda da PKB'nin yanı sıra uzun bir suç davranışı öyküsü ve zevk için hayvanlara eziyet etme davranışlarıyla belirgin bir anti-

“ PKB'yi tüm bu psikiyatrik bozukluklardan ayırt etmek bir yana aslında saf PKB olguları bulmak da oldukça zorlayıcıdır. ”

sosyal KB tarif edilmiştir. Görüldüğü üzere PKB'nin ayrı bir başlık olarak bağımsız meydana gelişi bambaşka bir tartışma konusu olabilir (3).

Genel olarak tüm kişilik bozuklukları normalin aşırı, katı ve uyumsuz varyantları olarak düşünülebilir.

Paranoid kişilik bozukluğunda yaşam öyküsü stratejileri

Evrimsel pencereden bakıldığında kişilik özellikleri; bireyin statü, arkadaşlıklar, eş bulma veya kaynaklara ulaşma gibi biyososyal hedeflerine ulaşımını sağlayan bireye özgü davranış stratejileri olarak görülür. Devamlı kişiliğin bir parçası olarak bilinçdışı seçilen stratejiler; genetik yatkınlık, yetiştirilme koşulları, çocukluk ve ergenlik boyunca sosyalleşme gibi çeşitli faktörlere bağlıdır. Kişilik özelliklerini ve bozukluklarını açıklamak üzere öne sürülen görüşlerden biri yaşam öyküsü kuramıdır. Yaşam öyküsü kuramı; organizmanın yaşam döngüsündeki farklı aktivitelere enerjisini ve zamanını nasıl ayırdığıyla ilgilenen bir evrimsel biyoloji branşıdır. Filogenetik geçmiş, gelişimsel mekanizmalar ve fizik kurallarının belirlediği kısıtlar içerisindeki uyum takaslarına getirilen adaptif çözümler ise 'yaşam öyküsü stratejileri' olarak isimlendirilir. Sözgelimi; kaynaklarını daha iyi hale getirmek, konumunu sağlamlaştırmak gibi sebeplerle üremeyi ertelemek bir stratejidir. Bu bir yandan gelecekteki yavrunun sağkalımını artırırken diğer yandan bireyin üreme şansı bulamadan ölmesi riskini içerir. Bu stratejilerin adaptif olması için kendi içinde uyumlu olması gerekir. Örneğin, ölüm oranının yüksek olduğu ekolojik bir çevrede temel yaşam öyküsü stratejisi, erken üreme ve yüksek çiftleşme sayısı olan bir hayvan düşünelim. Bu hayvan için üreme ile ilişkili özellikleri kaybetme pahasına beden gelişimine yatırım yapmak uzun dönemde genin aktarımını azaltacağından kaynakların boşa harcanması anlamına geliyor olabilir. (4) PKB'li bireyler sıklıkla savunmacı davranış stratejilerini, direkt yüzleşmelerden kaçınmayı tercih eder. Yaşam öyküsü ku-

ramı çerçevesinde paranoid kişilerin genel olarak yavaş yaşam öyküsü stratejilerini kullandıklarını söyleyebiliriz. Yavaş yaşam öyküsü olan bireylerde; en küçük kayıp veya hasarlardan bile kaçınarak uzun dönemde bedensel yatırımı sürdürmek önemli bir önceliktir. Paralel olarak, yapılan gözlemler A kümesi KB'si olan bireylerin yakınlığın ve karşılıklılığın kaybı pahasına diğerlerinden uzak durarak otonomilerini sürdürdüğünü göstermiştir (5). Zira bazı kişilik bozuklukları gibi, olumsuz çocukluk çağı deneyimleri (fiziksel, seksüel emosyonel istismar) erişkinlikteki PKB ile oldukça ilişkili bulunmuştur. Hatta çocukluk çağı istismarı ile diğer kişilik bozukluklarından daha çok ilişkili olduğu ileri sürülmüştür (6) Demografik verilerin çizdiği desen de PKB'nin toplumda daha çok dezavantajlı ve baskın olmayan gruplarda görüldüğü yönündedir. Sözgelimi Afrikalı Amerikalılarda algılanan ırkçılık ile paranoid düşünceler ilişkilidir (7). Diğer bir deyişle bu kişiler sosyal çevrelerini travmaların ve stresin gölgesinde öngörülemez ve güvenilmez olarak algılar. Bu bilgiler ışığında paranoya; benliğe yönelik tehditlerin saptanmasını kolaylaştıran, evrimsel önemi olan, yaygın ve adaptif bir psikolojik sürecin aşırı yaygın bir formu olarak en iyi şekilde kavramlaştırılabilir. Normallik ile sürekliliği vurgulayan bu tür kavramsal modeller PKB'li kişileri anlamakta bize yol gösterebilir (5).

"Normal" in bir uzantısı olarak paranoya

Genel olarak tüm kişilik bozuklukları normalin aşırı, katı ve uyumsuz varyantları olarak düşünülebilir. Bu nedenle kişilik bozukluklarını meydana getiren davranışların kabul edilebilir sınırlardaki ılımlı versiyonları yaşadığımız sosyal çevrede yaygın olarak karşımıza çıkar. Kraepelin'den bu yana çeşitli yazarların psikotik olmayan bireylerde de olabilen sürekli ve karakteristik bir şüphecilikten bahsettiğini görürüz. Yeni Zelanda'da yapılan bir epidemiyolojik çalışma toplum örneğinde %12.6'ya varan oranda paranoid düşünce bildirmiştir (8). Yanı sıra Amerikan üniversite öğrencilerinin yarısı paranoid düşünce deneyimlediklerini paylaşmıştır (9). Dolayısıyla insanın sosyal evrimi sürecinde bu kadar yüksek oranlarda korunan şüpheciliğin adaptif bir anlamının olabileceğinin düşünülmesi kaçınılmazdır. Atalarımızın içinde bulunduğu sosyal çevrenin bir karşılığı günümüz dünyasında kaynaklara ulaşımı kısıtlı, ötekileştirilmiş sosyal gruplar olabilir. Mesela azınlık gruplarının üyelerinde görülen savunmacı düşünce, bir hastalık belirtisi olmaktan çok bireyin içinde bulunduğu sosyal bağlamda kendi lehinedir. Cinsiyet, ırk veya deneyim düzeyi sebebiyle sosyal grubun geri kalanından farklı hissetmek; profesyonel anlamda fazla güce sahip olanların eleştirileri altında kalmak; sosyal statüye ilişkin belirsizlik hissi gibi bazı sosyal olaylar temelde var olan paranoid özelliklerimizi güçlendirir. Bireyi 'huzursuz öz farkındalık'a sürükler; bu da

karşılığında aşırı uyarılabilirliğe, ruminasyona ve paranoid bilişsel yanlılığın ve davranışların etkinleşmesine sebep olur. Tüm bunlar öz bilinç duygularını artırır ve böylece sonsuz bir döngü oluşur. (10)

Temel sorunun güvensizlik olduğu bu bozuklukta bireyi tedavi sürecinde tutmak bile zorlayıcıdır.

Tehditkâr bir dış dünyada paranoya

Elbette birçok insanın dönem dönem deneyimleyebileceği güvensizlik ve şüphecilik geçicidir ve yıkıcı etkileri bulunmaz. Paranoid kişilik bozukluğu tanısı için tabii ki paranoid özellikler bu tür koşullar olmadığında da vardır. Ancak olağan ve bozukluk düzeyinde paranoid düşünceler arasındaki çizgiyi belirleyen bir eşik değerini tespit edebilmek imkansız olmasa da oldukça zordur. Daha anlaşılır olması için şöyle bir analogi önerilir (11): Ateş vücudumuzun çeşitli hastalık yapıcı etmenlere karşı verdiği bir savunma cevabıdır. Buna karşın ateşi düzenleyen alta yatan mekanizmaların bozulması ateşin ölümcül olabilecek düzeyde yükselmesine sebep olabilir. Enfeksiyona yönelik adaptif bir mekanizma olan ateş böyle bir durumda patolojik olarak düşünülmelidir. Aynı bakışla, tehdidi değerlendiren mekanizmaların işlev bozuklukları sonucu şiddetlenen paranoya bozukluk tanımına uygun olarak bireyin sosyal çevreye uyumuna ciddi oranda zarar verecektir. Diğer taraftan; bilimsel verilere göre paranoyanın travmatik beyin hasarı, demans, uyku yoksunluğu, madde kullanımı gibi çeşitli beyin hasarlarında ve bozulmalarında sık olduğunu biliyoruz. Beynin bu yaygın bozukluklarında görülen paranoya bu bireylerde görülen bellek, dikkat, konuşma bozuklukları vb. gibi bir belirtiden mi ibarettir? Yoksa bir tür 'kognitif arıza güvencesi' olarak mı düşünülmelidir? Bilişsel yetersizliği olan bu

bireylerin yüksek oranda istismar edildiği gerçeği göz önüne alınırsa; bu türden bir yanlılığın kendisine yardım edebileceklere de güvenmemek pahasına, kişiyi kötüye kullanılmanın feci sonuçlarından koruyacağı ileri sürülebilir. Ancak bu noktada ateş anolojisini yeniden hatırlamak icap eder. Zira bu 'kognitif arıza güvencesi'nin şiddetlenmesinin, bu kişileri daha kötü hatta feci sonuçlara da sürüklemesi ihtimaller dahilindedir. Çünkü emosyonları gözetlemeyi veya deneyimlemeyi imkansız hale getiren bir hasarı olan hastalar stratejik sosyal zekalarını kaybedecektir. Sosyal bağlamı anlayamaz, sosyal sonlanımı tahmin edemez veya adaptif sosyal etkileşimleri planlayamazlar. Sosyal bağlamın denetimi olmaksızın paranoid düşüncelerin bu koruyucu özelliklerini kaybedip aksine kişiye zarar vermesi kaçınılmazdır.

Paranoid kişilik bozukluğunun başka bir boyutu: Kıskançlık

Kötülük görme düşünceleri gibi özellikle partnere yönelik kıskançlık da paranoid kişilerin öne çıkan bir özelliğidir. Kıskançlık davranışı, erkek hayvanlarda dişilerin potansiyel olarak birden fazla erkek ile çiftleştiği çevrede, türdeki belirsiz babalık problemine bir cevap olarak ele alınabilir. Eğer bir erkek seksüel sadakatsizliği tolere ederse ve rakip bir erkeğin yavrusuna kaynak yatırımı yapmaya devam ederse, hem üreyemeyerek hem de kaynaklarını rakibin üremesine yardım etmek için boşa harcayarak 'çifte' genetik ceza çekecektir. İnsanlar, her biri ciddi anlamda yatırım gerektiren az sayıda yavruya sahip olur. Bu nedenle başka bir erkeğin babası olduğu bir çocuk, beklenen üreme kapasitesinin önemli ölçüde kaybını temsil eder (12). Dişinin kıskançlığı ise temel olarak erkeğin yatırım çabalarını dişinin kendi yavrusuna yöneltmesini güvenceye almakla ilgilidir. Çünkü dişi için problem yavrunun yetiştirilmesine yardımcı olacak yatırımı garantilemektir. Dolayısıyla kadın kıskançlığı seksüel sadakatsizlik ile daha az ve erkeğin yakınlığını (ve kaynaklarını) başka bir kadına aktarması ihtimaliyle daha çok ilgilidir (13). Ancak, morbid kıskançlığın uç noktaları genellikle adaptif olarak değerlendirilemez. Çünkü en basitinden ayrılığa sebep olması veya bir veya her iki partnerin öldürülmesine varabilecek katastrofik sonuçlarıyla üreme başarısına ağır zarar verebilir (14). Bu tür aşırı yaptırımların tehdidinin veya olasılığının etkili bir caydırıcı olarak adaptif olabileceği de kimi yazarlarca varsayılmakla birlikte günümüz modern sosyal dünyası için son derece uyumsuz, kabul edilemez davranışlar oldukları açıktır.

Sosyal beynin ve sosyal koalisyonların bedeli

İnsan evrim sürecinde sosyal zekasıyla diğer hay-

vanlara büyük fark atmıştır. Bu karmaşık sosyal çevrede sağkalım için gerekli unsurların başında zihin kuramı gelir. Çünkü zihin kuramı insanın başkalarının motivasyonları, niyetleri ve yatkınlıkları hakkında çıkarımlar yapmasını sağlar. Peki paranoid düşünce kapasitesine zihin kuramıyla gelen bir yan ürün gözüyle bakılabilir mi? Normal gelişimimiz her güvenilir görünenin aslında güvenilir olmadığını anlamamızı sağlayacak şekilde ilerler. Yüz ifadelerini, jestleri ve vokal tonlamaları okumada ne kadar usta olursak olalım, eğer karşımızdakinin motivasyonunu ve niyetini veya sosyal etkileşimin bağlamını hesaba katmazsak aldatılmaya karşı her zaman savunmasız sayılırız. Sözgelimi; zihin kuramı olmasaydı bize gülümseyen, alımlı ve inandırıcı bir yabancı kapımıza gelip bugün ona 100 TL verirse yarın bize 1000 TL vereceğini söylediğinde bu adamı gördüğü gibi değerlendirir ve onun bir faydacıdan çok dolandırıcı olduğunu anlayamazdık. Paranoya bu 'niyet okuma' becerisinin bir bedeli olabilir mi? Zihnimize daha kolay canlandırmak için kötülük görme sanrıları olan dört 'saf' olgunun incelendiği bir çalışmadan bahsetmek istiyorum. Tamamının erkek ve normal zekada olduğu bu kişilerin sanrıları dışında normal sosyal yaşamını sürdürebildiği, ailesi ve arkadaşlarıyla iyi ilişkilere sahip olduğu görülmüştür. Dördü de verilen bazı görsel ve sözel zihin kuramı görevlerini başarıyla tamamlamıştır. Hepsi, yabancı erkeklerden oluşan şiddete eğilimli bir çeteden kötülük göreceğine inanmaktadır. Sanrılı inanç çetede insanların sosyal kategorisiyle ve özellikle kötülük görme korkusuyla sınırlıdır. Kişileri bu sanrılara sürükleyen akıl yürütme süreçleri doğru olmasa da açıkça mantıksız değildir. Bu kişiler gerçek fakat belirsiz bilgiyi, varsayılan düşmanca niyet ışığında sistematik olarak yanlış yorumluyor gibi görünmektedir. Örneğin, olgulardan biri kulübüne giren bir yabancı görür ve bu yabancının peşindeki bir çetenin üyesi olduğunu zanneder ya da aynı kişi çanta taşıyan birini gördüğünde çantada silah olduğunu düşünür. Yani uyaranlar gerçektir, fakat farz edilen zalim çete üyelerinin düşmanca niyetleriyle ilgili varsayımlar ışığında yanlış yorumlanmaktadır (14). Daha ilginç bu sosyal bağlam dışında sosyal akıl yürütmelerinin, zihin kuramı becerilerinin büyük oranda yeterli olmasıdır. Yani olağan zihin kuramı mekanizmaları insan için (evrimsel) kilit anlamı olan bir uyaran ile özel bir alana kısıtlı olarak bozuluyor gibi görünmektedir. Zihin kuramının bu zayıf noktası, atalarımız için erken erkek ölümünün ve dolayısıyla üreyememenin temel bir nedeni olan çetelerdir (15). Yabancı erkeklerden oluşan çete üyelerinden gelebilecek bir saldırının korkusu, muhtemelen insan atalarının yaşadığı çevredeki sağkalım ile doğrudan ilişkili bir tehdit kaynağının yansımasıdır (16). Dolayısıyla tehdidin büyüklüğü karşısında paranoya bir 'yanlış alarm' olsa da kabul edilebilir.

Atalarımızın üreme başarısı görünüşe göre kritik bir biçimde sosyal çevresi ile pazarlık etme ve kendi

türünün üyeleri ile yarışma becerilerine dayanmıştır. Zihin kuramı mekanizmalarının da tam olarak bu insan insana yarışmaların kaçınılmaz bir sonucu olarak geliştiği öne sürülmektedir. Bu rekabet ortamında koalisyonlar insan sosyal gruplarının önemli bir özelliği olmuştur. Aslında koalisyonlar yukarıda bahsettiğimiz çetelerdir. Koalisyonlar nihayetinde bireyin konumunu, kaynaklara ulaşımını ve üreme başarısını belirleyecektir. Paranoyanın bu koalisyonlar için nasıl bir anlamı olabilir? Paranoya koalisyon psikolojisinin bir çıktısıysa, paranoid düşüncelerin bireylerde ortaya çıkış zamanı koalisyon tehdidi algısı ile paralellik göstermelidir. Koalisyonlar ergenlik ile birlikte önem kazanır.

Temel sorunun güvensizlik olduğu bu bozuklukta bireyi tedavi sürecinde tutmak bile zorlayıcıdır.

Rekabet ergenlik boyunca koalisyonların şekillenmesinde ve koalisyonlara dahil olmada önemli rol oynar. Bunun yanında ergenlik döneminin bireyin sosyal tehditlere, dışlanmaya ve risklere en hassas olduğu dönem olduğu unutulmamalıdır. Beklenildiği gibi paranoid düşünceler insanlarda ergenlik ile ortaya çıkar, erken erişkinlikte pik yaparak geç erişkinlik ile birlikte azalmaya başlar. Paranoid düşünce koalisyonda sorun çıkma ihtimalini ve bunların bedellerini yansıtır olabilir (11). Dolayısıyla koalisyonların saldırgan davranışları arttıkça bireylerdeki paranoyanın artacağı öngörülebilir. Bu görüşü destekler biçimde çete üyeleri ve ordu gazileri gibi koalisyon saldırganlığını ortalama fazla deneyimleyen gruplarda şüpheli düşünceye artmış eğilim bildirilmiştir (17,18). Özellikle kaynakların yetersiz olduğu yoksulluk gibi durumlarda da kaynaklara ulaşmak üzere koalisyonlar arası saldırganlık artacaktır. Böyle bir sosyal ortamda aldatma, düşmanca motivasyonların saklanması ve zararlı niyetler de olasılıkla beklenmelidir. Çünkü çoğu insan sınırlı kaynaklar için potansiyel bir rakiptir. Mesele diğerlerinin sosyal açıklamalarını ve güvencelerini değerlendirmeye geldiğinde sosyal zeka stratejilerinin bir ürünü olarak güvensizlik kaçınılmaz olacaktır. Sosyal bağlama uygun paranoid bir düşünce bu nedenle mevcut etkileşimin tehdit düzeyine göre değişen bir çeşitlilik göstermelidir. Sözgelimi, bir çalışma koalisyon uyumu olan rakipler ile karşılaşan bireylerin, koalisyon uyumu olmayan rakiplerle karşılaşanlara kıyasla daha çok paranoid atıf yaptığını göstermiştir. Çünkü koalisyon uyumu arttıkça düşmanlarına zarar vermek üzere

birlikte hareket etmeleri kolaylaşır (19).

Sonuç

İnsanın psikolojik mekanizmalarının küçük ölçekli, yüz yüze etkileşimler ile kabile koşulları altında evrildiği unutulmamalıdır. Tahminen bu koşullar altında ortalama olarak iyi işlevsellik gösterdiler. Ancak aynı mekanizmalar artık sıklıkla eylemlerini gözlemleyemediğimiz yabancıların bulunduğu kalabalık bir sosyal çevrede işlemektedir ve adaptif olan patolojik hale gelmesi işten bile değildir. Aynı şekilde belirli sosyal koşullar altında şüphecilik ve paranoid düşünceler kişinin yararına hizmet edebilir. Fakat sürekli ve yoğun şüphecilik kişiyi sosyal, mesleki, aile vb. hayatın birçok alanında engelleyecektir. PKB, yaşam kalitesinde en çok bozulma ile ilişkilendirilen kişilik bozukluklarında biridir. Evsizler için yapılmış bir merkezde en sık kişilik bozukluğu olarak saptanmıştır (20,21). PKB'de artmış suç davranışları ve şiddet nadir değildir. Hapishane şartlarında yapılan bir çalışmada saptanan %23'lük görülme sıklığı oldukça dikkat çekicidir (22). Diğerlerini düşman olarak görme yatkınlığı kişilerarası şiddeti kolaylaştırıyor olabilir. Eşlik edebilecek birçok psikiyatrik bozukluk da bireyin çeşitli alanlardaki işlev kaybını derinleştirebilir. PKB'nin uzun süreli izlemine ilişkin bilimsel kanıtlar çok kısıtlıdır. PKB'ye özel bir tedavi bulunmamakla çeşitli psikoterapi yöntemleri ve beceri eğitimleri daha uygun tedavi seçenekleri olarak karşımıza çıkar. Temel sorunun güvensizlik olduğu bu bozuklukta bireyi tedavi sürecinde tutmak bile zorlayıcıdır. Bilimsel verilere göre hem hastaların daha iyi anlaşılabilmesi hem de tedavi arayışları için kategorik yaklaşımlardan çok boyutsal yaklaşımlar daha faydalı gibi görünmektedir. İnsanın sosyal evriminden yola çıkan açıklamalar boyutsal yaklaşımlara bir temel oluşturmakla birlikte hem nörobiyolojik hem de psikolojik süreçlere ilişkin cevaplanmayı bekleyen çok sayıda soru vardır.

Referanslar

1. Amerikan Psikiyatri Birliği (APA). Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El kitabı, Beşinci Sürüm (DSM-5), Tanı Ölçütleri Başvuru Elkitabı (E Köroğlu Çev). Ankara: Hekimler Yayın Birliği; 2013a
2. Lee R. Mistrustful and Misunderstood: A Review of Paranoid Personality Disorder Curr Behav Neurosci Rep. 2017 June ; 4(2): 151–165.
3. Triebwasser, J., Chemerinski, E., Roussos, P., & Siever, L. J. (2013). Paranoid Personality Disorder. Journal of Personality Disorders, 27(6), 795–805.
4. Del Giudice, M. (2014). An evolutionary life history framework for psychopathology. Psychological Inquiry, 25(3-4), 261–300.
5. Brüne, M. (2016). Textbook of evolutionary psychiatry and psychosomatic medicine: The origins of psychopathology (2nd ed.). Oxford University Press.
6. Bierer, L. M., Yehuda, R., Schmeidler, J., Mitropoulou, V., New, A. S., Silverman, J. M., et al. (2003). Abuse and neglect in childhood: Relationship to personality disorder diagnoses. CNS Spectrums, 8(10), 737–754.
7. Combs DR. Perceived Racism as a Predictor of Paranoia Among African Americans. J. Black Psychol. 2006; 32:87–104.
8. Poulton R, Caspi A, Moffitt TE, et al (2000) Children's self-reported psychotic symptoms and adult schizophreniform disorder. Archives of General Psychiatry; 57: 1053–8.
9. Ellett L, Lopes B, Chadwick P (2003) Paranoia in a non-clinical population of college students. Journal of Nervous and Mental Disease; 191: 425–30.
10. Carroll A. Are you looking at me? Understanding and managing paranoid personality disorder. Advances in psychiatric treatment (2009), vol. 15, 40–48
11. Raihani NJ, Bell V. An evolutionary perspective on paranoia. Nat Hum Behav. 2019 February;3(2): 114–121.
12. Buss, D.M. (1994). The Evolution of Desire. Basic Books, New York.
13. Wiederman, M.W. and Allgeier, E.R. (1993). Gender differences in sexual jealousy: adaptionist or social learning explanation? Ethol. Sociobiol. 14, 115–140.
14. Charlton BG. (2003). Theory of Mind Delusions and Bizarre Delusions in an Evolutionary Perspective: Psychiatry and the Social Brain. In Brüne M, Ribbert H, Schiefenhövel W. The Social Brain Evolution and Pathology.
15. Wrangham, R. and Peterson, D. (1996). Demonic Males: Apes and the Origins of Male Violence. Houghton Mifflin, Boston, MA.
16. Walston, E., David, A.S. and Charlton, B.G. (1998) Sex differences in the content of persecutory delusions: a reflection of hostile threats in the ancestral environment? Evol. Hum. Behav. 19, 257–260.
17. Wood J, Dennard S. Gang Membership: Links to Violence Exposure, Paranoia, PTSD, Anxiety, and Forced Control of Behavior in Prison. Psychiatry. 2017; 80:30–41. [PubMed: 28409716]
18. Pizarro J, Silver RC, Prause J. Physical and Mental Health Costs of Traumatic War Experiences Among Civil War Veterans. Arch Gen Psychiatry. 2006; 63:193–200. [PubMed: 16461863]
19. G Greenburgh A, Bell V, Raihani NJ. PsyArXiv Preprints | Paranoia and conspiracy: group cohesion increases harmful intent attribution in the Trust Game rant.
20. B. F., Hasin, D. S., Stinson, F. S., Dawson, D. A., Chou, S. P., Ruan, W. J., et al. (2004). Prevalence, correlates, and disability of personality disorders in the United States: Results from the National Epidemiologic Survey on Alcohol and Related Conditions. Journal of Clinical Psychiatry, 65(7), 948–958.
21. Connolly, A. J., Cobb-Richardson, P., & Ball, S. A. (2008). Personality disorders in homeless drop-in center clients. Journal of Personality Disorders, 22(6), 573–588.
22. Ullrich S, Deasy D, Smith J, Johnson B, et al. Detecting personality disorders in the prison population of England and Wales: comparing case identification using the SCID-II screen and the SCID-II clinical interview. Journal of Forensic Psychiatry & Psychology, 19(3), 301–322.

DOĞA TARİHİNDEN NOTLAR

Yoksa tek bir organizma mıyız?

Prof. Dr. Nurdan İNAN • Mersin Üniversitesi Emekli Öğretim Üyesi

Doğa'nın işleyiş mekanizması; koşulları farklılaşan değişim-uyum-denge döngülerini durmaksızın işleterek canlı bir organizma gibi çalışan (sanki nefes alıp-veren) Dünya'nın, yine koşulları farklılaşan değişim-uyum-denge döngülerini durmaksızın işleten (sanki nefes alıp-veren) bir Evren içinde birbirine neden-sonuç ilişkisiyle bağlı sistemi; Gaya teorisyenlerinin, Panteistlerin ve Darwinistlerin bulunduğu ortak nokta gibi görünüyor.

Doğanın işleyişinde etken mekanizmalar ilk çağlardan itibaren insanın merak konusu olmuştur.

Doğanın işleyişinde etken mekanizmalar ilk çağlardan itibaren insanın merak konusu olmuş. Bu mekanizmayı anlayabilmek ve içinde sakladığı gizleri çözebilmeye yönelik pek çok felsefi akım, teolojik düşünce ve bilimsel araştırma yapılmış/yapılıyor.

Doğa işleyişinin mekanizması; doğanın kendisinin, kapsadığı her şeyle birlikte tek bir organizma olarak görüldüğü felsefi düşüncelere de ilham vermiş. Bunlardan *Gaya Teorisi*, hem çok taraftar bulan, hem çok şiddetle eleştirilen, bir kesim tarafındansa sadece fantastik bulunan bir görüş. Bu görüş, M.Ö. 400-300'lü yıllardan itibaren her dönemde dile getirilmiş, günümüzde James Lovelock tarafından bir teori olarak sunulmuş. Lovelock, 1979 yılında, "*Gaia: a new look at life on earth*" (Yeryüzündeki yaşama yeni bir bakış) adlı kitabını yayınlamış. Teorinin adını Eski Yunanda toprak tanrıçası olan *Gaia*'dan aldığını belirtmiş. Bu teoriye göre Dünya tek bir canlı organizma, buradaki yaşama *Gaia* adı verilmiş. James Cameron'un fantastik *Avatar* filmindeki Pandora gezegeninde kurguladığı gibi...

Teoride, tüm canlılar arasında ortak bir enerji ağının varlığı kabul ediliyor. Karalar *Gaia*'nın kemiklerini; okyanuslar, denizler ve ırmaklar onun dolaşım sistemini; atmosfer onun solunum sistemini; üzerinde yaşayan canlılar da onun sinir sistemini oluşturuyor.

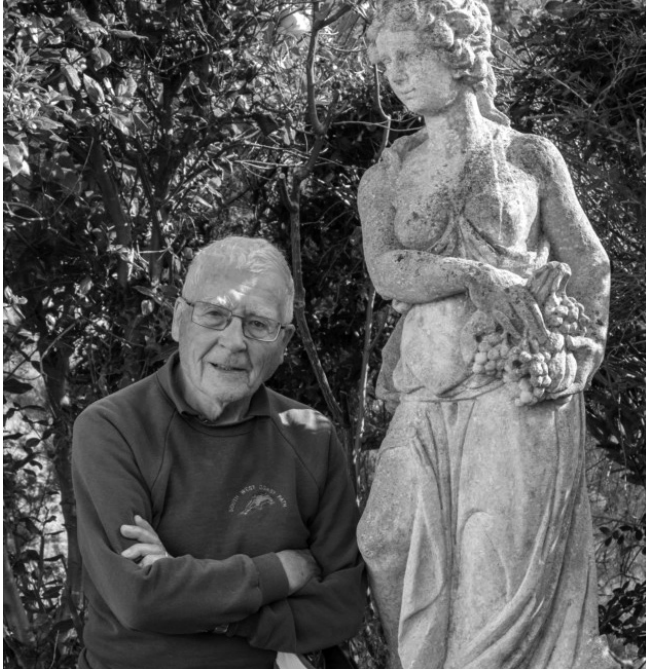
Gaia hipotezinde Lovelock'ın asıl anlatmak istediği şey, tıpkı Cameron'un filminde olduğu gibi, dünyanın herhangi bir bölümüne gelecek zararın, dolaylı olarak dünya üzerindeki tüm yaşamı etkileyeceği şeklinde. Bu yaklaşım; Gaya teorisinin, Panteizm'den beslendiğini gösteriyor.

Lovelock; "*Bilim bütüne bakmaktır*" görüşüyle, bilim dünyasının detaylara bakmaktan geneli kaçırdığı kanısında ve bütünü algılamada farklı bir bakış açısına ihtiyaç olduğu düşüncesinde. Lovelock'un düşünce biçimi, öncelikle dünyanın bir termostatu olduğu ve etkin bir oto-kontrol sistemiyle kendisini koruduğu öngörüsüne dayanıyor. Buna göre, herhangi bir organizmada olduğu gibi, dünyanın da bir bağımsızlık sistemi var. Yoksa, Güneşin %25 daha fazla ısındığı bu dönemde, Dünya atmosferinin ısısında neden değişiklik olmadığı konusunun cevaplanamayacağını savunuyor. Bu durumda dünyanın oto-kontrol sistemlerinin devreye girdiğini, termostatinin çalış-

“ Gaya Teorisi, hem çok taraftar bulan, hem çok şiddetle eleştirilen, bir kesim tarafındansa sadece fantastik bulunan bir görüş. **”**

tığını okyanuslardaki planktonlar örneğiyle açıklıyor. Şöyle ki; Lovelock'a göre planktonlar sülfür çıkartmasalar, bulutlar oluşmaz, o zaman da dünya daha sıcak olur. Bu termostadı sağlayan planktonların yok olması, sonuçta dünyayı yok eder. Hayat türleri giderek azalan bir dünya, otokontrolünü asla tam olarak yapamaz. Ekosistemlerin yok oluşu, sonuçta dünyanın yok oluşunu getirir.

Lovelock, Dünya'nın gelecek 100 yıl içinde 8 derece daha ısınacağını ve bu koşullarda günümüzdeki toplam canlı nüfusunun ancak 10'da birinin yaşayabileceğini ileri sürüyor. Şayet, verilen sözler tutulup da karbondioksit emisyonunu sınırlamak amacıyla alınan önlemlere tam olarak uyulursa (-ki buna da az ihtimal veriliyor) bunun sadece 2 derecelik bir artışı engelleyebileceği, sonuçta gerçekleşecek 6 derecelik artışın da yine benzer etkiyi yaratacağını savunuyor.

Lovelock'a yöneltilen eleştirilerin birinde, canlı olan her organizmanın üreyerek çoğaldığından hareketle, Dünya için neden böyle bir durumun olmadığı sorgulanır.

Lovelock'a yöneltilen eleştirilerin birinde, canlı olan her organizmanın üreyerek çoğaldığından hareketle, Dünya için neden böyle bir durumun olmadığı sorgulanır. Lovelock'un buna cevabı; Dünya dışında, örneğin Mars'ta bir şekilde bir yaşam oluşturulduğunda, diyelim ki bakterilerin yaşaması sağlandığında, işte o zaman *Gaia'nın* çoğalmış olduğu şeklinde.

Dünyadaki yaşamın meteor kaynaklı bakterilerle başladığı teorisi göz önüne alındığında, Dünya kaynaklı bakterilerin de bir başka gezegende hayatı başlatması neden olmasın?

Gaya Teorisi bugün, *Jeo-fizyoloji* gibi daha bilimsel isimler altında bilim dünyasında yer edinmeye çalışsa da özellikle Richard Dawkins gibi biyologlar,

organizmaların bireysel genetik yapısından başka biyolojik kontrol sistemleri olması fikrini şiddetle reddediyor.

Oysa, İlkçağın Platoncu (M.Ö.428-348) ve Aristotelesci (M.Ö.384-322) görüşlerinde de yerkürenin bir anlamda canlı sayılmasının izleri görülüyor. Keza; modern Jeolojinin kurucularından biri olan James Hutton'da, 1785'de yayınladığı *Theory of the Earth (Yeryuvarı Teorisi)* isimli çalışmasında, Dünya'nın evrimini, mekanik süreç döngüleriyle açıklamış ve dünyayı canlı bir organizmaya benzetmiş. Canlı vücudunun işleyiş mekanizmasıyla, Dünya'nın işleyiş mekanizması arasında benzerlik kuran Hutton, devr-i daim makinesi gibi çalışan dinamik bir yerküre modeli önermiş ve yerkürede tıpkı canlılardaki kan dolaşımı gibi görev yapan bir madde dolaşımı olduğunu savunmuş.

Doğanın kendi yasalarını uygulayan düzeni, tüm evreni Tanrı kabul eden *Panteizm/Tümtanrıcılık* felsefi görüşünün de temelini oluşturuyor. Panteizm'e göre; Tanrı-Alem, Yaratan-Yaratılan diye bir ayırım ve evrenden ayrı, evrenden bağımsız bir Tanrı varlığı yok. Tanrı yaratan değil, var olan. Yani var olan evrenin tümü Tanrı. Tanrı doğada, nesnelerde her yerde, her şeyde var. Atom, insan, doğa, fizik, kimya, matematik, yıldızlar her şey ve bu her şeyin toplamı Tanrı. Ya da bir diğer deyişle her şey Tanrı'nın bir parçası. Yani; "Tanrı her şey ve her şey de Tanrı".

Plotinos (205-270) ve Giorda Bruno (1548-1600) Panteizm felsefesini savunan filozofların önderlerinden. Panteizm düşüncesinin içerdiği *Evrenin Ruhu* anlayışı, daha sonra Hegelciliği (1770-1831) ve Spinozacılığı (1632-1677) doğurmuş. Bu düşünce; yani Vahdet-i vücud anlayışı, Hallac-ı Mansur (858-922), Mevlâna (1207-1231) ve Şeyh Bedrettin (1359-1420) tarafından ortaya konan tasavvuf düşüncesi, Yahudilerin Kabalası gibi farklı felsefi biçimlere de bürünerek çağımıza kadar gelmiş.

Panteizm'in çok farklı biçimleri var. Dünya'nın gerçek dışı olduğunu ileri süren "Akozmetik Panteizm" gibi fantastik ve gizemli olanları bir yana; "Tabiatçı Panteizm", "İdealist Panteizm" ve "Teolojik Panteizm" olarak belli başlı üç Panteizm şekli öne çıkıyor.

Diderot, Boron d'Holbach gibi felsefecilerin savunduğu "Tabiatçı Panteizm"; doğaya bir bilinç-bir akıl atfediyor. Buna göre, tek gerçek ve tek Tanrı doğanın ta kendisi. Hegel, Fichte ve Brunschvicg gibi felsefecilerin savunduğu "İdealist Panteizm"de ise tek gerçek ve tek Tanrı "ruh". Bruno, Boehme ve Spinoza gibi filozofların ileri sürdüğü "Teolojik Panteizm"de ise; evren, güneş, dünya, doğa, insan, ruh; her şey Tanrı'nın varlığında oluşur. Yani; her şey Tanrı'dır.

Panteizm, literatürde her ne kadar Spinoza ile eşleştirilmişse de; Spinoza, İbn Tufeyl'den etkilendi-

ğini belirtmiştir. Abdul Malik İbn Muhammed İbn Tufeyl (1106-1186), *"Hayy Bin Yakzan"* adlı eserinde kendiliğinden ortaya çıkışı ifade etmeye çalışmış, cansız maddelerin karışımı ve bu karışımın evriminden ilk insanın oluştuğunu ileri sürmüştür. İnsanın doğaya nasıl uyum sağladığını şöyle anlatmış; *"Güneşin ısı ve ışığı, su-toprak ve havadan meydana gelen karışıma etki ederek onu mayalandırmış, bu mayalı karışım, bir halden-diğer bir hale geçerek, sonunda ruh kazanmıştır"*.

Bu görüşler, İslam dünyasında çok daha önceden dile getirilmiş. 945-1000 yıllarında; teologlar, felsefeciler ve coğrafya âlimlerinden oluşan 5 kişilik Ihvan-ı Safa Topluluğu, felsefe ile teolojinin uyumunu sağlamaya çalışmış ve sonucunda 52 kitap yazmış. Topluluk, bu araştırmalarında, sadece canlı evrimini değil, inorganik evrimi bile gündeme getirmiş. Buna göre yaratılış; Tanrı'nın özünden kuvvetli bir fışkırmayla ortaya çıkmış. Bu çıkışla birlikte başlayan canlılar âlemi, son varlık basamağı olan insanın ortaya çıkışıyla bütünlüğe ulaşmış. Bu nedenle, yoktan var etme diye bir şey söz konusu değil. Var'dan yani Tanrı'dan biçimlenme söz konusu. Evren, tüm varlık türlerini kuşatan bir bütün ve tüm varlık türleri de birliğin içinde. Bu tek varlık, Tanrı. Yer kaplayan tüm varlıkların oluşturucu gereci ise ilk madde. Evreni dolduran tüm varlık türleri de bu ilk maddenin farklı oranlarda, farklı bir düzene göre birleşmesiyle biçimini almış.

İslam âlimlerinden İbn Rüşd de (1126-1198), "tüm insanlar aynı kutsal ruhun birer küçük parçasıdır" diyerek bu fikirlere destek vermiş.

Ihvan-ı Safa Topluluğunun, doğanın işleyiş mekanizmalarını açıklamaya, teoloji ile felsefenin uyumunu sağlamaya çalışırken dayandıkları esaslar çağlarının çok ötesinde olan öngörüler. Burada bahsedilen, *"Yaratılışın, Tanrı'nın özünden kuvvetli bir fışkırmayla ortaya çıkması"*, Big-bang (Büyük patlama) ve Kozmik Öz'ün yayılmasının karşılığı olmalı. Yine, *"Canlılar âleminin bu çıkışla birlikte başlaması"*, *"Yer kaplayan tüm varlıkların oluşturucu gerecinin ilk madde"* olması da, *"Evreni dolduran tüm varlık türlerinin, ilk maddenin farklı oranlarda, farklı bir düzene göre birleşmesiyle biçimini alması"*'da, Kozmik Öz'den, İnsan'a uzanan Evrim serüvenini çağrıştırıyor. *"Var'dan yani Tanrı'dan biçimlenme"* ise, Panteizm'in temel görüşü.

Darwin (1809-1882) doğanın biyolojik işleyiş mekanizmasını; Anaksimender (M.Ö. 611-545)'den, Epikuros (M.Ö.341-270)'a; İbn Miskeveyh (940-1030)'den, İbn-i Haldun (1332-1406)'a, birçok felsefeci ve doğa bilimcinin ortaya koyduğu birikimden faydalanarak, bunların ileri sürdüğü tüm görüşleri kendi gözlemleriyle sentezleyerek, *Evrin Teorisi* ile açıklamış. Darwin'e çok yakın görüşler, çok daha öncelerden Lucterus ve Diderot tarafından dile getirilmiş. Lucterus (M.Ö.95-55), ünlü eseri *Evrenin Yapısı'nda*, koşullara en uyumlu olanın ha-

yatta kalması ilkesine en yakın görüşü Darwin'den 2.000 yıl önce ileri sürmüştür. Fransız filozof Diderot (1713-1784)'da, doğayı maddeci bir bakış açısıyla değerlendirek, canlılar arasındaki ilgi ve değişime dikkat çekmiş. Diderot, *Pensées sur l'interprétation de la nature (Doğanın Yorumlanması Üzerine Düşünceler)* adlı kitabında canlıların evrim geçirdiği fikrini Darwin'den 100 yıl önce ileri sürmüştür.

Evrin teorisi; canlıların sürekli değişim içinde olduğu, bütün canlıların belli bir düzen içinde, birbirine geçişli olarak evrildiği (gradual) temel ilkesinden hareket ederek, tüm canlıların ortak bir atadan köken aldığını ileri sürüyor.

Günümüzde özellikle gelişen Moleküler Biyoloji ve Genetik bilimleriyle varılan sonuçlar, tüm organizmalarda oranları ve yerleri farklı olmakla birlikte, aynı aminoasitlerin ve aynı temel elementlerin yapıtaşı olarak kullanıldığını gösteriyor ki bu durum ortak bir atadan köken alındığının tartışmasız kanıtı.

Dünya'da ilk yaşamın 3.5 milyar yıl önce *organik çorba'da* gerçekleşen evrimle siyanobakteriler tarafından başlatıldığı biliniyor.

Doğa Tarihi'ni başa sararsak; organik çorbadan öncesi, yeryuvarının oluşumu, ondan öncesi galaksilerin ve evrenin oluşumu. Onları oluşturan da Kozmik Öz. Bu durumda *Köken alınan ortak ata* Kozmik Öz oluyor.

Doğa'nın işleyiş mekanizması; koşulları farklılaşan değişim-uyum-denge döngülerini durmaksızın işleterek canlı bir organizma gibi çalışan (sanki nefes alıp-veren) Dünya'nın, yine koşulları farklılaşan değişim-uyum-denge döngülerini durmaksızın işleten (sanki nefes alıp-veren) bir Evren içinde birbirine neden-sonuç ilişkisiyle bağlı sistemi; Gaya teorisyenlerinin, Panteistlerin ve Darwinistlerin bulunduğu ortak nokta gibi görünüyor...

Kaynaklar

- Gould, S.,1998, Darwin ve Sonrası, 6. Baskı, 313s., Semih Ofset, Ankara.
 İnan,N., 2019, Yerbilim Tarihi, Gündoğan Yayınları, 224s.
 İnan, N., Darwin'den Günümüze Evrim, Evrensel Kültür, Aylık Kültür, Sanat, Edebiyat Dergisi, Sayı 220, Nisan 2010, s.55-60.
www.dunyadinleri.com
www.etha.com.tr
www.genome.gov/12011239
www.genome.wustl.edu/projects/chimp
www.gizlilikler.tr.gg
www.globaldisster.blogspot.com
www.historicalsense.com/Archive/Fener38_2.htm
www.wikipedia.org

Tarih ne işe yarar?

Prof. Dr. Remzi DEMİR • Ankara Üniversitesi DTCF Bilim Tarihi ABD Öğretim Üyesi

Bizim için asıl önemli olan husus, Toynbee'nin de içinde bulunduğu tarihçiler tarafından, "tarih bilimi"ne onu gerçekten bilim haline getirecek yeni bir işlev yüklenmiş olmasıdır. Türk Tarihçiliği, bu açıdan bakıldığında çok geri kalmıştır ve çağdaş gelişmelere ayak uydurabilmek için "geçmişin olaylarının dökümünü yapma işlevi"nin yanı sıra "geleceğin olaylarını öngörme işlevini"ni de yerine getirecek şekilde donanımını geliştirmeye çalışmalıdır.

"Batı Uygarlığı çökmekte ve dağılmaktadır. Bugüne kadar varlığa gelmiş uygarlıkların en mütekâmil Batı Uygarlığı olduğuna göre, bu gidişat nasıl durdurulabilir veya değiştirilebilir?"

Oswald Spengler'in (1880-1936) *Der Untergang des Abendlandes* (Batı'nın Çöküşü, 2 Cilt, 1918-1922) adlı eserinin yayımlanmasından sonra tarih biliminin gizil bir işlevi daha açığa çıkmıştır: "Geleceği öngörmek ve tasarlamak!"

XX. yüzyılın Anglo-Sakson tarihçilerinden Arnold Joseph Toynbee (1889-1975), Bernard Lewis (1916-2018) ve Samuel P. Huntington (1927-2008), muhtelif eserlerinde bu işlevi giderek geliştirmiş ve sonuçta, tarih çalışmalarına [daha önce İbn Haldûn'un (1332-1406) *Mukaddime'sinde* bir örneğine rastladığımız] yeni bir boyut kazandırmışlardır.

Söz konusu tarihçileri, bu "yeni yaklaşım"a yönelten temel sorun şudur: "Batı Uygarlığı (daha önceki uygarlıkların da başına geldiği üzere) çökmekte ve dağılmaktadır. Bugüne kadar varlığa gelmiş uygarlıkların en mütekâmil Batı Uygarlığı olduğuna göre, bu gidişat nasıl durdurulabilir veya değiştirilebilir?"

[Aslında bu sorun, Doğu Uygarlığı'na mensup tarihçiler için çok da yabancı değildir: Nitekim, XVII. yüzyıl Osmanlı Tarihçileri'nden Kâtib Çelebi (1609-1657), *Mukaddime'den* mülhem olarak bu soruyu İslam Uygarlığı için sormuş ve yanıtını araştırmıştır].

Burada, Anglo-Sakson tarihçilerin bu sorunu çözmeye yönelik yaklaşım biçimlerini tartışacak ve vermiş oldukları yanıtları sorgulayacak değilim; ama günümüzü ve makalemizin konusunu çok alakadar ettiği için Toynbee'nin *Civilization on Trial* (Uygarlık Yarılanıyor, 1948) adlı tarih çalışmasında sorunun nasıl görüldüğünü buraya aktaracağım:

"Bugünkü durumumuz gerçekten korkunç. Eriştığımız bilginin ışığında tarihsel görünüşümüzü incelediğimizde, insan türlerinin toplumlarını oluşturmak için tarihin kendini yirmi kez tekrarladığını, bizimki dışında, uygarlık denilen insan toplumu temsilcilerinin hepsinin ya ölü ya da can çekişmekte olduğunu biliyoruz¹. Üstelik, bu ölü ya da ölmek üzere olan uygarlıkların tarihini derinliğine inceleyip, birbirleriyle karşılaştırdığımızda çözülme, gerileme ve yıkılmalarında tekrarlama düzenine uygun belirtilerin varlığını görüyoruz. Doğal olarak, tarihin bu özel bölümünün bizim için de gerekli

1) Elbette İslâm Uygarlığı da bu kategoriye dâhil edilmiştir.

Unutulmasın ki insanoğlu, bugüne değin bilimden daha güvenilir bir yol bulmaya muktedir olamamıştır.

olup olmadığını merak ediyoruz.

Hiçbir uygarlığın kurtulamadığı bu gerileme ve yıkılma düzeni bizi de içine alacak mı? Yazara göre bu sorunun karşılığı kesinlikle *Hayır*.²

Toynbee, determinist değildir ve Batı Uygarlığı'nı teşkil eden toplumsal iradenin, sonuçta bu kötüye gidişin önünü alabileceğine inanır.

Sonunda "Kurtulmak için ne yapmamız gerekiyor?" diye sorar ve şu ilginç yanıtı verir:

"Politika alanında dünya hükümetini kurmayı başaracak kurucu bir sistem hazırlayın. Ekonomi alanında, serbest yatırım ile sosyalizm arasında uzlaştırıcı (yer ve zamana göre değişebilme esnekliği olan) çalışma düzenleri bulun. Ruh alanında lâik üstyapıyı dinsel kurumlarla birleştirin. Bugün Batı dünyasında bu amaçlara ulaşmak için çalışmalar yapılıyor. Eğer bu üç alandaki amacımıza ulaşırsak, uygarlığı ayakta tutmak savaşında zafere varabiliriz. Bütün bu tahminler biraz hayal dolu; bunları başarabilmek için çok çaba harcamamız gerekiyor. Bu üç görevden din alanında olanı ilerde çok önem kazanacaktır, fakat şu anda diğer ikisi daha önemli gözüküyor. Çünkü eğer bu ikisini gerçekleştirmede başarısızlığa uğrarsak, ruhsal dirilişe ulaşma olanağını bütünüyle yitirebiliriz."³

Dikkatinizi çekmek isterim; bu öneri 1948 tarihinde yapılmaktadır; yani bundan yetmiş küsur kadar yıl önce, bir tarihçi, Batı Uygarlığı'nın çöküşünün önünü alabilmek için yapılması gerekeni bildirmekte ve açıkça "küreselleşme (globalization) ideolojisi"nin temellerini atmaktadır.

Bu önerinin, sorunu çözmeye yeterli olup olmayacağı (ve bir zamanlar İslâm Uygarlığı'nın başına gelenlerin Batı Uygarlığı'nın da başına gelip gelmeyeceği) tartışmasını şimdilik bir yana bırakalım; bizim için asıl önemli olan husus, Toynbee'nin de içinde bulunduğu tarihçiler tarafından, "tarih bilimi"ne onu gerçekten bilim haline getirecek yeni bir işlev yüklenmiş olmasıdır.

Türk Tarihçiliği, (geçmişindeki bazı örneklerle karşı) bu açıdan bakıldığında çok geri kalmıştır ve çağdaş gelişmelere ayak uydurabilmek için "geçmişin olaylarının dökümünü yapma işlevi"nin yanı sıra "geleceğin olaylarını öngörme işlevini"ni de yerine getirecek şekilde donanımını geliştirmeye çalışmalıdır. Böylece, "bilimsel" politika üretimine de katkıda bulunabilecek ve siyasi uygulamaların "karanlıkta el yordamıyla" gerçekleştirilmesini engelleyebilecektir.

Unutulmasın ki insanoğlu, bugüne değin bilimden daha güvenilir bir yol bulmaya muktedir olamamıştır.

2) Arnold J. Toynbee, *Uygarlık Yargılanıyor*, Çevirenler: Kasım Yargıcı ve Mehmet Ali Yalman, İstanbul 2004, s. 39.

3) Toynbee, s. 39-40.

YERDEN GÖĞE

Doğrudan gözlenen ilk orta kütleli Karadelik

Prof. Dr. Sıtkı Çağdaş İNAM • Başkent Üniversitesi Elektrik-Elektronik Müh. Bölümü Öğr. Üyesi

2020 yılının Eylül ayında, iki karadeliğin birleşmesi sonucunda oluşan orta kütleli bir karadeliğin, oluşumu sırasında meydana gelen kütleçekim dalgalarının LIGO ve Virgo kütleçekim teleskoplarınca tespit edildiği bilim dünyasına duyuruldu [1,2,3]. Böylece, ilk kez bir orta kütleli karadeliğin varlığı doğrudan (dolaylı yöntemler kullanılmadan) ortaya konmakla kalmamış aynı zamanda böyle bir karadeliğin oluşma süreci de tespit edilmişti.

İki karadeliğin birleşmesiyle meydana gelen bu yeni karadelik $z=0,8$ kırmızıya kayma değerine sahip bizden çok uzaklardaki bir gökadamda yer almaktadır. LIGO ve Virgo tarafından 21 Mayıs 2019'da gözlenen bu birleşme olayı sadece oluşan yeni karadeliğin kütlesi bakımından değil, aynı zamanda birleşen iki karadeliğin sıra dışı kütleleri bakımından da dikkat çekicidir.

Karadeliklerin bir kısmı "üstün (süper) kütleli karadelikler" olarak adlandırılmakta ve pek çok gökadamın merkezinde bu tür karadeliklerin bulunduğu bilinmektedir. Üstün kütleli karadeliklerin kütleleri en az milyon Güneş kütlesi kadar olup bu karadelikler arasında yüz milyonlar hatta milyarlarca Güneş kütleli olanları da vardır. Karadeliklerin diğer bir kısmı ise belli kütle aralığındaki yıldızların süpernova patlamaları sonrasında geriye bıraktıkları maddenin kendi kütleçekim basıncı sonucunda çökmesi ile meydana gelir. Bu tür karadelikler, yıldız kütleli karadelik olarak adlandırılır. En az 3-5 Güneş kütlesi kadar kütleyle sahip olduğu bilinen bu tür karadeliklerin, mevcut kuramlarla maksimum kütlelerinin birkaç kere 10 Güneş kütlesi civarında olduğu hesaplanmaktadır.

Bu iki tür karadelik ailesi dışında kütlesi onlarca Güneş kütlesinden büyük ama milyon Güneş kütlesinden küçük "orta kütleli karadelik" olarak adlandırılan karadeliklerin var olup olmayacağı hem kuramcılar hem de gözlemciler tarafından uzun yıllardır tartışılmaktadır. Orta kütleli karadeliklerin şimdiye kadar doğrudan gözlenmediklerini ancak özellikle bu karadeliklerin kütlece büyük olanlarının bulundukları gökadalarda oluşturdukları kütleçekim etkilerine bakılarak (dolaylı yöntemlerle) tespit edilebildiklerini belirtmeliyiz.

Öte yandan şimdiye kadar doğrudan gözlenmiş bir orta kütleli karadelik yoktu. İşte LIGO ve Virgo tarafından gözlenen bu birleşme olayı ve ortaya çıkan yeni karadelik orta kütleli karadeliklerle ilgili gözlemsel bir miladı işaret etmekte. Üstelik sadece oluşan yeni karadelik değil aynı zamanda birleşen iki karadelik de çok sıra dışı karadeliklerdir.

Birleşen karadeliklerin kütleleri yaklaşık 85 ve 65 Güneş kütlesi olarak ölçülmüştür. Her ne kadar bu kütleler teorik maksimum yıldız kütlesi olan yaklaşık 120 Güneş kütlesinden küçükse de böyle büyük kütleli yıldızların kuramsal olarak klasik bir süpernova olarak patlayıp geriye bu kadar büyük kütleli karadelik bırakmaları beklenmemektedir. Tersine, yaklaşık 65-120 Güneş kütlesi aralığında kütleyle sahip bir yıldızın ömrünün sonlarına doğru "çift kararsızlığı" olarak adlandırılan bir süreç sonucunda klasik bir süpernova olarak patlamasını sağlayacak çökme gerçekleşmeden "çift kararsız bir süpernova" olarak patlayıp tüm kütlelerini kaybedeceği düşünülmektedir (bir örneği için bkz. [4]). Dolayısıyla birleşen bu iki karadeliğin de nasıl meydana geldiği ile ilgili -her ne kadar bazı durumlarda 80 Güneş kütlesine kadar yıldız kütleli karadelik oluşabileceği iddia edilse de- tatmin edici kuramsal bir açıklama henüz yoktur.

İki karadeliğin birleşmesi sonucunda ortaya çıkan yaklaşık 150 Güneş kütleli karadeliğin ise "yeni" bir tür karadelik, yani var olup olmadığı yıllardır tartışılan orta kütleli bir karadelik" olduğu ise aşıkardır.

Bu birleşme olayının gözlenmesi hem karadelikler hakkında değerli bilgiler edinmemizi mümkün kılmış hem de kütleçekim astronomisinin nasıl ufuk açıcı olabileceğine çarpıcı bir örnek olmuştur. Gelecekte hem LIGO ve Virgo ile hem de yeni nesil kütleçekim teleskoplarıyla [5] heyecan verici keşifler sürecektir.

Kaynaklar

- [1] Abbott, R. vd. 2020. "GW190521: A Binary Black Hole Merger with a Total Mass of $150 M_{\odot}$ ", Physical Review Letters, 125, 101102.
- [2] Abbott, R. vd. 2020. "Properties and Astrophysical Implications of the $150 M_{\odot}$ Binary Black Hole Merger GW190521", the Astrophysical Journal Letters, 900, 1.
- [3] <https://astronomy.com/news/2020/09/scientists-detect-first-mid-sized-black-hole-via-gravitational-waves>
- [4] <https://www.webtekno.com/esi-benzeri-gorulmemis-bir-supernova-patlamasi-kesfedildi-h74386.html>
- [5] <https://www.space.com/gravitational-waves-future-discoveries.html>

30 Mayıs 2020, havacılık ve uzay tarihinde dönüm noktası

Prof. Dr. Yavuz UNAT • Kastamonu Üniversitesi Felsefe Bölümü

Dr. Öğr. Ü. Selçuk TOPAL • Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fizik Bölümü

30 Mayıs 2020 tarihinde gerçekleştirilen bir ilk sayesinde Amerika, 2011 yılından beri ilk kez astronotlarını kendi topraklarından uzaya göndermiş oldu. Bunu Amerikalı özel bir şirket olan SpaceX şirketi geliştirdiği Falcon 9 isimli roket ve Crew Dragon isimli kapsülü ile başardı.

İlk roketin ne zaman yapıldığı bilinmemekle birlikte 13. yüzyılda Çinlilerin icad olduğu kabul edilmektedir.

İstikbal göklerde dir! Göklerini koruyamayan uluslar, yarınlarından asla emin olamazlar!

Göreceksiniz çocuklar gelecekte her şey havadan olacak. Tüm savaşlar tüm uygarlıklar havadan. Bu nedenle havacılığa daha çok önem vermeliyiz.

Mustafa Kemal Atatürk

Uzaya seyahat edebilmek sadece roketlerle mümkün olduğundan, roket gelişiminin tarihi, bir bakıma uzay uçuşlarının tarihidir. İlk roketin ne zaman yapıldığı bilinmemekle birlikte 13. yüzyılda Çinlilerin icad olduğu kabul edilmektedir. Uzaya seyahatin mümkün olacağını savunan ve bu konuda ilk bilimsel eseri yayınlayan kişi Rus Constantin Tsiolkovsky'dir (1857-1935). Amerikalı Robert H. Goddard (1882-1945) ise ilk sıvı yakıtlı roketlerin öncüsü olarak kabul edilir. Gezegenlere seyahat edilebileceğine ilişkin ilk kuramsal çalışma ise Hermann Oberth'e (1894-1989) aittir. Oberth fikirlerini *Gezegenlerin Uzayına Roket Hakkında* (1923) adlı eserinde toplamış ve bu kitaptan esinlenerek Almanya'da Uzaya Seyahat Kurumu kurulmuştur. Roketler ve uzay yolculuğu denildiğinde akla ilk gelen isim kuşkusuz Wernher von Braun'dır. Goddard ve Oberth'in çalışmalarından haberdar olan Von Braun, Uzaya Seyahat Kurumu'nda füze denemeleri yapmış ve bu çalışmalar sonucunda II. Dünya Savaşı'nın en güçlü silahı olan V-2 roketleri doğdu. Savaşın sona ermesiyle Von Braun planları ile birlikte Amerika'ya kaçmış ve Kaliforniya'da kurulan Cape Canaveral (şimdiki adı Cape Kennedy) Uzay Araştırmaları Merkezi'nde çalışmaya başlamıştır.

Dünyanın ilk yapay uydusu olan Sputnik-1'i 4 Ekim 1957 tarihinde Ruslar Dünya'nın yörüngesine oturtmayı başardılar. 31 Ocak 1958'de ilk Amerikan yapay uydusu yörüngeye oturtuldu ve uzaya uydu gönderilmesi bu tarihten sonra baş döndürücü bir hızla devam etti. Amerikalılar, uzay çalışmalarını bir çatı altında toplamak için Ekim 1958'de NASA'yı (Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi) kurdular. Ancak yine Ruslar bir adım öne geçti 12 Nisan 1961'de ilk defa uzaya insanlı bir roket fırlatmayı başardılar. Vostok-1 adlı roketle birlikte uzaya çıkan bu ilk insan Rus Yuri Gagarin idi. 21-27 Aralık 1968'de ise bu sefer Amerikalılar Ay çevresini Apollo-8 ile dolaştılar ve iniş uygun yerleri tespit ettiler. 20 Temmuz 1969 günü Apollo-11 uzay aracı Ay'ın *Sessizlik Denizi* denilen ıssız bir düzlüğüne inmeyi başardı ve Neil Armstrong Ay'a ilk ayak basan insan unvanını elde etti. Bu başarı, gezegenlere gönderilen insansız araştırma gemileri ve 1981'de uzay mekiğinin geliştirilmesiyle sürdü. 28 Ocak 1986'da uzay me-

“ Uzaya seyahat edebilmek sadece roketlerle mümkün olduğundan, roket gelişiminin tarihi, bir bakıma uzay uçuşlarının tarihidir.

”

Başarının asıl büyük etkisi uzayın ticarileşmesine olacaktır.

kiklerinden Challenger görevinin kalkışı sırasında patlarken benzer bir kaderi 2003 yılında Dünya'ya dönüş esnasında atmosferde parçalanan Columbia uzay mekiği yaşadı ve her iki mekikteki astronotların hepsi hayatını kaybetti. Bu facialar nedeniyle uzay görevleri biraz yavaşlasa da 1981 ile 2011 yılları arasında Uzay Mekiği Programı (Space Shuttle Program) devam etti ve 2011'de görev sonlandırıldı. 2011'den günümüze kadar Amerikalı astronotlar Rusların Soyuz kapsülü ile Kazakistan topraklarından Uluslararası Uzay İstasyonu'na (ISS) gönderildi. Soyuz kapsülü ile ISS'e en son 9 Nisan 2020 tarihinde astronot gönderildi. Ancak 30 Mayıs 2020 tarihinde gerçekleştirilen bir ilk sayesinde Amerika, 2011 yılından beri ilk kez astronotlarını kendi topraklarından uzaya göndermiş oldu. Bunu Amerikalı özel bir şirket olan SpaceX şirketi geliştirdiği Falcon 9 isimli roket ve Crew Dragon isimli kapsülü ile başardı.

Crew Dragon başarısı, özel şirketlerin de uzaya astronotlar gönderebildiğini ve bunun için gerekli olan bilgi ve mühendisliğe fazlasıyla sahip olduklarını bizlere göstermiş oldu.

Elon Musk tarafından 2002 yılında Amerika Kaliforniya'da Mars'ın kolonileştirilmesini sağlamak ve uzay taşımacılığının maliyetini düşürmek amaçlarıyla kurulan ve daha önce Falcon 1 ve Falcon 9, Falcon Heavy adlı roketleri yörüngeye oturtmayı başaran özel uzay taşımacılığı şirketi SpaceX (Space Exploration Technologies Corporation, Uzay Keşif Teknolojileri Şirketi), NASA ile ortaklaşa Crew Dragon adlı ilk özel uzay kapsülünü iki astronotla birlikte 400 km yukarıda yer alan ISS'e 30 Mayıs

2020'de göndermeyi başardı. Üst düzey kaçış sistemi güvenliği ve otonom özelliği ile yüksek teknolojilerin birleştiği Crew Dragon 31 Mayıs 2020 Pazar günü TR saati ile saat 17.30 yöresinde ISS ile başarılı bir şekilde kenetlendi. Bu başarı astronotlarının tekrar kendi topraklarından uzaya gönderiliyor olması açısından Amerikalılar için sevindirici olsa da başarının asıl büyük etkisi uzayın ticarileşmesine olacaktır. Crew Dragon başarısı, özel şirketlerin de uzaya astronotlar gönderebildiğini ve bunun için gerekli olan bilgi ve mühendisliğe fazlasıyla sahip olduklarını bizlere göstermiş oldu. Bu nedenle, önümüzdeki birkaç on yıl içerisinde birçok başka özel şirketin çeşitli amaçlarla (uzay turizmi, küresel hızlı iletişim uyduları, kıtalar arası yolculuklar, Ay madenciliği gibi) uzayda yayılım göstereceği öngörülebilir.

Kaynaklar

Sevim Tekeli, Esin Kâhya, Melek Dosay, Remzi Demir, Hüseyin Gazi Topdemir, Yavuz Unat ve Ayten Aydın Koç, Bilim Tarihine Giriş, Nobel, Ankara 2018.
<https://www.spacex.com/> <https://en.wikipedia.org/wiki/SpaceX>

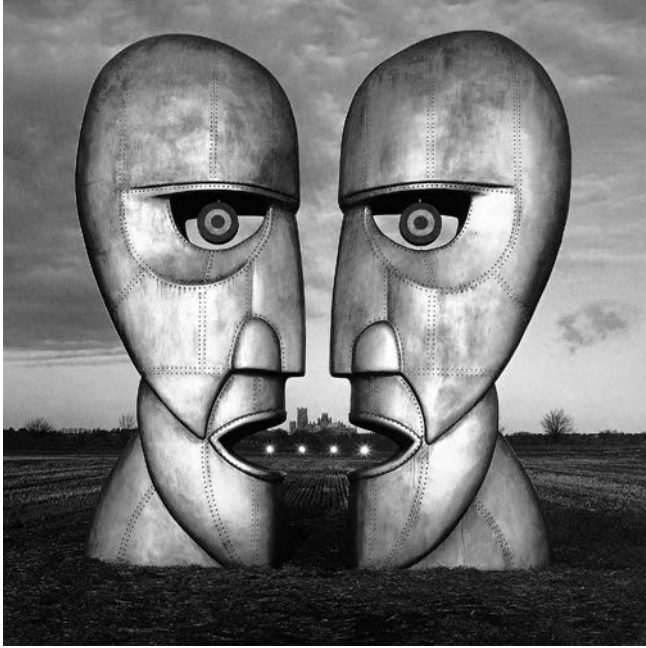
SANATIN ARKA SOKAKLARINDA

Sanat eseri olarak bir albüm kapağı üzerine inceleme: “Bölünme Çanları” Pink Floyd için çalışıyor

Prof. Caner KARAVİT • Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Öğretim Üyesi

*“Eğer ruhunuz paramparça bölünmüşse, parçaları birleştirmeye köşelerden başlayın”
Carl Gustav Jung'a...

Bu haftaki ‘Sanatın Arka Sokaklarında’ki konumuz, progresive¹ rock müziğinin efsanevi grubu Pink Floyd’un ‘Division Bell’ yani ‘Bölünme Çanı’² adlı al-

Resim 1) ‘Division Bell’ albümünün ön kapağı. Pink Floyd Grubu üyeleri: David Gilmour, Wright ve Nick Mason. Söz yazarı: David Gilmour. Albüm kapağı tasarımı: Storm Thorgerson, Hipgnosis Grafik Sanat Grubu. Albüm kapağının eskiz desenleri: Keith Breeden. Albümün isim babası: Douglas Adams. Albümdeki metal ve taş heykeli yapan heykeltıraşlar: John Robertson, Adrian Smith. Albümdeki metal heykellerin sergilendiği müze: Cleveland, Ohio’daki Rock & Roll Hall of Fame and Museum.

1) Progresif rock, 1960 ve 1970’lerde ağırlıklı olarak Britanyalı grupların rock müziğidir. Klasik, caz, avangart unsurlar bulunur. Şarkıların sözleri, kavramsal, soyut, edebi, felsefi, fantastik öğeler içerir. Progressive rock grupları genellikle epik ve kavramsal içerikli albümler yapmışlardır.

2) Bahsi geçen ‘Division Bell’, asıl olarak oy kullanmada Parlamento’nun ikiye ayrılması anlamını taşımakla birlikte, anlaşmazlık, ikiye bölünme, bölünme, uyuşmazlık, fikir ayrılığı anlamlarını da ifade ediyor. Konumuzdaki doğrudan ve dolaylı bağlantıları açısından, ‘Bölünme Çanı’ terimini

bümü (Resim:1). Kurucu üye Roger Waters gruptan ayrıldıktan sonra, grubun geri kalan sanatçıları David Gilmour, Rick Wright ve Nick Mason tarafından kaydedilen ikinci albümün kapak tasarımı, dönemin tanınmış grafik tasarımcısı Storm Thorgerson (1944 -2013) tarafından yapıldı (Resim:2).

Resim 2) Eski dostlar, grafik tasarımcısı Storm Thorgerson ve Pink Floyd grubunun solisti Roger Waters’la birlikte. Thorgerson vefat ettikten sonra Waters: “Birlikte çalışmış olmanın ve dostluk bağlarının yanında söylenmemiş bağlardan biri de bizi bir araya müzik ve sanatın getirdiğidir... Sanatın bize ait olduğu için hepimiz daha da iyiyiz. Huzur içinde yat dostum, seni özleyeceğim.” mesajını yayınladı.

Thorgerson, Pink Floyd gibi birçok ünlü müzik grubunun da, sembolizmi yoğun olan albüm kapakları tasarlamıştır. Ancak, Pink Floyd grubu için yaptıkları en iyi olarak kabul edilir. Thorgerson, grubun bazı video kliplerini de çekmiştir. (Resim:3). Bununla birlikte, Pink Floyd’un ‘Division Bell’ albümün müziği grubun daha önce yaptığı ‘Dark Side of the Moon’, ‘Wish You Were Here’ veya ‘The Wall’ gibi albümlerin gölgesinde kalmıştır ve albüm ka-

kullanmayı uygun gördüm.

Resim 3) Storm Thorgerson tasarımı yaptığı The Cranberries grubunun 'Bury the Hatchet' adlı albüm kapağı, 1999

pağı da diğerlerine göre daha az dikkat çeker. Örneğin, grubun 'Dark Side of the Moon' albümü için yaptığı tasarım, tüm zamanların en iyi albüm kapaklarından biri seçilmiştir. Öyleyse, neden bu albüm kapağını ele alıyoruz? Birincisi; grubun daha önceki iddialı albüm kapakları içerisinde bana göre en sanatsal olanıdır. Bu sanatsal albüm kapağı için, resim, heykel, fotoğraf, yerleştirme gibi sanatlardan faydalanılmıştır. İkincisi; bu albüm kapağının oluşumunda emeği geçen isim babasından, kapak tasarımcısına kadar herkes simge ve kavramları iyi kullanan, gösterge ustalarıdır. Bu nedenle, bu yazımızda göstergebilimden ve biçim psikolojisinden destek alacağız. Şarkılarını kavramlar, simgeler ve felsefe üzerine düzenleyen Pink Floyd için albüm kapaklarının tasarımları her zaman önemli olmuştur. Bu nedenle, albüm müziklerinin içeriği, albüm kapak tasarımlarının kavramsal zenginliğini güçlü bir şekilde etkilemiştir. Bu bağlamda; albümün ismi olan 'Division Bell' terimiyle ilgili tartışmalar ve yorumlar hala devam etmektedir. Bazı eleştirmenlerce müzikler, grup üyelerinin geçmişlerine göndermeler, grubun bölünmesi, kısıtlı ve çelişkili iletişim, izolasyon, anlaşmazlık olarak yorumlanmıştır. Bu doğrultuda, gerek albüm kapağını, gerekse albümün 'High Hopes' parçasının video klibini yapan Storm Thorgerson'un da dediği gibi albümde kelimenin tam anlamıyla 'sembolizmin içinde kayboluyoruz'. Bu nedenle, konumuza ilk olarak, 'Division Bell' albümünün isim babası olan 'Otostopçunun Galaksi Rehberi' kitabıyla bilinen ünlü İngiliz yazar Douglas Adams'tan başlayacağız. Yapıtlarında kendine özgü gerçeküstü, dışavurumcu bir tarzla mizah ve bilimkurguyu harmanlamış olan Adams, günlük yaşamla ve mevcut sistemle dalga geçen eserler üretti. Pink Floyd'un da eleştirel bakışına çok benzeyen bir anlayışla, din, etik, siyaset, hukukla ilgili hicivin içinde bir araya gelemeyecek kavramları, eğlenceli bir üslupla kullanmıştır.

Storm Thorgerson gibi, isim babası Adams'ın yapıtlarında da, kavram ve simge zenginliği bulunuyor. Bu içerik zenginliğinin albümün ismine yansması, Adams'ın Pink Floyd'u iyi tanımasından ve birbirlerinin düşüncelerini iyi anlamalarından kaynaklanıyor. Adams, 42. yaş gününde Pink Floyd'la sahneye çıkarak, gitarıyla 'Dark Side of the Moon' albümündeki 'Eclipse' parçasını çalacak kadar gruptakilerle iyi arkadaştı. (Videosu; <https://www.youtube.com/watch?v=ZdOoJmDCV64>)

Pink Floyd, 'Division Bell' albümü için ondan bir isim istendiğinde, Adams albümün son parçası olan 'High Hopes'un sözleri üzerine düşünmeye başlıyor.

Adams, 'High Hopes' parçasından bir 'Division Bell'i nasıl çıkarttı?

Gruptan ayrılan Roger Waters'ın "dinlediğim en başarılı Pink Floyd taklidi" dediği 'Division Bell' albümünün son parçası 'High Hopes'un sözleri, grubun üyesi David Gilmour ve karısı tarafından yazılmış. Parça çan sesleri ile başlıyor. Gilmour'un gençliğine geri dönme, tanıma çabasının ardından, yaşamıyla ilişkili hayal kırıklıkları ve çocukluğuna nostaljik bir geri bakışla devam ediyor. Gilmour kendi hayatının bölünmüşlükleri olan; geçmiş ve gençlik, yaşlanma ve şimdiki zamanı vurguluyor:

"Zamanın önünde koşmak alıp götürdü düşlerimizi geride bırakarak sayısız küçük yarattığı, bizi bağlamaya çalışan yeryüzüne, ağır ağır çürüyerek tükenen bir yaşama"

Parçanın devamında, Syd Barrett ve Roger Waters'la ayrılımlarını (bölünmelerini) ifade ediyor:

"Bulunduğumuz yerin ufkunun ötesinde yaşıyoruz gençken cazibelerin ve mucizelerin dünyasında düşüncelerimiz başıboş geziniyordu durmaksızın ve sınır tanımadan çalmaya başladı ayırım çanı"

Parçanın başında ve sonunda çalan çan sesi, grup bölünmeden önce çıkarttığı 'Atom Heart Mother' albümünün şarkısından alıntıdır. Tam da burada, albümün isim babası Douglas Adams'ın bulduğu 'Division Bell'e yani 'Bölünme Çanı'na gönderme yapıyoruz.

Barlarki çakırkeyif 'Bölünme Çanları'

Bu çan sesleri, İngiltere parlamentosu üyelerinin fikir ayrılıkları nedeniyle, yeni bir oylama yapılacağını ve salona gelmeleri gerektiğini bildiren zilleri hatırlatır. Çan sesi, anlaşmazlıkların çözüme ulaş-

tırılması için son fırsat olduğunu simgeler. Parleomento'daki bu ziller, albüme ismini veren 'Division Bell' yani 'Bölünme Çanları'dır ve Adams, buradan yola çıkarak albüme 'Division Bell' ismini koyar. Birleşik Krallık'ta 'Bölünme Çanları' 150 yıldır yapılan uygulamadır. İngiliz Parlamentosu'na ev sahipliği yapan Westminster Sarayı'nın içinde ve yakın yerlerde bulunan bu çanlar, parlamentonun karara varma konusunda bölündüğünü duyurur. Bu çanı duyan Avam Kamarası veya Lordlar Kamarası üyelerinin, 'Bölünme Lobisi'ne (Resim:4) ulaşmaları için sekiz dakikaları vardır.

Resim 4) Karl Anton Hickel, *The House of Commons* (Avam Kamarası), 1793-94, yükseklik: 322.6 cm; genişlik: 449.6 cm., National Portrait Gallery

Bazı parlamento üyeleri, oturum aralarında Westminster Sarayı yakınlarında olabilirler. Bu nedenle, oylamayı haber vermek üzere Saray'ın çevresindeki bazı barlara, kafelere hatta bazı milletvekillerinin evlerine bile 'Bölünme Çanı' (Resim: 5) takılmıştır.

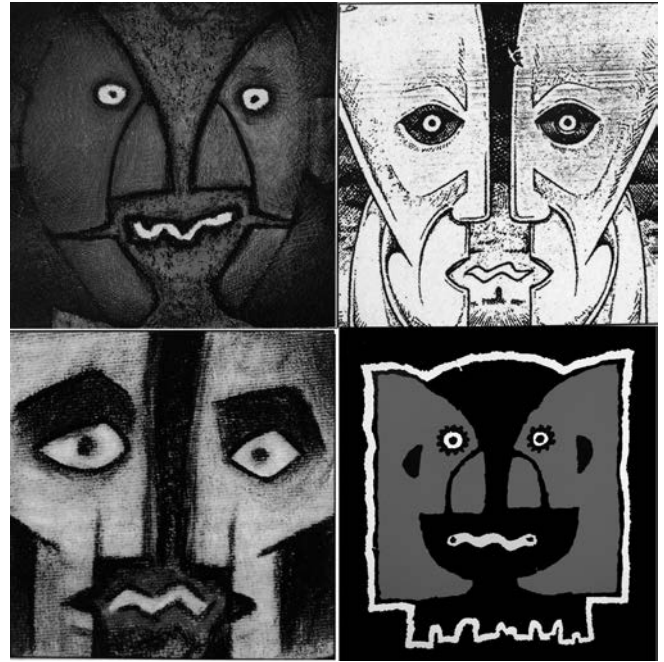
Resim 5) Westminster Parlamento binasının çevresindeki the Blue Boar barında bulunan Avam Kamarası'na ait 'Bölünme Çanı'. Buradan sekiz dakika içinde Avam Kamarası'na gitmek için, bir milletvekilinin rekoru kırması gerekiyor. Victoria Caddesi boydan boya geçmek, Parlamento Meydanı'nın etrafındaki trafik ışıklarını atlatmak ve sonra saraya girerek labirent gibi koridorları geçmek de buna dahil. Oy kullanmak için bardan çıkan birçok milletvekilinin alkolün etkisiyle koşturmak zorunda olduğunu düşününce...

Westminster sisteminde parlamento odaları, fiziksel bölünmeyi kolaylaştırmak için 'Ayes' (evet) ve 'Noes' (hayır) için ayrı bölüm lobilerine (tribünleri-

ne) sahiptir. Oylama önce sesli olarak, 'Ayes' ve 'Noes'lerin yapılmasıyla başlar. Bu geleneğin tarihsel bir nedeni vardır. 1771'de milletvekili olmayan biri oylamaya dahil edilmiş, hatta birkaç kez usulsüz oy kullandığı ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, Lobileri yabancılardan arındırarak, usulsüzlüğü engellemek için parlamentoda fiziki bölünme oluşturulmuştur.

Kraliyet portrecisinden heykel eskizleri

Albümün adının öyküsünden sonra, Keith Breeden tarafından yapılmış kapak tasarımını inceleyelim (Resim:6).

Resim 6) Keith Breeden'in albüm kapağındaki heykel başları için eskizleri.

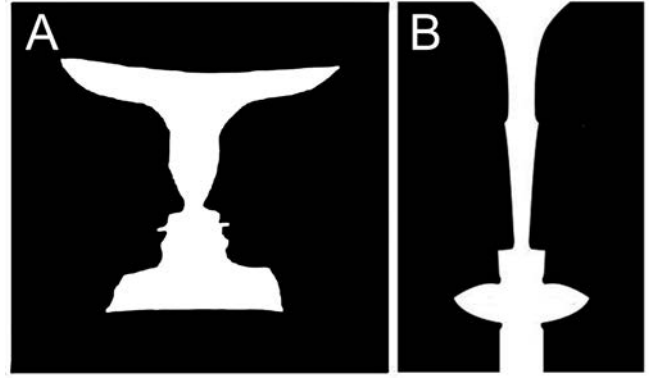
Breeden, hem tasarımcı olarak albüm kapakları tasarlar, hem de bir Kraliyet Portre Cemiyeti üyesi olarak portre resimleri yapmaktadır. Keith Breeden, albüm kapağındaki kafa heykellerini malzemelere uyumlu olacak şekilde tasarlayıp desenlerini çizmiş. Breeden'in desenleri yapmasından sonra, heykel zanaatçıları uygulamaya başlamış. Kapaktaki devasa heykeller iki ayrı malzemeden yapılmış. Çift katlı otobüs yüksekliğinde (Thongerson'un ölçeğiyle) ve bir ton ağırlığındaki metal heykeller heykeltraş John Robertso'un. Bir buçuk ton ağırlığındaki taştan olanlarını ise Adrian Smith yapmış. Böylelikle, mesleklerini çoğunlukla sipariş işler üzerinden icra eden her iki heykeltraş da, meslek hayatlarının başyapıtlarını yapmışlar. Heykeller, Cambridgeshire'da bir tarlaya yerleştirilir ve farklı hava koşullarında iki hafta boyunca fotoğraflanır.

Üçüncü baş ve Pink Floyd'un ruhu

'Division Bell' albüm kapağı tasarımlarında iki

önemli unsur öne çıkmaktadır. Birincisi; metal ve taş malzemeden yapılan dev heykeller. İkincisi de; heykellerin ağız kısmına gelebilecek gibi ayarlanmış olan arka plandaki 'Ely Katedrali'. Öncelikle, heykellerden başlayalım. Thorgerson heykellerin hikayesini şöyle anlatıyor: *"Pink Floyd 1987'den 94'te kadar süren yaratıcılıklarının durgunluk süreçlerinden bu albümle sıyrılmıştı. Sadece müzik-severler değil, Floyd'daki ekibin birçoğu, özellikle sanat bölümü hareketlilik görmekten mutluydu... Tema, iletişimi konu alıyordu ya da David Gilmour'ın deyişiyle Pink Floyd da dahil olmak üzere nüfusun genelinde ve belli ilişkilerde iletişimin varlığını ve yokluğunu ele alıyordu. Bu ağır kavramlarla boğuşurken, resmin kendisini değiştirmem gerektiğinin farkına vardım."* Thorgerson kafasındaki değişimleri, albüm kapağındaki heykel başlarının tek ve çift olarak farklı algılanmalarına neden olan biçim psikolojisinde arıyor. *"Genç veya yaşlı bir kadın profili veya bir vazo, ne gördüğünüze veya görmek istediğinize göre bir şey veya başka bir şey olarak görülebilen biçim psikolojisi çalışmaları aklıma geldi. İkisini aynı anda göremezsiniz. En azından, bir seçim diğer seçeneği geçici olarak devre dışı bırakır. Birbirine bakan veya birbirleriyle konuşan iki kafayla birlikte, görsel ve gerçekçi olarak üçüncü bir kafa yapmak iyi bir fikir gibi geldi. Birbirine bakan iki yüzün birer gözü, izleyiciye bakan tek bir yüzün iki gözü haline geliyor. İzleyicinin ikisini birden aynı anda görememesi isteniyordu. İzleyici, ya profilden görülen tek bir yüzü ya da iki yüzü görüyordu. Eğer kişi ikisini de görürse optik bir illüzyon gibi değişkenlik gösteriyordu."* Aslında, Thorgerson'un burada bahsettiği bir seçimin diğer seçeneği devre dışı bırakma durumu, Gestalt³ (biçim psikolojisi) kuramının mekan-biçim ilişkilerini belirleyen etkeni gönderme yapmaktadır. Buna, 'görsel yoğunlaşma etkeni' denir. Kısacası bu etken, biçimi algının toplam alanından öyle farklılaştırır ki; bir biçim, zemin veya arka plan olarak düşünülen algı alanından arta kalan kısmında ortaya çıkar. Bu aynen, Thorgerson'un yukarıda açıkladığı 'genç veya yaşlı bir kadın profili veya bir vazo' örneğindeki gibidir. Gestalt kuramıyla açıklamaya çalıştığımız bu teoriyi, en iyi 'Rubin Çanağı'⁴nda görebiliriz (Resim:7). Rubin Çanağı'nda biçim ve zemin ilişkisinde biçim önde, zemin arkada algılanır. 'Görsel yoğunlaşma etkeni'ne göre (ya da Thorgerson'un tanımıyla 'diğer seçeneği devre dışı bırakarak') siyah alana odaklandığınızda iki yüzü biçim olarak, beyaz alanı ise zemin olarak algılarız. Tersinde ise, beyaz alana

yoğunlaştığınızda vazoyu biçim etkisi olarak görürüz, siyah alanı ise zemin olarak algılarız.

Resim 7) A-Rubin çanağı. Danimarkalı psikolog Edgar Rubin tarafından 1915'de geliştirilen, muğlak veya iki seçenekli (yani tersine çevrilebilir) iki boyutlu biçimler setidir. Rubin, görsel biçim-zemin ilişkisinin ayrıntılı bir tanımını, yaptığı görsel algı ve hafıza çalışmalarının bir sonucunu olarak sundu. B- Albüm kapağındaki iki heykel kafasının lekesele olarak çizimi.

Albüm kapağındaki heykellere teker teker yoğunlaştığımızda, iki ayrı figür oluşur ve iki heykelin arasındaki (Ely Katedralinin de görüldüğü) alan zemin olarak algılanır. Heykellerin arasındaki orta bölgeye yoğunlaştığımızda ise, durum farklıdır. Birincisi, Ely Katedrali ve çevresi ortada biçim etkisi oluşturur. İkincisinde ise, buraya görsel olarak yoğunlaşmamızdan Thorgerson'un bahsettiği üçüncü kafa ortaya çıkmaktadır. Bu durumu Thorgerson şöyle olumluyor: *"Bu daha da iyiydi, çünkü bu izleyicinin resimle direk ve duygusal olarak etkileşime girdiği, iletişim kurduğu anlamına geliyordu."* Bu üçüncü kafanın ilk anda algılanamamasındaki asıl ustalık, doğal ışığın kullanımındadır. Heykellerin üzerine düşen gölgelerin oluşturduğu farklı oylumlama, iki kafanın bütün olarak algılanmasına izin vermez. Bu nedenle, iki kafa simetrik gibi olmasına rağmen, asimetrik bir etki yaratır. (Resim:8). Böylece, önce tek tek kafalar algılanır, sonra heykellerle 'duygusal etkileşime giren' izleyici tarafından üçüncü kafa algılanır. Çalışmaların sonunda, heykellerin nasıl bir görsel algı yarattığını anlamak için bölgede yaşayanlar ve esnafırlar arasında deneyler yapıldı. Deneyden geçen insanların yarısı heykelleri tek bir kafa, diğer yarısı da profilden görülen iki kafa olarak algıladılar. Böylece, istenilen sonuçlar doğrulanmış oldu. Thorgerson heykellerle ilgili: *"Amacımız her zaman Paskalya Adası'ndaki gibi büyük heykeller (Aku Akular) yapmak ve bunları gerçek bir etkinlik olarak fotoğraflamaktı..."* diyor. Acaba, Paskalya Adası'ndaki Aku Aku totemlerinden etkilanmelerinin sebebi sadece büyük olmaları mıydı?

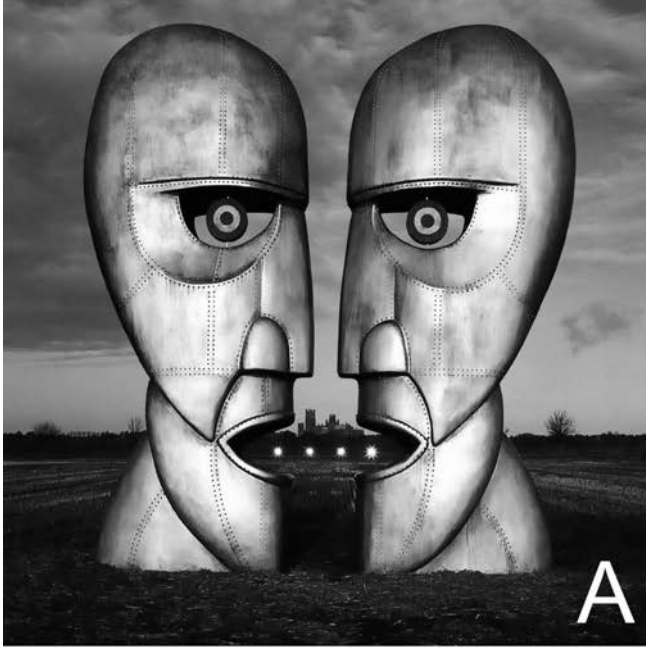
Aku Aku Mo'aileri'nin koruyucu mercan gözleri

Buna cevap aramak için, Paskalya Adası'nı biraz tanıyalım. Her ne kadar Pink Floyd'un düzene karşı eleştirel yaklaşımı olsa da, araştırmalarımızdan ne ressam Breeden'in, ne de tasarımcı Thorgerson'un

3) Gestalt Kuramı: 20. yüzyılın başlarında Kurt Koffka, Max Wertheimer ve Wolfgang Köhler gibi teorisyenlerin geliştirdiği kuram. Kurama göre; bir ortamdaki nesnelerin, kendisinin tüm parçalarının yanı sıra ortamın kendisiyle de ilişkili ve bütün olarak algılanır, bütünü parçaların toplamından farklı bir anlam ifade eder ve birey bütünü parçalarına ayırarak değil, bütünlük içinde algılar.

4) Rubin'in vazosu: Rubin yüzü olarak da bilinir. Danimarkalı psikolog Edgar Rubin tarafından 1915'de geliştirilen ünlü, muğlak veya tersine çevrilebilir iki boyutlu biçimler dizgesidir.

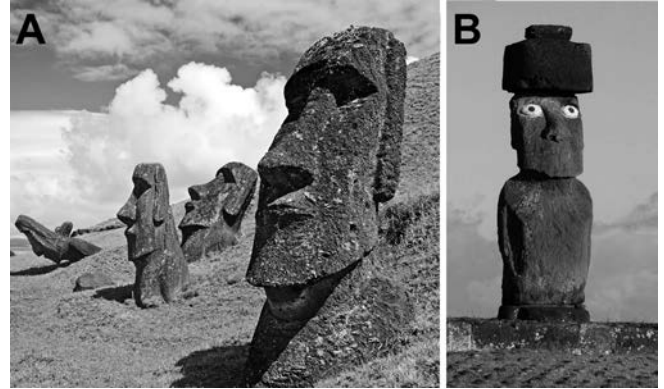
düzenle veya İngiliz yönetimiyle pek sorunları olmadığı görülmektedir.

Resim 8) "The Division Bell" albümü için heykelleri: A-John Robertson, metal, 4.5 metre yükseklikte 'Thorgeron yüksekliği iki katlı otobüs olarak tanınıyor), bir ton ağırlığında, 1994. B- Adrian Smith, taş, iki katlı ev yüksekliğinde, 1.5 ton ağırlığında, 1994

Dev kafalı totemlerin bulunduğu Paskalya adası, Avrupalı denizcilerin taşıdığı hastalıklara, kültürel ve çevresel sömürüye, Perulu köle tacirlerinin baskınlarına maruz kalmış. Ancak, İngilizler Paskalya adasında sömürmeye degecek bir şey bulamamışlar. Bu nedenle, ada tarihinde İngilizlere yöneltilen bir eleştiri yok. Bu bağlamda, heykeller için esin kaynağı olarak Aku Akular örnek alırken dikkatli davranıldığını düşünüyorum. Bunu not ettikten sonra, albüm kapağındaki heykellerin göstergeleri üzerinden devam edelim. Barthes'a göre; düz anlam göstergenin temsil ettiği, yananlam ise göstergenin nasıl temsil edildiği ile açıklanır. Gös-

tergenin ve gösterilenin kültürel birikimlerle farklı anlamlandırmalar kazandığını bir kenara not edelim. Aku Aku heykelleri (Mo'aileri), 'Paskalya Adası Başları' olarak da biliniyor (Resim:9-A).

Her heykel, bir ölmüşün başını temsil etmektedir. Bu bağlamda, Mo'ailer tanrılaşmış atalardı. Bu kült, ataların torunlarına hizmet verdiği ve canlıların ölümlerle iletişim kurabildiği gelenektir. Bu ilişki yerli halkla, ata ruhları arasında bir çeşit simbiyotik⁵ ilişkidir. Totemlerin temsil ettiği ata ruhları, yaşayanların ihtiyaç duyduğu her şeyi sağlamakla, yaşayanlar ise törenlerde atalarına sunduklarıyla ruhlar dünyasında onlara daha iyi bir yer sağlıyorlardı. Bu törenlerde, heykellerin üzerine, beyazları mercandan, göz irisi ise koyu kırmızı obsidiyenden⁶ yapılmış 'gözler' konulurdu. 'Bölünme Çanı' albümü kapağındaki heykellere dikkatlice baktığımızda gerek metalden, gerekse taştan yapılmış olanın gözleri Aku Akular'ın 'tören gözleri'ne benzemektedir (Resim:9-B). Aku Aku Mo'aileri denizdeki ruhlar dünyasına sırtları dönük, önlerindeki torunlarını gözetleyebilecekleri konumda yerleştirilmiştir. Yani, bu simbiyotik ilişki, ayrı dünyalara sahip olan iki farklı varlığın ilişkisini temsil etmektedir. Albüm kapağındaki heykellere esin kaynağı olan Aku Aku Mo'aileri'nin, ada yerlileriyle kurmuş olduğu ilişkiyi albüm kapağımız için, göstergeler ve yananamlar açısından değerlendirelim. Eğer, toplumsal ve kültürel etkiler, çok katmanlı anlam-

Her heykel, bir ölmüşün başını temsil etmektedir. Bu bağlamda, Mo'ailer tanrılaşmış atalardı. Bu kült, ataların torunlarına hizmet verdiği ve canlıların ölümlerle iletişim kurabildiği gelenektir. Bu ilişki yerli halkla, ata ruhları arasında bir çeşit simbiyotik⁵ ilişkidir. Totemlerin temsil ettiği ata ruhları, yaşayanların ihtiyaç duyduğu her şeyi sağlamakla, yaşayanlar ise törenlerde atalarına sunduklarıyla ruhlar dünyasında onlara daha iyi bir yer sağlıyorlardı. Bu törenlerde, heykellerin üzerine, beyazları mercandan, göz irisi ise koyu kırmızı obsidiyenden⁶ yapılmış 'gözler' konulurdu. 'Bölünme Çanı' albümü kapağındaki heykellere dikkatlice baktığımızda gerek metalden, gerekse taştan yapılmış olanın gözleri Aku Akular'ın 'tören gözleri'ne benzemektedir (Resim:9-B). Aku Aku Mo'aileri denizdeki ruhlar dünyasına sırtları dönük, önlerindeki torunlarını gözetleyebilecekleri konumda yerleştirilmiştir. Yani, bu simbiyotik ilişki, ayrı dünyalara sahip olan iki farklı varlığın ilişkisini temsil etmektedir. Albüm kapağındaki heykellere esin kaynağı olan Aku Aku Mo'aileri'nin, ada yerlileriyle kurmuş olduğu ilişkiyi albüm kapağımız için, göstergeler ve yananamlar açısından değerlendirelim. Eğer, toplumsal ve kültürel etkiler, çok katmanlı anlam-

5) Simbiyotik ilişki: Ortak yaşam anlamına gelen simbiyoz yaşamdan (ortak yaşamdan) gelir. Bu ilişki psikolojide birbirine ters tutum ve davranışlarla birbirini tamamlayan iki varlık arasındaki ilişki biçimidir.

6) Obsidyen taşı, doğada kendi kendine oluşumunu tamamlamış bir kayaç.

landırmalara olanak sağlıyorsa, albüm kapağındaki heykeller de kaçınılmaz olarak yananamlar üretecektir.

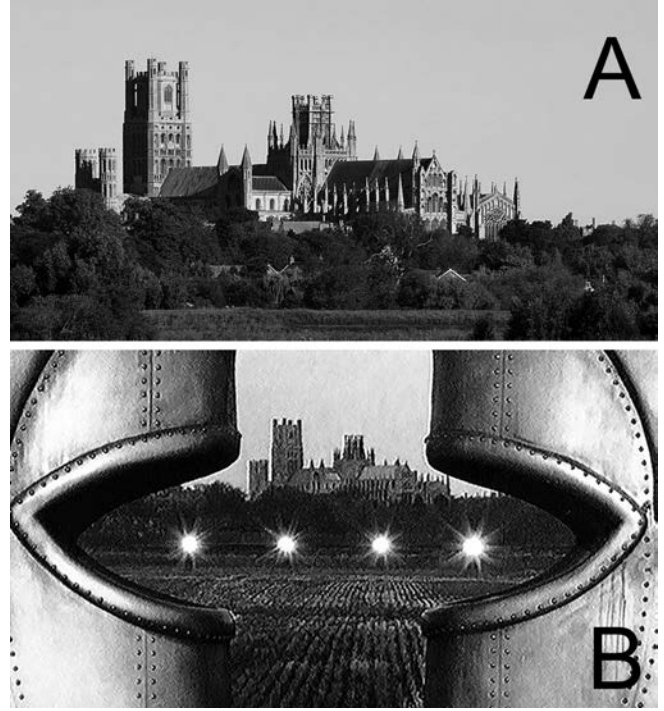
Pink Floyd'un yokyüzlerinin temsili üçüncü yüzü

Paskalya halkı ve ata totemlerinin simbiyotik ilişkileri gibi, albüm kapağında birbirine bakarak konuşan iki kafa ve daha örtük olan üçüncü kafa görselinin de yananamlara sahip olduğunu düşünüyorum. Thorgerson'un da yorumlarından yola çıkarak, kapaktaki iki heykelin yüzünü birleştirdiğimizde bir başka yananlam daha çıkarabiliriz; albüm kapağından bize bakan üçüncü yüz. Thongerson bu üçüncü yüz için: *"Her durumda size bakan iki göz tarafından, izleyici ile yapılan diyaloga bakın ve olmayan Syd Barrett'i ima eden üçüncü yüze bakın..."* diyor. Thongerson'un Barrett'i (dolayısıyla Floyd'un bölünmüşlüğü) ima ettiğini söylediği albümdeki üçüncü yüz, ona bakan izleyici ile iletişime geçmektedir. Aynı totemlerin yerli halkla girdiği simbiyotik ilişki gibi, onların aralarındaki arz-talep ilişkilerini de çağrıştırmaktadır. İlk talep albümdeki üçüncü yüze bakan Pink Floyd takipçisinden gelsin. Floyd takipçisi, Barrett ve Waters'ın ayrılmasıyla bölünmüş olan grubun geçmişteki müzik tarzını, kalitesini talep etmektedir. Üçüncü yüz, bu talebe albümde ürettiği müziklerle cevap vermektedir (grup ayrıldıktan sonraki çıkan albümlerden, klasik Pink Floyd tarzına en yakın olan albümdür). Yani, aynen Aku Aku totemlerindeki gibi, Pink Floyd takipçilerinin ihtiyacı olan karakteristik Pink Floyd müziğini sunmaktadır. Bunun karşılığında kapaktaki üçüncü yüz ise, Pink Floyd takipçilerinden(Paskalya Adası yerlileri gibi), grubu müzik tanrılarının yaşadığı en iyi yere yükseltmelerini bekler. Simbiyotik ilişkilerin sonucunda, talepler yerine getirildiğine göre, şimdi de görsel yoğunlaşmamızı iki heykelin ağız boşluğundaki Ely Katedrali'ne çevirelim. İki figürün ağız açıklığına denk düşürülen ve onların konuştuğu söze dönüşen Ely Katedrali'nin bir tesadüf eseri fotoğrafa girdiğini düşünüyorum.

Bölünmüşlükten bölünmemişliğe Ely Katedrali

Her ne kadar; heykelin bu bölgede yapılma nedeni seçilen alanın açık bir ufka sahip olması ve grubun o bölgede bulunması olarak öne sürülse de, Ely Katedrali bu albümde farklı bir rol oynamaktadır (Resim:10). 'Bölünme Çanı' albümünde yer alan Katedral kurulduğu tarihten, bugüne kadar varlığını sürdürmüş ve yerleşik hale gelmiş az sayıdaki dini kurumlardan biridir. Asıl ismi 'Holy and Undivided Trinity' yani 'Bölünmemiş Kutsal Üçlü Katedrali'dir. Katedral'in isminin albümün ismiyle karşıtlık oluşturması da, bizi yananamlarını araştırmaya itiyor. Katedralin 'bölünmemişlik' göstergesinin üreteceği

yananlamı, Pink Floyd'un 'bölünmüşlük' göstergesi bağlamında incelemeyelim. Ely Katedrali, İngiltere tarihinde dini ve dolaylı olarak da politik bir rol oynuyor.

Resim 10) A-Kutsal Bölünmemiş Kutsal Üçlü Ely Katedrali, Cambridgeshire Ely kentindedir. MS 672 yılında St. Etheldreda tarafından bir manastır olarak inşa edildi. 1109'da katedral statüsü verilmiştir. Reform sonrası 'Ely Bölünmemiş Kutsal Üçlü Katedrali' olarak yeniden kurumsallaştı. Mimari olarak, anıtsal bir Romanesk tarzda inşa edilmiş, daha sonra süslü Gotik tarzıyla yeniden yapılandırıldı. B- Albüm kapağındaki iki heykel kafasının arasındaki Ely Katedrali.

Tarihsel olarak, Ely Katedrali yedinci yüzyıldan sonra Roma Katolik Papalığı düzenine bağlı olan bölgenin en önemli Benedictine⁷ manastırı olmuş. Ancak, 16. yüzyılda Katolik Papalığı ve İngiltere Krallığı (haliyle Kilisesi) arasındaki siyasi ve dini anlaşmazlıklar, 'İngiliz Reformu'⁸ ve 'Manastırların Kapatılması' gibi bir dizi olaylara yol açıyor. Tarihsel olarak, 19. yüzyıla bağlanan İngiltere'deki 'Bölünme Çanı'nın en erken örneğini, İngiltere Kralı VIII. Henry'nin döneminde görüyoruz. İngiltere Piskoposluğu'nun Roma'ya bağımlılığını ortadan kaldıran Papalığa ödenecek gelirlerin ödenmemesi kararı, Avam Kamarası'nda uzun tartışmalara neden olur. İş uzayınca, VIII. Henry salondakilerin (aynı 'Bölünme Çanı'ndaki gibi) ikiye ayrılmasını ister. Konu hakkında; kendisinin ve ülkenin yanında olanların bir tarafa ve kendisine ve yasaya

7) Benedict düzeni, Aziz Benedict Düzeni, papazlardan ("kara papazlar" olarak bilinirler) oluşan Roma Katolik düzeni, öğrenme uygulama ve kendini adamayı destekleyen düzen.

8) İngiliz Reformu, 16. Yüzyılda İngiliz Kilisesi'nin uzak-taki Katolik Papalığının yetkilerini kırmasıyla başlamasına karşılık, teolojik bir anlaşmazlıktan ziyade politik bir mesele olarak başladı. Roma ve İngiltere arasındaki siyasi farklılıkların yarattığı bir dizi olaylar, Avrupa Protestan Reformu ile kısmen ilişkilendirilmektedir.

karşı olanların diğer tarafa ayrılmasını söyler. Böylece, hem 'Bölünme Çanı', hem oturum başkanı, hem sayman, hem de denetçi rolünü üstlenen VIII. Henry sayesinde 'bölünmüşlük' ortadan kalkar. VIII. Henry'nin yaptığı politik ve dini atakla, diğerleri gibi Ely Katedrali de Katolik düzenden, bir Anglikan⁹ katedraline dönüşür. Dönemin ikinci bir bölünmesi ise, biçimseldir. 'Manastırların Dağıtılması' uygulaması sırasında, içlerinde Ely Katedrali'nde olduğu birçok Katolik kurum Bizans'taki ikonoklazm¹⁰da olduğu gibi saldırıya uğrar. Manastırlardaki vitraylar ve heykeller kırılarak tahrip edilir (Resim:11).

Resim 11) İngiliz Reformasyonu sırasındaki ikonoklazm olaylarında Ely Katedrali 'Lady Şapeli'ndeki Başı kırılmış bir heykel.

Bu dönemde bu olaylarla, dini söylemler de değişir. Diğerleri gibi, Ely Katedrali'nde de kurucusuna, Aziz Petrus'a ve Meryem Ana'ya olan bağlılığın yerini; Baba, Oğul ve Kutsal Ruh¹¹'un birliğinden oluşan 'Kutsal ve Bölünmemiş Üçlü'ye olan bağlılık almıştır. İngiltere Kilisesi'ndeki bu reformlarla birlikte, çok çeşitli inanış farklılıkları gösteren ma-

nastırlar ve 'Ely Katedrali', İngiltere'nin bölünmüş inançlarını 'bölünmemiş' kutsal aktörlerle birleştirmeye çalışmıştır. Burdan yola çıkarak, albüm kapağında gördüğümüz iki heykel kafasının ağızlarında bulunan Katedralin bir yananlam oluşturduğunu görüyoruz. Karşılıklı iki konuşan kafa olarak algıladığımız heykeller Katedrali ikiye böler; yarısı Katolik söyleme, diğer yarısı ise Anglikan söyleme bölünmüştür. Sonradan algıladığımız üçüncü yüzün ağzındaki Ely Katedrali ise, şimdiki ismi gibi 'Bölünmemiş'tir. O halde, albüm kapağında yer alan Ely Katedrali'nin değiştirilmiş adı olan 'Bölünmemiş Kutsal Üçlü'den de albüm için bir yananlam üretebiliriz. 'Bölünmemiş Kutsal Üçlü' aynı zamanda, Pink Floyd'un bölünmesinden sonrası, geriye kalan üç elemanı hala bölünmemiş olarak yola devam ettiğini temsil etmektedir. Albüm kapağında Katedral'in önünde parlayan dört ışık ise (bunlar araba farlarından oluşturulmuştur), gruptan ayrılmış olan Roger Waters'la birlikte dört grup elemanına nostaljik bir göndermedir.

Thorgerson'un Pink Floyd'un temsilindeki başarısı

Thorgerson'un tasarımlarındaki başarısının nedenlerini şöyle sıralayabiliriz. Birincisi; Sürrealist René Magritte ve Man Ray'in çalışmaları etkisinde kalan Thorgerson'un, aldığı felsefe eğitimiyle tasarımlarının içeriğini güçlendirdi. Tasarımlarında özellikle bilgisayarlı grafik çalışmalardan kaçındı. Çoklu pozlama ve renk kullanma gibi geleneksel fotoğraf teknikleri kullanarak, geniş sahnelerle fantastik görüntüler oluşturdu. Nesneleri geleneksel bağlamlarının dışında, özellikle geniş bir çevreye yerleştirerek, onlara gerçeküstü görünüm verdi. Bu simgesel görseller, aynen Pink Floyd'un lirik şarkı sözleri gibi yananlamlara açtı. Bununla ilgili olarak Thorgerson: *"fikrin açık bir şekilde görülmesini istiyorum. İşte bu yüzden tam olarak ne fotoğrafçıyım, ne de grafik tasarımcıyım, ama bir fikir mühendisi, bir görsel üreticisiyim"* demiştir. İkincisi; gençliğinden itibaren grubun kurucu üyeleriyle yakın arkadaştı ve onları iyi tanıyordu. Cambridgeshire Erkek Lisesi'nde Pink Floyd'un kurucularından Syd Barrett ve Roger Waters ile okudu. David Gilmour'un ise gençlik arkadaşıydı. Thorgerson, gençlik yıllarında yeni bir albümün yayınlanmasını sadece müzikleri için değil, kapağının neye benzeyeceğini ve anlatacağı hikayeyi de merakla beklediklerinden bahsediyor. Bunların gençlik kültürlerinin bir parçası ve gece geç saatlere kadar süren ev toplantılarının konusu olduğunu söylüyor. David Gilmour da bu toplantıları anımsıyor: *"... erken gençlik dönemimizde Cambridge'de nehir kıyısında Sheep's Green'de toplanırdık, Thorgerson her zaman orada olurdu. Fikirler coşkuyla tartışılırdı"*. Buradan, Floyd'un elemanlarıyla, Thorgerson'un aralarında yaptıkları fikir tartışmalarının çok eskilere dayandığını anlıyoruz. Üçüncüsü; Pink Floyd kurucularının Thorgerson'un tasarımlarını güçlü

9) İngiltere Kralı VIII. Henry'nin kurduğu Protestanlığa yakın bir Hristiyan mezhebidir. İngiltere Kilisesi'ne has ilke, doktrin ve kurumlara sahiptir. Kilise, kral ve kraliçe tarafından temsil edilir.

10) Grekçe'den gelen ikonoklazm terimi "tasvir kırıcılık" anlamına gelmektedir. Genel anlamda ikonoklazm, kültürel değer taşıyan çeşitli maddi unsurların bilinçli olarak, siyasi ya da dini sebeplerle tahrip veya yok edilmesini tanımlar.

11) Baba, Oğul veya Kutsal Ruh'tan oluşan Kutsal Üçlü'nün, özünde bir, ayrılmaz ve bölünmemiş bir varlık olduğu düşüncesini benimseyen Hristiyanlık söylemi.

bir şekilde eleştirecek ve tartışacak estetik eğitimleri ve birikimleri vardı. Örneğin; Roger Waters ve Rick Wright mimarlık eğitimi almıştı ve Roger Waters grubun en çok kitap okuyan entelektüeliydi. David Gilmour ilk albüm kapakları düşüncesinden itibaren Waters'ın ve Wright'ın albüm tasarımlarına olan etkileri hakkında şunları söylüyor: *"Roger ve Wright albüm kapağını herhangi bir müzikal formda yapmaktansa, mimari bir diagram olarak oluşturmayı düşündüklerini anımsıyorum. Kapak müziğin güzelliğinden değil, duygulardan oluşan bir öyküyle ortaya çıkacaktı. Böyle de oldu."* Syd Barrett ise, grup kurulduğunda resim yapmaya düşküncü ve gruptan ayrıldıktan sonra da resim yapmayı sürdürdü (Resim:12).

Resim 12) Syd Barrett, İsimli, 1963

Bu nedenle, Thorgerson grup üyelerine tasarımlarını beğendirebilmek için zaman zaman gerçekten zorlanmış. Pink Floyd elemanları tarafından; *"fikirleri, filmleri, yazıları, sanat çalışmaları nefes kesen toplantıları, mizahı ile harika bir miras bırakan, dostlukları paha biçilmez, yeri doldurulamaz, unutulmaz, sonsuz entelektüel ve sorgulayıcı birisi... Tüm grubun, çocuklarının, eşlerinin ve hatta gruptakilerin eski sevgililerinin sevgili dostu"* olarak tanımlanan Thorgerson 2013 yılında vefat etti. Storm Thorgerson, Pink Floyd'la yıllarca süren tasarım birlikteliğini şu sözleriyle kısaca özetliyor: *"Müziklerini dinliyorum, sözlerini okuyorum, müzisyenlerle mümkün olduğunca konuşuyorum. Kendimi bir tür çevirmen olarak görüyorum... Belirsizlik ve çelişkiyi keşfetmeyi seviyorum. Gerçek unsurları gerçek dışı yollarla kullanıyorum."*

*Çeviri için Temmuz Güner'e teşekkürler.

Kaynaklar

- Storm Thorgerson, Mind Over Matter: Images of Pink Floyd, Pink anderson Floyd Consil, Sanctuary Publishing, London, 2000
- Barthes Roland, Göstergebilim İlkeleri, çev. Berke Vardar-

Mehmet Rifat, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1979

- <https://www.thearchivistgallery.com/products/division-bell-am-storm-thorgerson>
- Guiraud Pierre, Anlambilim, Kuzey Yayınları, çev.: Berke Vardar, Ankara, 1984
- Mike Watkinson, Pete Anderson, Crazy Diamond: Syd Barrett, çev.: Ömer Saruhanoglu, Stüdyo İmge Yayınları, İstanbul, 1991
- <http://www.ourancientworld.com/Settlement.aspx%3Fid%3D633%26culture%3D71&prev=search&pto=aue>
- Oktay Anılanmert, Bilimsel ve Düşünsel Ortamın Sanatı Etkilemesi, yayımlanmamış ders notlu, İstanbul 1985
- Özer Kabaş, Güzel Sanatlar Eğitiminde Temel Tasarım ve Temel Desen Dersinin Yöntemli Bir Uygulama Çalışması, yayımlanmamış ders notlu, İstanbul, 1981
- <https://www.youtube.com/watch?v=ZdOoJmDCV64>
- Necmiye Uçansoy - Nedime Harmandağı, Pink Floyd, Stüdyo İmge Yayınları, İstanbul, 2000
- <https://onedio.com/haber/tum-bildiklerinizi-unutun-50-yili-asmis-bir-efsane-olan-pink-floyd-hakkinda-50-bilgi-714573>

Aristoteles bağlamında nedenselliğin önemi

Sercan PALAVAN • Kastamonu Ü. Sosyal Bilimler Enst. Felsefe ABD Yüksek Lisans Öğrencisi

Günümüz terminolojisinde nedensellik genellikle meydana gelen olgular arasındaki ilişkiyi açıklamak için kullanılır. Oysa Aristoteles nedensellik öğretisini her şeyin bilgisi olarak değerlendirir. Hem edinmiş olduğumuz doğa bilgisinde, hem de eylemlerimiz sonucu ortaya çıkan şeyler, Aristoteles'e göre özü gereği içinde nedensellik barındırır.

Mitolojik ve büyü niteliğindeki ifadeler, bizim kavramsal dünyamıza açılan bir kapı niteliğindedir.

Düşünce tarihinde ne kadar geriye gidersek gidelim, insanın kendisini, çevresini ve çevresinde bulunan nesnelerin bilgisini elde etmek için kullanmış olduğu iki tür yönelimi vardır. *Birincisi*, gözlemsel veya betimsel diyebileceğimiz bir yönelimdir. Bu yönelimde çevremizde meydana gelen olayları (doğa olayları) duyularımızla elde etmiş olduğumuz izlenimleri betimsel bir pencereden değerlendirmeye çalışırız. Örneğin; attığımız bir taşın yere düştüğünü, su yüzeyinde hafif nesnelerin batmadığını fakat ağır nesnelerin battığını, kürekle ileri doğru çekilen bir sandalın ileri doğru hareket ettiği... vb. durumlar gözlemsel bir niteliktedir. Gözlem yeteneği ilkel insanda da mevcut bir bilgi türüdür. *İkincisi*, gözleme bağlı olarak insanlar, erken dönemlerde doğa olaylarının neden meydana geldiği sorularını gündeme getirmiştir. Bu sorular gözleme dayalı olup kavramsal bir üst dil oluşmasına yardımcı olmuştur. Aynı zamanda doğa hakkında sorduğumuz sorular, olaylar arasında nedensel bir bağıntının olabileceği ihtimalini göz önünde bulundurmamız gerektiğinin anlaşılmasına neden olmuştur.

Bu ikinci yönelimdeki bilgi türü, içinde olaylar arasında ne gibi bir etkileşimin olduğunu veya meydana geliş süreçleri içerisinde ne gibi belirleyici faktörlerin etkin olduğunu açıklamaya çalışan bir özelliğe sahiptir. Nedensel argümana dayanan açıklamalar ise gözlemsel bilgi türünden farklı olarak daha kompleks bir yapıya sahiptir ve kuramsal üst düzey açıklamaları etrafında birleşirler. Nedensellik bağıntısının mantıksal bir formu kurulmadan önce, bir üst dil kurmak için mitoloji ve büyü gibi mitsel tanımlamalardan yararlandığımızı görmekteyiz.

Mitolojik ve büyü niteliğindeki ifadeler, bizim kavramsal dünyamıza açılan bir kapı niteliğindedir. Nedensel bir içerik ile oluşturulan mitolojik ifadeler içinde simgesel bir üst dil kullanılması anlamına gelmekteydi. Bu üst dil ve kavramlar, erken dönemlerden günümüze kadar olan evrede hem biçimsel hem de içeriksel olarak birçok kez değişime uğramıştır. Bu değişimi başlıca sebebi her dönemin paradigmatik yapısına uygun açıklamaların yanı sıra doğru bilginin mantıksal taslağını sunabilme gayretidir.

Kurguladığımız mantıksal taslağın güvenilir olması için ise neden ve nedenin bir sonucu olan etki arasındaki ilişkiyi sıkı bir şekilde tanımlamaya gereksinim duyulmaktadır. Geçmişten günümüze kadar olan evrede karşılaştığımız ve mantıksal bir taslağa kavuşturmak istediğimiz bilgi türü, nedensel bağlantıya dayanan bilgi türüdür. Çünkü gözlem yoluyla edinilen bilgi, günlük yaşam için kullanışlı

“Nedensellik bağıntısının mantıksal bir formu kurulmadan önce, bir üst dil kurmak için mitoloji ve büyü gibi mitsel tanımlamalardan yararlandığımızı görmekteyiz.”

olsa da doğru ve güvenilir olmadığı düşüncesi hem felsefe hem de bilim tarihinde oldukça tartışılan bir konu olmuştur. Ateşin sıcak, insanların ölümlü olduğu, serbest bırakılan cisimlerin düştüğü gibi istisna kabul etmeyen birkaç basit fiziksel yasanın varlığından söz edebiliriz. Ancak doğrudan gözlem yoluyla tespit edemeyeceğimiz veya yapmış olduğumuz tespitlerin hatalı olduğunu bildiğimiz birçok kural vardır. Örneğin hastalıklar için kullandığımız tedavi yöntemleri veya toprağa attığımız bir tohumun yeşermesini beklememiz gözlemsel bilgi türünü aşan bir düzeyi kapsamaktadır.

Aristoteles'e göre bilmek, ancak nedenle bilmek veya nedeni bilmektir.

Gözleme dayalı bilgi türü ise duyu verilerine bağlı yapılan açıklamalarımızdan yararlandığı için kusurlu, eksik ve yanlış olacağını düşünen birçok düşünür, bilgiyi sağlam temeller üzerine inşa edebilmek için olgular (doğa olayları) arasında var olduğu düşünülen nedensellik fikrine sarılmışlardır. Gözlem yoluyla edindiğimiz tecrübelerin güvenilirliği konusunda endişelerini dile getiren ve kendinden önceki bilgi anlayışları (mitolojik ifadeleri) ciddi bir şekilde eleştiren ilk kişi Aristoteles (MÖ 384-MÖ 322) olmuştur. Aristoteles'in düşüncesini günümüz terminolojisi ile ifade edecek olursak; bilimin dayanak noktasının gözlemlerimizden daha fazlasını hak ettiğini düşünmüştür. Bu doğrultuda ise nedenler öğretisini sistemli bir şekilde kurgulamıştır. Bilgiyi kendi içinde düzenli ve tutarlı bir şekilde açıklama çabası Aristoteles'in nedensellik anlayışında dönüm noktası olmasını sağlamıştır. Bunu sağlayan özellikleri, dönüm noktası olmasını sağlayan önemli unsurlar vardır. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz;

- Aristoteles "nesnenin gerçek bilgisini, ancak nedenini bildiğimiz zaman elde ederiz" ifadesi ile nedenselliğin bilginin temel koşullarından birisi olarak görmüştür.
- Neden öğretisini sağlam temeller üzerinde kurmak için nedenler dizisinin sonsuz sayıda olmasının imkânsızlığına değinmiştir.
- Aristoteles, kendi zamanına kadar olan süreçte var olan nedensellik düşüncesini belirsiz bir ilke olması bakımından eleştirmesi oldukça önemlidir.
- Aristoteles nedenselliği maddi bir nedene bağla-

yan (idealar öğretisini savunanlar hariç) düşünürlerin aksine formel bir yapısının da olduğuna dikkat çekmiştir.

Yukarıda dönüm noktası olmasını sağlayan ilkeler ışığında Aristoteles hem kendi dönemi içinde, hem de kendinden sonraki dönemlere etkisi oldukça geniş çaplı olmuştur. Bunda Aristoteles'in bilgiye karşı bakış açısı etkili olmuştur. Çünkü Aristoteles'e göre bilmek, ancak nedenle bilmek veya nedeni bilmektir. Fizikçinin konusu fiziksel değişme, oluş olduğuna göre o bir fiziksel değişmede, değişimin nedeninin ne veya neler olduğunu bilmek zorundadır. Peki, bu nedenler nedir? Aristoteles'in bu soruyu cevaplandırması için bir fiziksel değişmede rol oynayan faktörleri veya unsurları gözden geçirmesi gerekmektedir. O, bu araştırmaya girdiğinde hesaba katması gereken dört faktörün varlığından bahseder. Bunlar madde, form, fail neden ve ereksel nedendir. Şimdi Aristoteles'in belirtmiş olduğu nedensel öğelere değinelim.

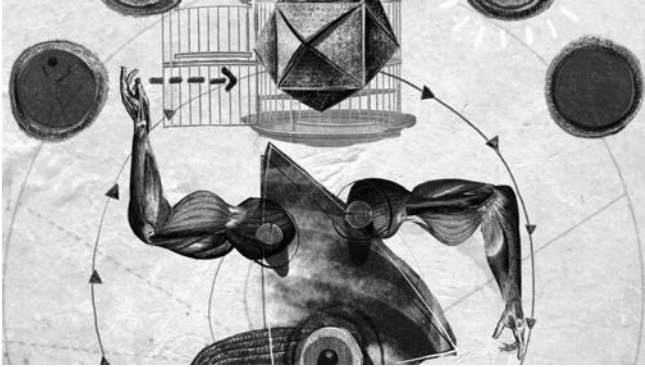
Maddi neden

Aristoteles'e yöneltilecek ilk soru, maddenin kendisini neden bir neden olarak değerlendirdiği sorusudur. Aristoteles bu soruya şu şekilde cevap vermektedir: Ay- altı evren, her türlü oluş ve bozuluşun mümkün olduğu bir evrendir ve her değişimin kendisi üzerinde etkili olan bir şey vardır. Ona göre her değişim aynı zamanda bir özne gerektirir. Ele aldığı bu özne her türlü oluş ve bozuluştan bağımsız bir yapıya sahiptir. Örneğin; metal, genişmekte ve küçülmektedir. Burada genişleme ve küçülme eyleminden bağımsız olan, her iki fiilin de olmasına olanak sağlayan ve bunlardan bağımsız olan bir maddeye (ki bu metaldir) ihtiyaç vardır.

Geçmişten günümüze kadar olan evrede karşılaştığımız ve mantıksal bir taslağa kavuşturmak istediğimiz bilgi türü, nedensel bağlantıya dayanan bilgi türüdür.

Eğer her türlü değişimin arka planında var olan bir madde kabul etmezsek, eylemlerimiz sonucunda meydana gelen değişimin niteliklerini tanımlamakta yetersiz kalmış oluruz. Çünkü değişimin niteliklerini rastlantısal bir özelliğe veya değişimin niteliğinin başka bir niteliğe zincirleme bağlanması durumunu kabul etmemiz Aristoteles'e göre absürt bir durumdur. Aristoteles bu absürt durumu iki şekilde betimlemektedir. Birinci durumda "hiçbir şeyin hali olmayan bir şeyin" tesadüfü olarak birbirini izlemesinin olanaklı olduğunu düşünmek zorunda kalırız. İkinci durumda ise, örneğin genişlemenin kendisi hacimsel küçülmeyi, küçülmenin kendisi de genişlemeyi içinde barındırdığını söylemek zorunda kalırız ki her iki karşıt önerme de anlamsızdır.

O halde her değişimin taşıyıcısı durumda olan ve değişimin olmasına izin veren bir şey vardır. Bu maddedir. Diğer taraftan maddenin çeşitli özellikleri mevcuttur. Öncelikli olarak madde “eğilimli” bir yapıya sahip olmalıdır. Yani üzerinde yapacağımız değişime izin vermelidir. Aksi takdirde değişim olanaksız olurdu. Örneğin; cam niteliği gereği kırılabilir bir yapıya sahiptir. Cam potansiyel olarak bu özelliği içinde barındırır. Hâlbuki camın elde edilmesi için ihtiyaç duyulan Silisyum böyle bir özelliğe sahip değildir. Yani madde bir taraftan da değişimi gerçekleştirebilecek dinamik bir yapıya sahiptir.

Aristoteles doğada gerçekleşen her türlü değişimin ereksellik içerdiğini ifade etmiştir.

Bir marangozun masa yapmak için ağaca ihtiyacı vardır. Aynı zamanda ağaç üstünde tasarladığı bir şekil vardır. Amacı zihnindeki bu şekli masa üstünde gerçekleştirmektedir. Fakat bu maddenin (malzeme olarak bulunan ağacın) marangozun zihninde var olan biçimi almaya uygun olması gerekmektedir.

Dolayısıyla maddi neden kendi üzerinde değişimi kabul edecek veya elde etmek istediğimiz bir şeyin kendisinden yapıldığı bir unsurdur.

Formel neden

Yukarıda değinildiği gibi maddi neden, üzerinde değişim yaptığımız önemli bir unsurdur. Fakat maddi neden, gerçekleştirmek istediğimiz eylemin olması için tek başına yeterli değildir. Metal genleşir, cam kırılır veya bir ağaç parçası marangozun elinde masaya dönüşür. Bu dönüşme işlemi özne olarak elimizde bulunan madde başka bir şeye dönüşür.

Genel olarak değerlendirdiğimizde Aristoteles eylemlerimiz sonucunda değişen her duruma form adını vermektedir. Form yapısı gereği maddenin değişimden sonraki halidir. Aristoteles'in değindiği form yapısı ikili bir ilişki üzerine inşa edilmiştir. Bu inşa etme aşamasında hem zihnimizdeki yapının, hem de bu yapının madde üzerindeki etkisi formun temel koşuludur. Formel neden ise ikili bir basamağa sahip olan formun zihinsel işlem veya analizi kapsayan yanıdır. Daha açık ifade etmek gerekirse,

masayı oluşturma nedeni arasında formel neden de yer almaktadır. Marangozun maddeyi belirli bir biçime sokma isteği maddenin son haline kavuşması formel neden aracılığıyla gerçekleşmektedir.

Fail neden

Aristoteles nedensellik öğretisi ile doğanın formunu (doğada her türlü oluş ve bozuluşun bilgisini) elde etmeye çalışır. Bu forma ulaşmak için kullandığı nedensel öğretisi maddi ve formel neden ile sınırlı değildir. Üçüncü bir neden olarak da fail nedenin varlığından bahsetmektedir.

Fail neden, değişimin ya da durağanlığın ilk başlangıcının kaynağıdır. Bir olgunun üretilmesi ve değiştirilmesinde rol oynayan neden türüdür. Metalin genleşmesinin nedeni ısıtılması, soğutulan bir suyun donması, camın kırılması için atılan taş değişimin yaşanmasındaki neden, fail nedendir.

Ereksel neden

Aristoteles neden öğretisini tamamlamak için dördüncü bir nedene ihtiyaç duyar. Bu nedensellik türü de herhangi bir nesnenin ya da eylemin amacını öğrenmemize yarayan ereksel nedendir. Aristoteles ereği olması gereken bir ideal (hedef) olarak değerlendirebilir. Yapılan eylemin ise belirlenen ereğe uygun yapılması gerekir. Eyleme yönelttiğimiz ereksel soru, bu eylemin nedenine bizi götürmektedir. Örneğin “ne için gezintiye çıkıyor? Sağlıklı kalmak amacıyla” diyoruz. Böyle deyinince de nedeni göstermiş oluyoruz. Buradaki eylemler bir amaca hizmet etmektedir.

O halde her değişimin taşıyıcısı durumda olan ve değişimin olmasına izin veren bir şey vardır. Bu maddedir.

Ayrıca Aristoteles doğada gerçekleşen her türlü değişimin ereksellik içerdiğini ifade etmiştir. Aslında Aristoteles doğada her olayın aynı düzenlilik çizgisinde gerçekleştiğini düşünmez. Birbirini izleyen değişimlerin doğada daha baskın olduğunu düşünür. Örneğin; elimizde bir limon tohumu olsun. Bu limon tohumunu uygun koşullar altında büyümesini sağladığımızda elde edeceğimiz ağacın bir limon ağacı olma olasılığının bir elma ağacı olma olasılığından çok daha fazla olduğunu gözlemiştir. Değinen durum ise Aristoteles'e tutunacak bir dayanak noktası sağlar.

Ereksel neden ile sorgulamamız gereken diğer bir durum da doğadaki “tasarı” ve “amaç” kavramlarını oluşturmamızın temelinde olan şey nedir? Yani toprağa ektiğimiz bir tohum neden filizlenip bir

bitki haline gelmektedir? Diğer bir soru da dikilen limon tohumunun neden elma ağacına dönüşmediği sorusudur? Doğada var olan değişimleri içinde barındıran, türlerin tekrarını aynı şekilde sağlayan, bu türlerin sürekliliğini ve devamlılığı sağlayan şeyin onda bulunan tasarı ve ereğin kendisidir. Yani tohumun amacı filizlenmektir. Bu amaca uygun tepkimeler gösterir. Diğer bir ifadeyle, doğasına uygun bir şekilde davranır.

Aristoteles'in formel neden diye adlandırdığı şey, değişim sürecinde zihnin oluşturuşu unsurudur.

İnsanın yapıp etmelerinde olduğu gibi doğadaki oluş ve bozuluşta da ereksellik önemli bir yere sahiptir. Değinen durumları göz önünde bulunduran Aristoteles, ereksel nedeni de nedensel öğretisine eklemiştir. Aynı zamanda ereksel nedensellik Aristoteles'in değinmiş olduğu son nedenselliklerdir.

Tespitler

Şimdi bir bütün olarak değerlendirdiğimizde Aristoteles'in nedensellik öğretisi ile neler yapmak istediğini ve nedensellik öğretisinin önemini birkaç maddede somutlaştırmak gerekirse:

İlk olarak belirtmek gerekir ki, Aristoteles nedenselliği günümüzdeki anlamından çok daha kapsamlı değerlendirmiştir. Günümüz terminolojisinde nedensellik genellikle meydana gelen olgular arasındaki ilişkiyi açıklamak için kullanılır. Oysa Aristoteles nedensellik öğretisini her şeyin bilgisi olarak değerlendirir. Hem edinmiş olduğumuz doğa bilgisinde, hem de eylemlerimiz sonucu ortaya çıkan şeyler, Aristoteles'e göre özü gereği içinde nedensellik barındırır. Ayrıca giriş kısmında değindiğimiz gibi bu öğretisi Aristoteles için ideal bir üst kavram kurgulama aracıdır. Bu üst kavrama giden yol ise gözlemler aracılığıyla olanaklı hale gelmiştir. Çünkü Aristoteles'in doğada ve eylemlerimizdeki meydana gelen her türlü değişimin çoğunlukla aynı biçimde sonuçlandığını gözlemlemiş olduğu kanısına varabiliriz.

İkinci olarak, Aristoteles'in nedensellik öğretisinde maddi ve formel nedenin yanı sıra fail ve hareket ettirici nedeni kullanması, modern dönemin soru biçimi olan "nasıl" ile eksik yanları olsa da uyuş-

maktadır. Bu durum ise Aristoteles'i çağdaşlarından ayıran ve öğretisinin uzun yıllar etkili olmasında büyük rol oynamıştır. Bu duruma bir kanıt olarak Güneş tutulmasını vermek yerinde olacaktır. Çünkü bu örnekte maddi veya biçimsel bir nedenden ziyade fail ve hareket ettirici nedenin varlığından söz etmek yerinde olacaktır.

Üçüncü olarak, Aristoteles her değişimin sonucunu bir form olarak görmektedir. Aristoteles'in formel neden diye adlandırdığı şey, değişim sürecinde zihnin oluşturuşu unsurudur. Masa, ağaç ve ağaç üzerinde şekillenen marangozun zihnindeki biçimdir. Dolayısıyla formun varlığı, Aristoteles'in zamanına kadar geliştirilen en iyi üst kavram tanımlamasıdır. Bu üst kavram ise Aristoteles'in nedensellik öğretisi ile kazanmış olduğu haklı bir ündür.

Aristoteles nedensellik öğretisini her şeyin bilgisi olarak değerlendirir.

Fakat Aristoteles'in bu açıklamasını günümüz açısından pek makul görmek mümkün değildir. Çünkü biz bugün ne camın kırılmasını, ne de masa şeklinin meydana getirilmesi masayı veya masanın marangozun elinde kazanacağı masa formunu neden olarak görmektedir. Günümüzde ise form sonucuna varacağımız "neden" kavramını kullanmamaktayız. Bize göre, örneğin suyun ısınması olayında bu olayın nedeni ateştir, masanın meydana gelmesi olayında da bu meydana gelmenin nedeni, marangozdur. Bu varlıklar, olaylar veya meydana gelmelerde Aristoteles'in sözünü ettiği iki şey; madde ve formdur. Ancak bu varlıkları veya eylemlerimizi analiz ettiğimizde vardığımız sonuç, oluşturuşu unsurlardan başka bir şey değildir.

Kaynaklar

- Aristoteles, (1985) *Metafizik* (A. Arslan, Çev.) İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
 Aristoteles, (1997) *Fizik* (S. Babür, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
 ARSLAN, A. (2007) *İlkçağ Felsefe Tarihi 3*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
 Aydın, H. (2009) *Eski Yunan'dan İslam'ın Klasik Çağına Neden Kavramı Ve Nedensellik Sorunu*, İstanbul: 7 Renk Basım Yayım ve Filmcilik Ltd. Şti.
 Psillos, S. (2002) *Causation and Explanation*. Acumen Publishing Limited, Stocksfield.
 Reichenbach, H. (2019) *Bilimsel Felsefenin Doğuşu*. (C. Yıldırım, Çev.) Ankara: Ayrıntı Basımevi Ankara

CAN PINARINDAN

Bilginin şiiri üstüne

Prof. Dr. Ahmet İNAM • ODTÜ Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi

Geriye dönüp baktığımda, yaşayıp öğreterek öğrendiğim temel bir nokta şöyle dile getirilebilir: Bilginin bir şiiri var. Duyulunca, bilgiyle olan ilişki farklılaşıyor. Bu şiiri yalnızca estetik açıdan değil, etik açıdan da anlamak gerek.

Bir mühendis olarak neden öğretmen olmayı seçmişim?

Neredeyse elli yıldır, ilkokul öğrencilerinden doktora öğrencilerine dek genişleyen yüzlerce öğrenciye o zamanki adıyla "yurttaşlık bilgisi"nden, İngilizceye, kimyadan fizik ve "calculus"a uzanan geniş bir konu yelpazesi içinde dersler verdim. Elimde çantamla kırk yıl öncesinin Şişli'sinde, Pangaltı'sında zengin çocuklarının evlerinde dersler yaptım. Geçimimi sağlamamın dışında neydi amacım? Bir mühendis olarak neden öğretmen olmayı seçmişim?

Bilginin şiirini duymuş olmalıyım. Öğrenmenin şiirini. Öğrenmenin şiirini duyunca, öğreterek öğrenilebileceğinizi anlıyorsunuz. Nedir öğrenmenin şiiri?

Merakınız var. Öğrenme aşkınız sizi öğrenmeye doğru yönlendiriyor. Öğrendiklerinizi *karşılamayı*, onları *işlemeyi*, onları daha önce öğrendiklerinizle, daha sonra öğreneceklerinizle karşılaştırmayı öğreniyorsunuz. Öğrendiklerinizi yaşamınızla nasıl yoğurabileceğinizi öğreniyorsunuz. Bunun için daha önce bilmediğiniz, sizin için yeni olan, belki anlamakta zorlanacağınız bilgilerle karşılaşıyorsunuz. Onun şiirini duyabilmek için yeniyi kafanızdaki eskiye indirgememeniz gerekli: Farklı ile yeni ile sizi dönüştürebilip, değiştirebilecek olanla karşılaşıyorsunuz, ufkunuz açılıyor, eğer açıksanız yeniye, yenedeki şiire. Elbette her yeni, şiir taşımaz. Uсталık, şiir olabilecek yeni ile karşılaşp, kendimizi ufkumuzu açacak biçimde yenileyebilmek.

Öğrenciliğimde öğrenmenin ne olduğunu anlamaya çalışmışım. Öğretilenin neden böyle öğretildiğini öğrenen bir öğrenci olarak sorgulamak istiyordum. Yanıtını aramaya çalıştığım sorular, donanımı, yeteneğimi, bilgi dağarcığımı çok aşan sorulardı. Öğretmenlerim de sorgulasın yaptıklarını isterdim. Şöyle konuşan bir matematik öğretmeni özlemim vardı örneğin: "*Çocuklar, böyle bir geometri müfredatını Fransız eğitim düzeninden almışız. Ne işe yarar, sizin matematiksel düşünmenizi nasıl geliştirir, bu konularda kuşkularım var.*" Bu tavrım beni zaman zaman zorlardı. Örneğin, coğrafya dersinde dersin neden böyle verildiğini, kitabının neden bu biçimde yazıldığını düşünürdüm. Matematik dersinde anlatılanların arkasında ne olduğunu, türevin, integralin kavramsal olarak derinliğine inmeyip de salt işlemler düzeyinde verilışinden çok rahatsız olurdu. Mühendislik okurken de uygulamaların ardındaki teoriyi, kabulleri, düşünce yapısını anlamaya çalışma kaygım başıma çok

“Öğrenmenin şiirini duyunca, öğreterek öğrenilebileceğinizi anlıyorsunuz.”

iş açtı, derslerimde başarısızlıklar yaşadım, bir yıl kaybım oldu.

Öğretmenliğimin ilk yıllarında orta öğretimde "modern matematik" adıyla yenilenmeye çalışılan matematik müfredatı tartışmaları vardı. Boole cebirinin, modern mantığın, kümeler kuramının odağa alındığı bir yenilenme denemesiydi. Bu değişim çabaları da bende ortaokul yıllarından başlayan duyarlılığımı giderek güçlendirdi. Neyi, neden, nasıl öğrenmeliydim? Öğretmen olmalı, bu soruyu sorarak öğretirken, öğrenmeyi anlamalı, sorgulamalıydım.

Bilim insanı olmanın şiirini duyabilen gençlerle, bu şiiri yaşayan öğrenci öğretmenler, bitimsiz bilgi yolculuklarına çıkmalı.

Geriye dönüp baktığımda, yaşayıp öğreterek öğrendiğim temel bir nokta şöyle dile getirilebilir: Bilginin bir şiiri var. Duyulunca, bilgiyle olan ilişki farklılaşıyor. Bu şiiri yalnızca estetik açıdan değil, etik açıdan da anlamak gerek. Şiir burada, ona vermeye çalıştığım "yeni" anlamla, başkalarının farklı anlayışlarını baskılayıp ortadan kaldırmayı hedefleyen, önceden anlamı belirlenmiş kalıp görüşlere karşıt olarak, "emek", "kardeşlik", "özgürlük", "özerklik", "yaşam saygısı", "dürüstlük", "hakikat arayışı", "güzellik arayışı" gibi yüksek değerlerin yaşanabildiği dünya arayışının adıdır. Şiirden söz ediyorum, manzumeden, basmakalıp, sığ, dar duyulardan, anlayışlardan, deyişlerden değil. Şiirden söz ediyorum, çünkü şiir yaratıcılık ister. Bir edebiyat ürünü olan şiir, has şiir, dilin kalıplarını kırar, yeni açılımlar yapar; yeni duyuş, seziş, deyiş olanaklarını araştırır. Kaldı ki burada bir edebiyat türü olan şiirden söz etmiyorum. "Şiir" "şuur"dan gelir. Bir bilinç halini, gerçekliğe karşı bir kavrayış hâlini çağırıştırır. Batı dillerinin çoğunda şiir sözcüğünün kökeni olarak düşünebileceğimiz "poiêsis" bir "inşa" işini, bir

yapı kurma, üretme, meydana getirmeyi dile getirir. Bilginin şiirini duymak, bu anlamda bilgi yaşantısının şiirsel boyutunu duymakla kendini gösterir. Bir bilinci ve yaratıcı bir edimi, bir eylemi.

Çirkinliğin, kötülüğün, sömürünün, haksızlığın bilgisinde şiir olur mu? Bilginin şiirini duymak, onun taşıyabileceği "yüksek" değeri, yaşam için, güzellik, adalet, hakikat arayışı için önemini duymak olduğuna göre, her bilgi kırıntısının da şiirsel bir boyutu olabileceğini sanmak yanıltıcıdır. Bilginin şiiri, bilginin ahlaksal, ekonomik, toplumsal, siyasal, kültürel boyutlarını dışlamaz, onlarla birlikte şiir olur.

Yaşamın değeri vardır. Yaşamın bu değerine "şiir" diyorum. Bedenimiz duyar bunu.

Bilginin şiiri duyulamadığı için örneğin dünyada yüzyıllardan beri yapılan siyaset kirlidir, acımasızdır, çoğu zaman. "Ben siyaset yapıyorum, bunun ahlakla ne ilgisi var" diye düşünüyorlar. Oysa savaşın bile ahlakı vardır. Yaşamın değeri vardır. Yaşamın bu değerine "şiir" diyorum. Bedenimiz duyar bunu. Doğa bu değeri yaşar. Bedenimizin duyabileceğini bilincimizle kapatıyoruz. Neden? Yüzlerce yıl bedeni küçümseyen bir kültür içinde yaşamışız, hâlâ da yaşıyoruz. Şiir bedenden gelir, doğadan. "Ruh" dediğimiz bir şeyi bedene üstün görmüş, bedeni kaba arzuların, doyumsuz "iştihanın" merkezi olarak görmüşüz. Bu, bedeni aşağılayan "ruh" öğretisi, hayata bakışı bir anlamda "idealize" etmiş, bedeni hayattan koparmıştır. Descartes'ta ruhun bedenden kopukluğunu açıkça görebiliyoruz, örneğin. Bilince yapılan vurgu, bilinç dışıyla bağlantılı olarak anlaşılabilen bedeni bir bilme olanağı, bir bilgi kaynağı olarak görmeyi zorlaştırdı. Elbette duyu organlarımız bedene ait ama benim vurgum, bütünsel bir duyuş olarak beden duyusudur. Öğrendiklerimizin bedenimizin bir parçası olması, onları içselleştirmemiz, doğallaştırmamız; canımızın bütünlüğüne kattığımız anlamına gelir ki, böylece canda bilginin şiiri duyulabilir.

Bedenimize katabildiğimiz, üzerimizden akıp gitmeyen, şiirini duyduğumuz bilgimiz, kendimize özgü biçimde ilişkiye geçebileceğimiz bir bilgiye yaklaşım biçimini ortaya koyar. Öğretmenliğim sırasında gözlemlerimden biri de bu oldu: Bilgiyle kendi canına özgü biçimde ilişkiye geçebilenler başarılı oluyorlardı. Dershanelerde, özel derslerde bir sürü insanı gibi bilgiye yaklaşanlar ancak sürü ortalaması içinde kalıyorlardı. Kendi biricikliğimize uygun öğrenme tavrına kavuşabildiğimizde daha "içten" öğreniyor, öğrendiklerimizle bütünleşebiliyorduk.

Özellikle, bilim insanı olmanın şiirini duyabilen gençlerle, bu şiiri yaşayan öğrenci öğretmenler, bitimsiz bilgi yolculuklarına çıkmalı.

SANATIN HAFIZASI

Geleceğin mimarisini kullanıcılar, mimarlığın geleceğini ise mimarlar belirler

Meral AKÇAY • İç Mimar - Sanat Yönetmeni

Tüm dünyada mimarlığın evrensel ölçüleri vardır. Bu ölçülerin evrensel olarak gelişip değişmesi kaçınılmaz bir dönüşümdür. Evet, dünya geliyor ve değişiyor. Algılanabilir bilgileri hafızasında biriktiriyor. Kullanıcı çeşitliliğini artırıyor. Zamanı kendi gerçekliği içinde kullanıyor. Misyon ve vizyonunu birçok konuda esnetiyor. Tüm bunlar mimarlığın yeniden tanımlanması gerektiğinin altını çiziyor.

Mimarlık, toplumun gelişen, dönüşen ve çağ atlayan yapısına yetmiyor...

Tüm dünyada insanların yaşadığı yerle olan ilişkisini belirleyen mimarlığın dönüştüğü, geliştiği, yeni bir çağa girmek için zamanı umursamadığı hatta koşarak zamanı alt üst ettiği bir gerçek.

Evet dönüşüyoruz, geliyoruz ve yeni bir çağa giriyoruz. Yaşadığımız dünyayı sadece mimarlık üzerine değil, bilimsel, ekonomik, kültürel, politik olarak da zorluyor bu gelişim ve dönüşümün yansımaları, zaman zaman eksilerek deneyimliyoruz.

Toplumsal yapı ihtiyaçlarının karşılanması, insan ve kent ilişkisinin öneminin vurgulanması, coğrafi konuma özel, kültürel hafızayı koruma hassasiyetini gösterme çabası, kent belliğinde yer eden tasarım çizgilerini muhafaza etme gayreti, var olan geçmişi geleceğe taşıma isteği artık gelişen, dönüşen ve çağ atlayan mimarlık için romantik bir eylemden öteye geçmiyor.

Toplumsal gelişen, dönüşen ve çağ atlayan yapısına yetmiyor...

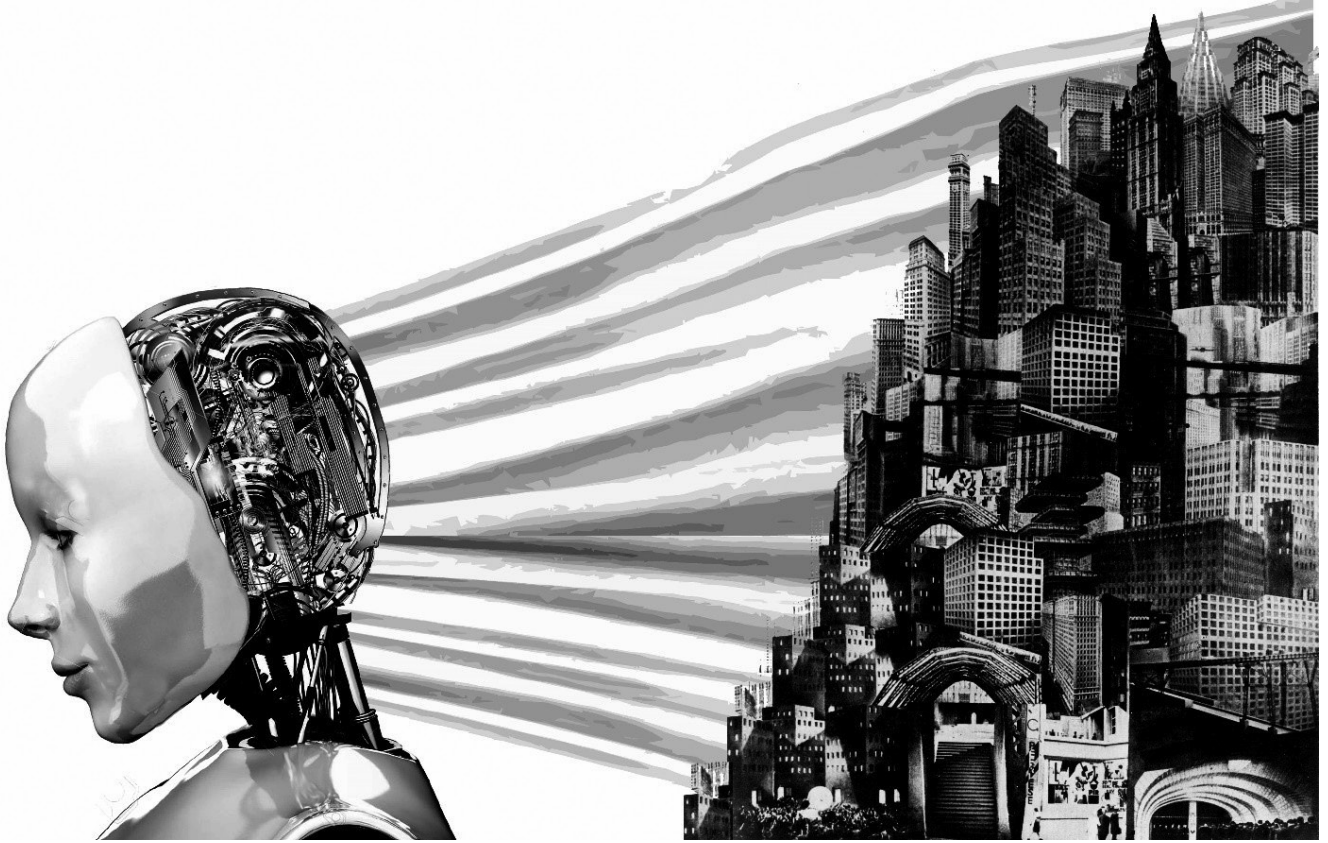
Mimarlığın gelişme hızı ile değerlerini yok etme, dejenere etme hızı arasında hem ince bir çizgi hem de anlamsız bir çekişme var.

Sürdürülebilir çevreci çözümler, ekolojik yaklaşımlar, teknoloji sistemlerinin malzeme ve yaşam örüntüsü içindeki pratiği, bu parametrelerin mimaride standartlaşma konusu ile arasına koyduğu engel, kentsel ve bireysel tasarım ölçeğine ivme kazandırması gibi bir çok önemli konu mimarlığın gelişme hızını doğru yönlendirirken, İklim koşullarının önemsenmemesi, küresel ısınma, nüfus yoğunluğunun mimaride gelecek ve yeni kavramlarının ölçeğine dahil edilmemesi, görsel algı kültürünün insan duygusunu yok etmesi, tüm bunların ise çağdaş mimarlık içinde kendine yer bulması bu anlamsız çekişmenin, değerleri yok etmenin maalesef zeminini hazırlıyor.

Bir taraftan üretim teknikleri, kısıtlı malzeme çeşitleri, standart kullanım şekilleri, yapı temsil biçimleri, kültürel ve coğrafi özellikleri, insan duygusu- ihtiyaçları arasındaki bağı belirleyen geçmişten günümüze taşıdığımız geleneksel mimarinin, günümüze entegre etme çabasını güderken, diğer taraftan teknolojik sistemin sunduğu sınırsız malzeme çeşitliliğini, farklı yapı temsil biçimlerini, yeni

“ Mimarlığın gelişme hızı ile değerlerini yok etme, dejenere etme hızı arasında hem ince bir çizgi hem de anlamsız bir çekişme var.

”

Mimarın öncelikleri arasında, mekân ve insan arasındaki ilişkinin tasarım dilinde yansıtılması olduğuna inanıyorum.

mimari stil yaratma çabasını, akıllı şehirler içinde akıllı binalar kurgulayarak insan duygusu- ihtiyaçlarını çağdaş-modern mimarlık içine yerleştirmeye çalışıyoruz.

Tüm bunları yaparken bence birçok şeyi unutuyoruz. Mesela; mimarların, tasarımcıların, mühendislerin, şehir planlaması temsilcilerinin, bir kentin biçimi üzerine ne kadar etkin olduğunu unutuyoruz. Bireysel farklı deneyim ihtiyacının, farklı olma çabasının kentlere dolayısıyla insanların hayatına nasıl etki edeceğini unutuyoruz. İnsanın robot olmadığını, kent ve mekân bağlamında en önemli etkenin insan psikolojisiyle ilişkili olduğunu unutuyoruz. Belirlediğimiz mimari parametrelerin aslında yaşanmışlık ölçeğiyle ilintili olduğunu unutuyoruz. Gelişim dönüşüm içinde muhafaza edilmesi gereken ortak değerleri unutuyoruz. O kadar çok şey unutuyoruz ki...

İnsanın robot olmadığını, kent ve mekân bağlamında en önemli etkenin insan psikolojisiyle ilişkili olduğunu unutuyoruz.

Mimarlık ve mekân birlikteliğini deneyimleyen insan duygusunu çok önemsiyorum.

20 yıl önce annem kanser hastasıydı. Bir devlet hastanesinde tedavi oldu. Gittiğimiz hastanenin gri duvarları ve metal soğuk sandalye, bankları o kadar kötü hissettiriyordu ki her tedaviye gidişimizde onu beklerken hep aynı duyguyu yaşıyordum: "Biz çok kötü bir yerdeyiz." Hastane ile ilgili aklımda

kalan en keskin duygum, soğuk buz gibi olan, insana kendini çaresiz hissettiren "soğuk metal sandalyeler". Duygularımız beynimize ulaşan verilerle biçimlenir ve bir algı yaratarak onu örgütler. Ben bunu yaşadım ve annemi o süreçte kaybettim.

5 yıl önce kurumsal bir göz hastanesinin projesini yapmam gerektiğinde aklıma gelen tek şey o sandalyeler oldu. Mimarlık ve mekân birlikteliğinin en önemli vurgusunun insan olduğunu artık öğrenmiştim. Göz hastanesi olmasına rağmen, hastaneyi tasarlarken hep bu keskin duygumun mekân ve insan üzerindeki etkisini unutmadan tasarladım. Görme konusunda sorunu olan insanların hastaneye geldiğinde mekânın onlarda yaratacağı duyguyu öne alarak tasarladım. Sandalye konumlandırmadım. Çok rahat oturma grupları tasarladım. Tüm duvarlara, kullandığım boya renkleriyle yaşam katmaya, önemli sanatçıların eserini büyük ölçeklerde duvarlara asarak, hastanede değil bir sanat galerisinde gibi hissetmeleri için çaba sarf ettim. Mesela oturma gruplarının kumaşlarını defalarca test ettim. Oturma gruplarının ergonomisini defalarca test ettim. Yaşadığım duygunun kişisel psikolojik bir yansıma olarak tasarımı etkilememesi için birçok hasta ve yakını ile "Nasıl bir hastane size kendinizi iyi-kötü hissettirir?" sorusunun cevaplarını alarak projeye yansıtmaya çalıştım. Proje bittiğinde en net hissettiğim ve şu an hatırladığım duygum şu: "Mimarlığı, tasarımı ve mekânı başarılı kılan en önemli etken kullanıcısı olan insanı unutmamak."

"Formları düzenleyen mimar, kendi ruhunun saf bir yaratımı olarak bir düzen açığa çıkarır, formları

ve biçimleriyle, aşırı derecede duygularımızı etkiler ve plastik hisler harekete geçirir, yarattıklarıyla ilişkileri ile bizde derin yansımalar uyandırır, kendi dünyamızda hissettiklerimiz olarak bir düzenin ölçütünü verir bize, zekamızın ve özümüzün çeşitli hareketlerini belirler, tüm bunların ardından güzellik hissini deneyimleriz." (Corbusier, L)

Teknoloji ve mimari arasındaki ilişki geleceğin kentlerini belirleyeceği için mimarın rolünün önemini özellikle vurgulamak gerekiyor. Hastane örneğinde olduğu gibi standart tasarım, mekân ve malzeme ile ilişkinin mimar tarafından insan psikolojisinin evreleri üzerinden yeniden düzenlenmesi gerektiğini düşünüyorum. Mimarın öncelikleri arasında, mekân ve insan arasındaki ilişkinin tasarım dilinde yansıtılması olduğuna inanıyorum.

Günümüzde değişen yaşam ve mekân biçimlerine, farklı ve uygulanması imkânsız görünen tüm form ve biçimler teknoloji yardımı, malzeme zenginliği ile uygulanma aşamasına geldi. Örneğin; 50 katlı bir yaşam kompleksi aynı zamanda dikey bir yeşil alana dönüşebiliyor, biriken yağmur sularını bu yeşil alanı sulama için kullanabiliyoruz. İnterdisipliner bir ilişki içinde sürdürülebilir ekolojik yapılar inşa edebiliyoruz. Geleneksel malzeme ile teknoloji birlikteliği ile farklı fonksiyonel yapılar tasarlayabiliyoruz. Yine teknoloji yardımıyla kırılğan ve sert bir malzeme olan camı, biçim olarak eğilmeye dayanıklı bir strüktür malzemesi olarak kullanabiliyoruz. Dünya mimarlık çerçevesine baktığımızda, deneysel mimarlık örnekleri olan ütopyaları gerçekleştiren, kentlerin şehir planlamalarına mimarlık katkısı sunan örnekleri görebiliyoruz. Tarihsel perspektif içinde deneyimlenmemiş, üç boyutlu mimari robotların ürettiği malzemeleri, yapılarda farklı biçim ve formlarla tasarım vurgusu olarak

deneyimliyoruz.

Tüm bunları ve çok daha fazlasını günümüz mimarlığı pratiğinin içinde yaşarken geleceğin mimarlığı nasıl biçimlenecek? Hangi parametreler mimarının ve mimarın gelişimine katkı sağlayacak? Mekân kavramı mekansızlık algısıyla nasıl mücadele edecek? Düşey ve dikey yapı biçimleri dışında hangi mimari dil ve yapı biçimi, formu, insanların beklentilerini karşılayacak? Bu soruların cevaplarını tam olarak hiçbirimiz kestiremiyoruz.

Geleceğine yönelik bilinmezlik algımızın, eskisi gibi çoğu şeyi öngöremememizden kaynaklandığını düşünüyorum. Bilim ve teknolojinin, geleceğin mimarlığını en çok etkileyen etkenler olacağından ise eminiz. Deniz altı yaşamını insanlar için uygun hale getirmeye çalışan sistemler, gezegenlerde yaşamın mümkün olabileceğini araştıran bilim dalları, ihtiyaç duyduğu enerji kaynağına yolculuk eden taşınabilir yaşam alanları, mimarlığın iletişim içinde olduğu sanat, kültür, sosyoloji gibi meslek disiplinlerinin, genetik, matematik, bilgisayar ile yer değiştirdiği, Analog tasarım süreçlerin yerine dijital tasarım süreçlerinin varlığının benimseneceği gibi bir çok konu, geleceğin mimarlığının yolculuğunu oluşturacak. Dolayısıyla yaşam biçimleri, kentler, görünüşler, biçimler değişecek.

Geleceğin yönünü doğru belirlemek için bugünü doğru yaşamak gerekiyor

Tüm dünya, var olan enerji kaynaklarını bu kadar hızlı tüketirken, dünyada tüketilen enerjinin çok büyük bir oranının yapı inşasında tüketilen enerji ile ilgili olduğunu önemsemezken, ekolojik düzeni

bozarak çevresel sorunları yaratırken, sürdürülebilirlik kavramının önemini yok sayarken, küresel ısınma sorununun iklim değişikliğine sebebiyet verirken, doğaya zarar vererek doğal malzeme kaynaklarını yok ederken, tüm dünya nüfusu kontrolsüz bir biçimde artarken, geleceğin yönünü doğru belirleyebilecek miyiz?

Yaşam kalitesini, yaşam içindeki dengeyi, yaşam içindeki çevresel, toplumsal, sosyal ilişkileri bu bağlamlarda güvenle sürdürebilecek miyiz?

Kültürlere ait yerel, geleneksel yapıları koruyarak ve devamlılığını sağlayarak geleceğe taşıyabilecek miyiz?

Mimarlığın sanat ile çok özel bir ilişkisi vardır. Bu ilişkinin yansımalarını kaybettiğimizde geleceğin mimarlığı konforumuzu sağlarken, ruhumuzu doyurabilecek mi?

Tüm bu soruların cevapları muhataplarında saklı. Yani biz insanlarda. Geleceğin mimarisini kullanıcılar, mimarlığın geleceğini ise mimarlar belirleyecek.

Mimarlık salt yapı malzemesi, tasarımı ve inşası ile tanımlanamaz. Mimarlığın algı yönetimini; ritim, renk, oran, ışık, ses, doku ve hatta koku belirler. Bunun için sadece fiziksel değil psikolojik basamakların da içine dahil edildiği mekanlar oluşturmaktır önemli olan. Duygularımızın algısal örgütlenmesini belirleyen tüm aşamalarda mekânın önemi vardır. Tüm açık ve kapalı mekanlar bu örgütlenme çizgisinde algılanır. İşte tam da bu noktada, mimarinin gelecekte oluşacak yapısından dolayı endişeliyim. Duygularımızın algısal örgütlenmesini belirleyen parametrelerin beton yığınlarının, biçimlerin, formların, dokuların altında kalabilme ihtimalinden dolayı endişeliyim.

Mimarlığın tarihsel gelişim sürecinde her dönemin kendi anlayışına göre biçimlenmesi duyu ve duyguların önemi belli ölçeklerde vurgulamasına engel olmamıştır. Kullanıcı gereksinimlerine estetik açıdan cevap verirken mimarlık kaburgasının içini özenle işlemiştir.

Mimar Marcel Breuer mimarlığı anlattığı şu dizeleri bu yüzden çok kıymetlidir.

Mimarlık?
Kulaklarımızla işittiğimiz renkler,
Gözlerinize gördüğünüz sesler,
Avuçlarınızla dokunduğunuz boşluklar,
Dilinizdeki mekânın tadı,
Ölçülerin güzel kokusu,
Taş'ın özsu yudur. (Eriç, 2010, 290)

Mimar Juhani Pallasmaa ise Tenin Gözleri adlı kitabında mimarinin bütün duygulara, aynı anda seslenmesi gerektiğini vurgular.

Günümüzde insanlar; mimarlığın, kentler ve dolayısıyla dünya üzerindeki etkilerini sık sık tartışıyor, bu konuda olabilecek en iyi şeyleri söyleme gayreti sarf ediyoruz. Çünkü hepimiz gelecekte sorumlu. Beklentilerimizi belirlerken, konfor algımızı biçimlendirirken, yaşam şekillerimizin tercihlerini mekanlar üzerinden yaparken, bireysel değil toplumsal bir bilinçle küresel ölçeğe taşımamızın sorumluluğunun ve ciddiyetinin farkında olmalıyız. Geleceği yaşanabilir kılmak için bireysel ölçekte göstereceğimiz çabanın ne kadar kıymetli olduğunu fark etmeliyiz. Evrensel tasarıma yönelmeli, sadece insanların fiziksel gereksinimlerine, konforuna cevap veren mimarlık anlayışını benimsemeliyiz. Kullanıcı gereksinimlerini karşılarken var olan kaynaklarımızı bilinçsizce tüketmemeliyiz. Engelli, yaşlı, çocuk hassasiyetinin özensizliğini, mimarlığın bütünü içinde büyütmeliyiz.

Tüm dünyada mimarlığın evrensel ölçüleri vardır. Bu ölçülerin evrensel olarak gelişip değişmesi kaçınılmaz bir dönüşümdür. Evet, dünya gelişiyor ve değişiyor. Algılanabilir bilgileri hafızasında biriktiriyor. Kullanıcı çeşitliliğini artırıyor. Zamanı kendi gerçekliği içinde kullanıyor. Misyon ve vizyonunu birçok konuda esnetiyor. Tüm bunlar mimarlığın yeniden tanımlanması gerektiğinin altını çiziyor.

Mimarlığın yeniden tanımlanmasına itirazım yok. Bence buna dünya olarak ihtiyacımız var.

Fakat unutmamamız gereken bir şey daha var; Eski bugün, yeni gelecek!
Yeniye sevmek, ekşiye hırpalamadığımızda kıymetli olur...

Kaynaklar

- Corbusier, L., 1946, Towards a New Architecture
Eriç, M. (2010), Mimarlığın Seyir Defteri, Literatür, İstanbul.
J. Pallasmaa, (1996), Tenin Gözleri Y.E.M. Yayınevi, İstanbul.

TABLETLERİN DİLİ

Kralın karısı

Nurdoğan KAYAALP GÜLEN • Arkeolog

Tabletlere işlenen duyguların, sevdiği eşini kaybeden bir erkeğin bunalımını işaret ettiğine şahit oluyoruz: Pek çok harem kadınına ve onlardan doğan çocuklara sahip olmasına rağmen Murşili'nin, eşi Gaşşulaviya için gözyaşı döküyor olması dikkat çekicidir. Başka bir Hatti kralının "bir kadına" duyduğu yoğun hisleri veya çektiği üzüntüleri bu denli içtenlikle anlattığına dair bir belgeye henüz rastlanmadı.

Hitit (Hatti) kralları, özel yaşamlarını belgelemeseler dahi, "dua tabletleri", "tanrılara şikâyetler" gibi metinler aracılığıyla sırlarını yazıya dökmüşlerdi.

Hitit (Hatti) kralları, özel yaşamlarını belgelemeseler dahi, "dua tabletleri", "tanrılara şikâyetler" gibi metinler aracılığıyla sırlarını yazıya dökmüşlerdi. Bu bilgiler dışında, ayrıca gizemlerinin aralanmasına yardımcı olacak başış belgeleri ve mühür formlarının sahibiydiler. Aşağıda ele alınacak olan birkaç dua metni, ilk roman yazarı olarak kabul edilen II. Murşili'nin (M.Ö. 1339-1306) yıllarından birini unutulmaz görüngülere dönüştürecek, bir kralın olası katıksız duygularını, iki kraliçenin ise yaşamlarının bir bölümünü tanımamıza yardımcı olacaktır.

Kral Murşili'nin saltanatının dokuzuncu yılında, Erzurum yöresinde kurulu olduğu düşünülen Azzi Hayaşa memleketinin Beyi ile aralarında yeni bir sorun başlamıştı. Yine bu dönemde, ihmâl edildiği düşünülen Tanrıça Hepat Bayramı'nın kutlanması için hazırlıklar yapılıyordu.

Azzi Hayaşa Beyi ile sürdürülen dikkat çekici görüşmeler bir yana, saraydaki yaşam dahi farklı bir yöne doğru akmak üzereydi: Ünlü Kral, tarih sahnesine çıkmakta olan bu son gelişmeyi, dinsel izleğe uygun olacak şekilde bir tablete yazdırdı: Amacı, güçlü bir kişiyi tanrılara şikâyet etmektir. Söz konusu belgenin içinde yer alan anlatılardan biri "gümüş", diğeri ise "bir kadın sorununa" benziyordu: Saray belitlerine göre olgunun birinci derecedeki kahramanı, Babil'in eski prensesi, Hatti Ülkesinin ise Ana Kraliçesi Malnigal'di; Lugal'in (kral) üvey annesi konumundaydı; güçlü ve saygındı. Murşili, ondan söz ederken sır verircesine,

"Kardeşim (büyük ağabeyi) tanrı olduğu zaman Tavananna'ya (Egemen Kraliçe Malnigal) ben hiç bir kötülük yapmadım, onu aşağılamadım," dedi. (Alparslan, M. İstanbul, 2006, s. 24)

Ağabeyinin ölümünün ardından tahta çıkarak kral olmuştu.

Büyük Kral Suppiluliuma'nın politik nedenlerle evlendiği anlaşılan Prenses Malnigal'e, güçlü kraliçe anlamına gelen "Tavananna" unvanını verdiği ve söz konusu durumla ilgili olarak ikisine ait bir adet ortak mühür baskısının Hattuşa'da, 3 mühür baskısının ise Ugarit kenti ile yapılan bir antlaşma metninde yer aldığı bilinmektedir. (Bin-Nun, S. R. 1975, s. 167)

Görevinde başarılı olmaya devam eden Murşili, Ana Kraliçe'nin özel

“Ünlü Kral, tarih sahnesine çıkmakta olan bu son gelişmeyi, dinsel izleğe uygun olacak şekilde bir tablete yazdırdı: Amacı, güçlü bir kişiyi tanrılara şikâyet etmektir. Söz konusu belgenin içinde yer alan anlatılardan biri "gümüş", diğeri ise "bir kadın sorununa" benziyordu.

davranışlarını dikkate alıyor olmalıydı ki onun, Babası Şuppiluliuma'nın eşyalarını Büyük Ev'den (saray) dışarıya çıkararak suç işlediğini söyledi:

"... .. Diğerlerini Hatti'de ... halka dağıttı (?). O hiçbir şey bırakmadı... (Tanrılara hitaben) Hattâ sizin için hiçbir şey yapmadı. Babamın evini tahrip etti," dedi. (Hoffner, H. A 1983, s. 191)

Bir diğer bilgiye göre Ana Kraliçe hem kendisini, hem de karısını hedef almaya başlamıştı:

"Sonra o kötülüğün tarafına geçti. O, gece ve gündüz tanrıların önünde duruyor ve karımı (Gaşşulaviya) (lânetliyor)," dedi. (Alparslan, M. İstanbul, 2006, s. 25) Olayların asıl yüzünü açığa çıkarılabilmek için Murşili'nin kayda aldirdığı bir kaç dua metnine baktığımızda, dokuzuncu saltanat yılını unutulmaz hâle getiren bir lugalın "sevgi yüklü" duygularıyla, iki kraliçenin ise yaşamlarının bir bölümüne ait ilginç bilgilerle karşılaşılıyor: Kral, söz konusu belgelerinden birinde, dinsel açıdan "Tanrı Anası" görevine sahip olan Kraliçenin, gücünü kötüye kullanarak kutsal alanların kayıt altında tutulan depolarına girdiğini ve yine aynı yolla Aştata tapınağının gümüşlerini eline geçirdiğini söyledi. Saray kurallarına göre ise, mabetlerin gümüşü ile altınına dokunmak yasaktı. (Süel, A.1990, s. 521)

II. Murşili Mühürleri

Büyük Evde oluşan hareketliliğin devam ettiği sıralardan birinde Kral, Ana Kraliçe'nin, Hepat Bayramı'nı kutlamak üzere Kargamış'den Kizzuvatna'ya (Çukurova) gelen ağabeyi Şarri-Kuşuh'la görüşmek üzere bu yöreye gittiğini öğrendi:

"Kraliçe gitti ve hasta adamın ağzından (sözler) çekti. Ve o (Kraliçe) şöyle dedi: Güneşim dedi (ki), Aştata kentinin gümüşü Kraliçe'de." (Alparslan, 2006, s. 26)

Söz konusu cümledeki "Güneşim" kelimesi Murşili'yi, "Kraliçe" sözcüğü ise Malnigal'i işaret ediyordu: Üvey Anne, genç Kralı çekinmeden öz ağabeyine şikâyet etmişti. Olayların devamında sıkıntıya düştüğü anlaşılan Ana Kraliçe, kendisine taraftar bulmak üzere bu kez Fırat nehrinin üzerinde kurulu olan Aştata'nın Tanrıçası, veya Tanrısı İşhara'ya (Babil kökenli tanrıça Çukurova'da yaşayan Hurriter tarafından kutsandı. Arıkan, Y. 1998, s. 274) gitti. Olay giderek büyümüşü ve Malnigal bu nedenle öfke kusuyordu:

"Tanrı, bu gümüş bende değil! Senin, Tanrı'nın gümüşüne kim sahipse, kim doldurduysa (yerleştirdiyse), Tanrı sen onu yakalamıyorsun! Karısı (ve) çocuklarını yakalamadı mı? Ve suçsuz olan beni yakaladın! Onu yakala! Onun karısı ve çocuğunu yakala! Beni yakalama!" (Alparslan, M. 2006, s. 26)

Tanrı İşhara'ya suçsuzluğundan söz eden Kraliçe, gümüşlerin Murşili'nin elinde olduğunu anlatmaya çalıştı: Yaşananların devamında Saraya, ister istemez Hatti Kralı ile Ana Kraliçe'nin çatışmaları hâkim oldu. Ancak aynı günlerde tanrılarla hesaplaşma sırası Murşili'ye gelmiş gibiydi:

"Tanrılar, efendilerim, siz kötü sözü neden dinlediniz? Karım, Kraliçe'ye herhangi bir kötülük yaptı mı? Onu herhangi bir şekilde aşağıladı mı?" (Alparslan, M. 2006. s. 25)

Malnigal'in hem kral hem de Gaşşulaviya ile kavgalı olmasının sonucunda Hitit Sarayında bir bakıma, çağının tek örneği şeklinde değerlendirilen, gelinkaynana kavgasına benzer bir çekişmenin yaşandığı anlaşılmaktadır. Aynı çatışmanın içinde Kraliçenin, söz konusu "gümüşün" kendisinde değil, Murşili'de olduğunu adeta haykırarak söylediğine şahit oluyoruz.

Malnigal'i suçlu duruma düşürmek isteyen Genç Kralın, sahip olduğu yüksek yetkileri kullanmamasının ise farklı bir nedeni olmalıydı: Aşağıdaki satırlarda yer alan kelimeler yine Murşili'nin tablettine yansyanlardandır:

"Kraliçe beni, karımı (ve) çocuğumu İşhara'ya karşı lanetledi. Bize (karşı) libasyon (sıvı kurban) yaptı." (a- Bin-Nun, S. R. 1975, s. 186, b- Alparsan, M. 2006, s. 26)

Sözlerine devamla Malnigal'in karısına, Tanrıça Mezulla'nın tapınak kadınına gönderdiğini ve ona zarar vermek üzere büyü kelimelerin kullanıldığını anlattı. (Bin-Nun, S. R. 1975, s. 186)

Tavananna'nın sorunlu kişiliğe sahip biri gibi gösterildiği sıralarda Gaşşulaviya, sebebi bilinmeyen bir hastalığın pençesindeydi; yaşama şansı azalmışa benziyordu. Ayrıca onun bu özel durumu, tarih sahnesine çıkmasının olası asıl "nedeni"ydi...

"Ülke ... Arinna'nın Güneş Tanrıçası ... Şu andan itibaren ... önünde ... diğeri iyi Bir diğeri iyilikle ... (kurtulmuş) böylelikle kraliçe ... Gaşşulaviya ... Ona böylelikle Sal Lugal'in kutsallığı (tanrısallığı) ... Gaşşulaviya huzurunda O döndü ... kurtar!" (Lebrun, R. 1980, s. 172)

Aşağıda verilecek olan kısaltılmış tablette Gaşşulaviya'nın, olayların yaşandığı sıralarda sahip olduğu gerçek unvanıyla karşılaşıyoruz:

"Ve, bu tanrının huzurunda ve Dumu Sal

Gal'in (Büyük Kız, Prenses) öfkesi... Tanrım, Efendim, Dumu Sal Gal'de bir kötülük aramaktan vazgeçmezsen, işte sana benim vekilimi gönderdim." (Lebrun, R. 1980, s. 249)

Belgeye göre Gaşşulaviya, Kral Murşili ile evli olmasına rağmen henüz bir "Prenses"ti. Alması gereken unvana ise, Sarayda "tek kraliçe"ye yer verilmesi nedeniyle ulaşamamıştı. Genç Prenses yukarıda anlatıldığı gibi hastaydı; kurtulması için tanrı ve tanrıçalarla ilişki kuruluyordu: Yardımcılarının Tanrıça'ya besili hayvanlar, şarap ve bira gibi içkileri sunmalarına rağmen bir süre sonra ülkede Gaşşulaviya'nın ölüm haberi duyuldu.

Hattuşa saray evi

Murşili artık kederli bir insandı: Bir taraftan acı çekiyor, diğer taraftan eşinin ölüm sebebini, Malnigal'in büyülerine bağlıyor, "Karım bu nedenle öldü," demek suretiyle (Bin-Nun, S. R. 1975, s. 186) Tavananna'yı suçluyordu:

"O beni tahttan indirmeyi düşündü. Sonra ben onu öldürmedim, fakat onu Tanrı Anası'nın Din Görevlileri Heyeti'nden indirdim." (Alparslan, M. 2006, s. 29)

Kral Murşili, olayların devamında Kraliçe'ye verilmesi gereken ceza hususunda ortaya bir kehanet sorusu attı: Malnigal ya öldürülecekti, ya da sürgüne gönderilecekti! Çünkü suçluydu:

"O karımı öldürdü. O beni dul bıraktı... Yapmıştı, o kişi bana verilmişti." (Alparslan, M. 2006, s. 29)

Aynı sıralarda Sarayı derin bir ölüm sessizliği sardı:

"... Onu o zaman öldürmedim. Fakat onu Tanrı Anası görevinden aldım. ..." (Alparslan, M. 2006, s. 29)

Hem üzgün hem de öfkeli olan Kral, kendi anlatımına göre üvey annesine karşı insafli davranıyordu. "Tanrılar! ... Onun hayatı şimdi kötüleşti mi? Çünkü o hayatta. Gözleriyle gökyüzünün güneş tanrısını görüyor. Yaşamın ekmeğini yiyor..." (Alparslan, M. 2006, s. 30)

Çektiği acıyı haykıran Kral, sözlerinin arasında karısına duyduğu sevgiyi ve aşkı itiraf etti:

"Benim cezam karımın ölümü(dür). O sevilmişti. Onu öldürdüğü için, hayatımın günlerinde (benim ruhum) aşağıya, karanlık yer altı dünyasına (bu yüzden) gidiyor." (Alparslan, M. 2006, s. 30)

Tabletlere işlenen duyguların, sevdiği eşini kaybeden bir erkeğin bunalımını işaret ettiğine şahit oluyoruz: Pek çok harem kadınına ve onlardan doğan çocuklara sahip olmasına rağmen Murşili'nin, eşi Gaşşulaviya için gözyaşı döküyor olması dikkat çekicidir. Başka bir Hatti kralının "bir kadına" duyduğu yoğun hisleri veya çektiği üzüntüleri bu denli içtenlikle anlattığına dair bir belgeye henüz rastlanmadı... Özellikle yaşadığı büyük üzüntü, Kralın ruhuna işlemiş gibiydi:

"Benim cezam karımın ölümüdür. Onu öldürdüğü için (ruhum), aşağıya karanlık yeraltı dünyasına doğru gider. Beni ayırdı. O beni dul bıraktı? (Beni mahrum etti). (Ey tanrılar, onun) kimin cezası olduğunu bilmiyor musunuz? (cezalılığı kabul etmez misiniz?)" (a- Hoffner, H. A 1983, s.1, 87,192, b- Alparslan, M. 2006, s. 30)

Saray'da oluşan büyük bir kavganın ortasında öldüğü anlaşılan Gaşşulaviya'nın ardından dökülen gözyaşlarını öğrenmemiz, ancak ve ancak Murşili'nin tabletleri sayesinde mümkün oldu: Söz konusu belgelerde çoğunlukla onun ifadeleri yer aldı. Satırlara işlenen dikkat çekici olaylar, asırlar sonrasında gün yüzüne çıkarılabildi: Kelimeler eşliğinde işlenen tümceler ise, büyük bir aşkı tanımamıza yardımcı oldular...

Not: Konunun geniş kapsamlı anlatımını, yazarın Tabletlerin Kralı Murşili isimli kitabının 127-141 numaralı sayfa-larında bulabilirsiniz. (Kaynak Yayınları, Mart 2019, İst. Beyoğlu, 1. Basım, Tel. 0212252 2156)

Kaynaklar

- Alparslan, M. İkinci Murşili Dönemi, Hititoloji Bilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2006
- Arıkan, Y. A Study On Hittite Religion, DTCF Dergisi, sayı 365, 1998
- Bin-Nun Shoshana R. The Tawananna In The Hittite Kingdom, Carl Winter Universitätsverlag, Heidelberg, 1975
- Lebrun, R. Hymnes Et Prieres Hittites, Louvain-La Neuve, 1980
- Hoffner, Harry A. "A Prayer Of Murşili II About His Stepmother", Journal of the American Oriental Society, 1983
- Süel, A. Belgelere Göre Hitit Tapınakları Nasıl Korunuyordu? X. Türk Tarih Kongresi, 22-26 Eylül 1986, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1990

BİLİMİN KURGUSU

Edebiyatta bilimkurguya alternatif bir yaklaşım: “Algernon’a Çiçekler”

Süleyman ERHARAT • Bilimkurgu Okuru

Bilimkurgu olarak nitelendirilen ancak pozitif bilimlerle ilgili küçük bir ipucu barındıran, buna mukabil hayata dair önemli sorular sorduran, kimi zaman da okuyanı duygulandıran önemli bir roman “Algernon’a Çiçekler”. Öyle sanıyorum ki, okuyanların perspektiflerini de bir miktar değiştirebilecek güce sahip. 61 yıl önce yazılan satırların bugün hala etkili olması ise edebiyatın gücünde gizli.

Bilimkurgu romanı yazmak zor iştir!

“Amanın! Son iki aydır bu köşede yazılanlar ne kadar sıkıcıymış.” İki ay boyunca okuduğunuzu varsaydığım bu sıkıcı sayfaları bir kez daha alıcı gözle okuduğumda, aklımdan geçenler tam olarak bu şekildeydi. Ancak iki yılı aşkın zamandır bu sayfalarda yazmaya çalıştığımız türün çerçevesini oturtmak için bir o kadar da gerekliydi. Sıkıcı ancak gerekli! Bir nevi itiraf sayılabilecek bu satırlardan sonra yine bildik üslubumuza dönüyor ve tanıdık sularda seyir yapmaya başlıyoruz. Bu ayki konumuz: İki ayrı bilimkurgu romanı. Romanları incelemeye geçmeden önce yazmamız gereken bir şeyler var.

Bilimkurgu romanı yazmak zor iştir! Burada; türü bugün bulunduğu yere getiren önemli yazar Ursula K. Le Guin'den oldukça uzunca bir alıntı yapmak mecburidir. Şöyle diyor yazar, “Kadınlar, Rüyalar, Ejderhalar” adlı kitabında:

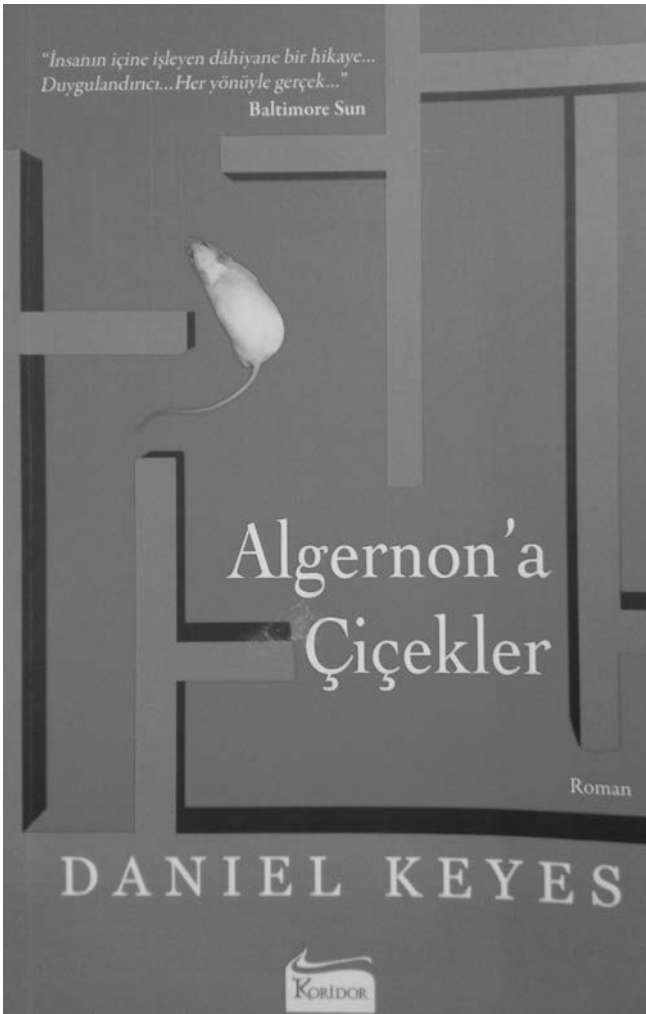
“Gücümüzü göstermenin bir yolu, ciddi Bilimkurgu eleştirmenlerinin bir eleştiri mekanizması, Bilimkurgu incelemelerinde ve eğitiminde kullanılabilecek bir standartlar sistemi kurmasına yardımcı olmak. Geleneksel romanı tartışırken ve yargılamakta başvurulan ölçütlerin kimi Bilimkurgu için de geçerli, kimi hiç değil. Okur ve eleştirmenler “İki Şehrin Hikâyesi”nden çıkıp vites değiştirmeden “Yüksek Şatodaki Adam”’a geçemezler; geçerlerse iki kitaptan biri yanlış yorumlanacak, haksızlığa uğrayacaktır. Neyse ki, en azından iki alanda Bilimkurgu kendi standartlarını oluşturmuş bulunuyor ve gerek yazarken, gerek yazı eğitiminde, gerekse edebiyat olarak Bilimkurgu eğitiminde, bu standartları gitgide daha tavizsiz bir şekilde uyguluyor.

Bunların ilki, entelektüel tutarlılık ve bilimsel inandırıcılık ölçütü.

Tabii ki, fantazinin temel kanunu şudur: Kuralları kendiniz koyarsınız, ama sonra da o kurallara uymanız gerekir. Bilimkurgu ise bunu biraz daha geliştirir: Kuralları kendiniz koyarsınız, ama bunun da bir sınırı vardır. Bir bilimkurgu hikâyesi bilimsel gerçekleri inkâr etmemeli, Chip Delaney'nin deyimiyle, bilinen bilgilere ters düşmemelidir. Yok ille ters düşecekse, yazar bunun bilincinde olmalı ve bu cüretini ya gerçek bir hipotez ya da sahte ama inandırıcı bir iddi-

“Bir bilimkurgu hikâyesi bilimsel gerçekleri inkâr etmemeli, Chip Delaney'nin deyimiyle, bilinen bilgilere ters düşmemelidir.”

ayla savunabilmelidir. Eğer uzay gemilerimi ışıktan hızlı yapıyorsam, Albert Einstein'a ters düştüğümü bilmem ve bunun sonuçlarına -ama bütün sonuçlarına- katlanabilmem gerekir. Bilimkurgunun emsalsiz estetik hazzı tam da burada işte: İster uçuk bir teknoloji olsun, ister kuantum mekaniğinden bir kuram, ister güncel sosyolojik eğilimlerin alaycı bir izdüşümü, isterse biyolojik ve etnolojik bir çıkış noktasından yepyeni bir dünya yaratmak, bir fikrin taşıdığı bütün ihtimalleri yoğun ve tutarlı bir şekilde sonuca götürebilmekte. Böyle bir fikir maddi, entelektüel, sosyal, psikolojik ve ahlaki açılardan sabırla işlendiğinde, somut bir şey yapılmıştır... Gerçek bir şey: Kendi kuralları çerçevesinde okunabilecek, öğretilebilecek ve yargılanabilecek bir şey. "Büyülenme hissi" nazenin bir rayiha değildir, iyi bir hikâyenin ta dokusundan başlar. Ve ne kadar yakından bakarsanız, büyülenme hissi de o kadar güçlenir.

İlk romanımız "Algernon'a Çiçekler" Bay Daniel Keyes tarafından yazılmış. 1927 New York doğumlu Keyes (birçok bilimkurgu yazarı gibi) ilginç bir kişilik.

İkinci ölçütse, üslup yeterliliği.

Bilimkurgunun Altın Çağı'nda Bilimkurgunun nasıl olduğunu biliyorsunuz. Tabii biliyorsunuz. Şöyleydi. Narin endamlı, işveli Laura "Ah Profesör Higgins, n'olur antipastomadne çözülmecisinin nasıl çalıştığını bana da anlatsanıza," diye cıvıldı. Sonra

Profesör Higgins dalgın ama babacan bir gülümsemeyle laga luga altı sayfa kadar makinenin nasıl çalıştığını anlatır. Derken güneş yanığı, zayıf yüzünde gergin bir gülümsemeyle Uzay Gemisinin Kaptanı içeri girer. Gözlerinde bir çelik ışıltısı vardır. Sigarasını yakıp derin bir nefes çeker. Laura saçlarını işveli işveli savurarak "Ah, Kaptan Tommy, bir sorun mu var?" diye sorar. "Sen güzel kafacığını yorma hiç," der Kaptan derin bir nefes çekerek. "Glubyalı Sümük Canavarlar dokuzbin gemilik bir filoyla sancak tarafımızdan yaşıyor, hepsi bu." Falan filan. Evet, Amerikan Bilimkurgusu bir zamanlar ucuz edebiyat sınıfındaydı, popkült, vs.'ydi. Artık değil; en azından hepsi değil. Şimdi Amerikan Bilimkurgusu, nadir ürün veren ama bizi taklit etmediği müddetçe katıyen naylon olmayan ve baştan itibaren hep ana edebiyat geleneğinin bir parçası olarak kalan İngiliz ve Kıta Avrupası Bilimkurgusuyla yeniden birleşti.(burada bir girdi yapmak gerekir o da artık tüm Dünya bilimkurgusunun yavaştan birleştiği gerçeğini vurgulamaktır) Dolayısıyla da naylon veya çöp olarak değil, edebiyat olarak yargılanması gerekiyor. Herkesin anlayacağı ya da hemen benimseyeceği bir şey değil bu söylediklerim. Bilimkurgu gettosunda bir sürü insan, yazdığı kitapların veya en sevdiği yazarların kitaplarının edebiyat olarak yargılanmasını istemiyor. Onlar çöp istiyorlar ve bunun estetik açıdan yargılanması içlerine oturuyor. Gettonun dışında da, Bilimkurgusu küçümsemek hoşlarına gittiği için çöpten olmasını, popkült ve banal olmasını isteyen eleştirmenler var. Gerald Jonas'ın New Yorker'da yayımlanan ve başka her açıdan gayet yüksek kavrayışlı makalesinde, bu yaklaşım kuvvetle hissediliyordu; Leslie Fiedler'in de binbir oyunundan biridir bu. Neyse ki en iyi Bilimkurgu eleştirmenimiz Darko Suvin asla böyle oyunlar oynamaz. Bence bunu yapanlar tam anlamıyla kaçak oynuyor ve hem kitapları, hem de okurlarını aşağılamış oluyorlar."¹

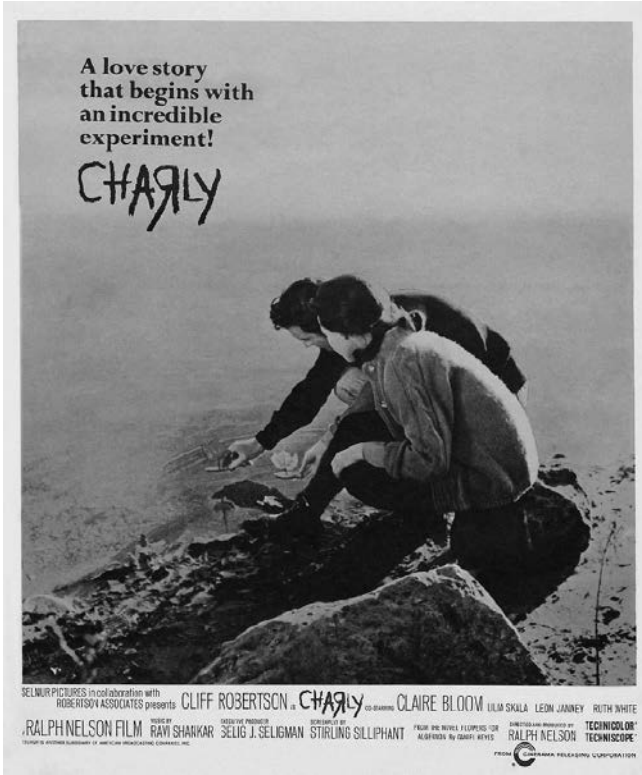
Bilimkurgu romanı yazarken roman denilen türün tüm gereklerini yerine getirmeniz gerektiği gibi, bilimsel gerçeklerle de (en azından) kendi koyduğunuz çerçeveyi aşmamalısınız.

Evet alıntı uzun, tamamını okumaya erinenlere şöyle özetleyebiliriz: Bilimkurgu romanı yazarken roman denilen türün tüm gereklerini yerine getirmeniz gerektiği gibi, bilimsel gerçeklerle de (en azından) kendi koyduğunuz çerçeveyi aşmamalısınız. Bu ilkeler değerlendirildiğinde ise bilimkurgu yazmanın ne meşakkatli bir uğraş olduğu ortaya çıkıyor. Neyse ki zoru göze alanlar (hâlâ) var böylece biz tembel okurlar, iyi bilimkurgudan ve iyi edebiyattan mahrum kalmıyoruz (henüz).

İlk romanımız "Algernon'a Çiçekler" Bay Daniel Keyes tarafından yazılmış. 1927 New York doğum-

1) Ursula K. Le Guin, "Kadınlar, Rüyyalar, Ejderhalar", Metis Yayınları, İstanbul, 2006, S.286-288

lu Keyes (birçok bilimkurgu yazarı gibi) ilginç bir kişilik. 17 Yaşında New York Üniversitesi'ne girer girmez bahriye askeri olarak orduya katılmış ve Amerika, Avrupa ve Ortadoğu'ya petrol taşıyan askeri tankerlerde çalışmış (herhalde medarı maişet motorunu yürütebilmek için). Buradan ayrılır ayrılmaz üniversiteden psikoloji dalındaki mezuniyetini almış ve derhal dergi editörlüğüne soyunmuş. Bu işte vardığı son nokta ise meşhur Marvel serisinin yaratıcısı Stan Lee'nin baş editörlüğü ve sanat yönetmenliğini yapmak olmuş. Bu arada eğitimini devam ettirip Brooklyn College'den İngiliz ve Amerikan Edebiyatı dalında yüksek lisans derecesini almış ve zihinsel engelli bireyler için öğretmenlik yapmış. En nihayet 1966'da Wayne Eyalet Üniversitesinde yaratıcı yazarlık ve İngilizce dalında profesörlükle iştigal etmiş, 2000 yılında da emeritus profesör olarak ödüllendirilmiş ve 2014 yılında hayatını kaybetmiş.

1968 Yılında romandan esinlenerek "Charly" adında bir sinema filmi çekilir, bu yapımda başrolü oynayan Cliff Robertson da bu rolle Oskar heykelciğini kapar.

Keyes'in, heyheylili kariyerin ilk noktalarında 1959 yılında "The Magazine of Fantasy and Science Fiction" dergisinde kısa bir öyküsü yayımlanır. "Algernon'a Çiçekler" in kısa öykü halindeki ilk versiyonu, bilimkurgunun prestijli ödülü Hugo'yu kazanır. Yazar, yüksek lisansını alıp da yazma ile ilgili bir işte çalışmaya başlayınca 1962-1966 yılları arasında bu kısa öykünün roman halini oluşturur. 1966'da yayınlanan bu ilk roman yine saygın bir bilimkurgu ödülü olan Nebula'ya layık görülür². Roman, yayımlandığı günden bugüne bir çok dile çev-

rilerek sayısız baskı yapar. 1968 Yılında romandan esinlenerek "Charly" adında bir sinema filmi çekilir, bu yapımda başrolü oynayan Cliff Robertson da bu rolle Oskar heykelciğini kapar. Nedir: metnin başkarakteri ve yaşadıkları, oyuncular için ıstıdyedeki incidir, eşkinanın başındaki taşıdır! (bilmeyenlere söyleyelim: eşkina taşı balığın alnından çıkar ve limon suyuyla eritilerek usulünce içilirse böbrekteki taşları kum haline getirir. Bu açıdan inciden daha faydalı olduğunu söyleyebilir miyiz? Elbette ki söyleriz.) 1980 Yılında "Charlie ve Algernon" diye bir müzikal oyunu gösterime girmiş, 1991'de BBC Radyo 4 için Bert Coules tarafından yine bir radyo tiyatrosu yapılmıştır. Bu çekici metne ülkemizde de kaygısız kalınmamış ve Ali Poyrazoğlu 2000 yılında "Kobay" adlı tiyatro oyununda Keyes'in romanını kullanmıştır. Değerli tiyatrocumuz elbette metni olduğu gibi aktarmak yerine, ülkemizin hal-i pür melâlini aktardığı bir oyun yazmış ve elbette ki hak ettiği değeri görememiştir.

Romanı okuduğunuzda, metnin 1959'da yayımlandığına inanmakta güçlük çekebilirsiniz. Çünkü çevresel faktörler minimuma indirilmiş. Ancak yazılanların bugün bile güncelliğini koruduğu okur tarafından kolaylıkla anlaşılır. Buna mukabil, yüzeysel bilimkurgu okurunu tatmin etmeyecek bir roman olduğu da kolaylıkla söylenebilir. Sayfaların hiçbir yerinde yıldızlararası seyahat, ışınlanmalar, boyut değişimleri, uçan otomobiller falan yoktur. Ancak hemen hatırlamalıyız ki: bir metnin bilimkurgu olabilmesi için gerekli iki ana öge ne idi? Novum ve bilişsel yadırgatma. Pekiye romanımızda bunlar var mı? Sabrediniz açıklayacağız.

Velhasıl, bilimkurgunun iyi örnekleri arasına koyduğumuz bu romanımızı, iyi bilimkurgu iyi edebiyat peşinde koşan okurlara hararetle öneririz.

"Algernon'a Çiçekler" in konusu kısaca şöyle: Protagonistimiz Charlie Gordon, zihinsel engeli yüzünden ailesi tarafından kabullenilmemiş ve çeşitli zorluklarla 30'lu yaşlara kadar 68 IQ seviyesinde ulaşmıştır. Geç yaşlarda gittiği ve büyük zorluklarla öğrendiği okuma yazması çok ilkel seviyededir. Algılama ve motor kabiliyeti altı yaşındaki bir çocuk gibidir. Bir fırında basit işler yapmakta, iş arkadaşları tarafından istismar edilmekte, az sayıdaki insan tarafından da korunmaktadır. Kendini geliştirme kurslarındaki gözlemcileri; deneysel bir beyin operasyonu ile zihinsel yeteneklerinde artış sağlayabileceklerini kendisine söylediğinde Charlie bu teklifi duraksamadan kabul eder. Charlie, zeki olmak istiyordu! Bu operasyonun denendiği ve başarıya ulaştığı ilk canlı, "Algernon" adında labirentleri olağanüstü bir hızla çözebilen bir deney faresidir. Bu noktadan sonra, okumaya niyetlenenlere ipucu vermemek adına özeti keselim.

Roman; Charlie'nin kendi kendine tuttuğu "gelişme

2) Robert Chambers, "The Play of Daniel Keyes, Flowers for Algernon", Heinemann Educational Publishers, ABD, 1993, S.7-8

1968 Yılında "Charly" adıyla çekilen sinema filminden bir kare. Cliff Robertson da bu rolle Oskar ödülü almıştı..

notları"ndan oluşuyor. 2015 yılında ülkemizde Kori-dor Yayıncılık'tan çıkan 325 sayfalık kitabı Handan Ülkü Haktanır çevirmiş. Çevirinin kolay olmadığı bu metni, dilimize aktarabilmek hakikaten güç! Ancak burada çevirmene bir alkış tutmak zorunludur. Nedir: Yazar, romanın başlangıcını, altı yaşındaki bir çocuğun naif ve ilkel üslubu ile kaleme alırken, ilerleyen sayfalarda bu üslup değişecek, hiç aynı kalmayacak ve sonunda yine başladığı yere dönecektir.

Bilimkurgu olarak nitelendirilmenin iki unsuru-nu da içermektedir romanımız. İlki Novum: O dö-nemde mümkün olmayan bir cerrahi operasyonla zihinsel kapasitenin yükseltilmesi. Gerçi 1999'da genetik müdahaleler ile bir farenin daha zeki olma-sı sağlandığı ortaya atılmıştır ancak cerrahi ope-rasyonla bu değişimin sağlanması hala mümkün görünmemektedir³. İkincisi ise bilişsel yadırgatma: bu da romanın pozitif bilimlerde değil ancak sosyal bilimler yardımıyla açıklanabilecek/değerlendirilebilecek önemli sorular sordurabilme başarısından gelmektedir.

Romanı bitirdikten sonra kendi adıma karşılaştığım sorulardan küçük bir kısmı şöyle:

- Farkındalık düzeyi artınca mutluluğun azalması-nı bile bile niye daha fazla bilgilenmek istiyoruz?
- Ailemiz hayatımızın neresinde?
- Zeki olmak mı, yoksa mutlu olmak mı?

Bir de alıntı romandan (ki beni okudukça hüzün-lendirir): *"Nasıl oluyor da, kolsuz ve bacaksız doğan insanlardan faydalanmayı akıllarından bile ge-*

çirmeyen dürüst ve duyarlı kişiler, düşük bir zeka düzeyiyle doğanları istismar etmekte bir mahsur görmezler?"

Bilimkurgu olarak nitelendirilen ancak pozitif bi-limlerle ilgili küçük bir ipucu barındıran, buna mukabil hayata dair önemli sorular sorduran, kimi zaman da okuyanı duygulandıran önemli bir roman "Algernon'a Çiçekler". Öyle sanıyorum ki, okuyan-ların perspektiflerini de bir miktar değiştirebilecek güce sahip. 61 yıl önce yazılan satırların bugün hala etkili olması ise edebiyatın gücünde gizli.

Velhasıl, bilimkurgunun iyi örnekleri arasına koy-duğumuz bu romanımızı, iyi bilimkurgu iyi edebi-yat peşinde koşan okurlara hararetle öneririz.

Bu yazımızın cesameti, didikleyeceğimiz ikinci bi-opunk distopyaya (söylemesi bile havalı!) maalesef yer bırakmadı. O da önümüzdeki aya artık! Sağlıkla kalın...

3) [https://pr.princeton.edu/news/99/c/0901.](https://pr.princeton.edu/news/99/c/0901.htm#Scientists%20Are%20Able)

htm#Scientists%20Are%20Able, Erişim Tarihi:06.09.2020

Ülkemizde ve Dünya'da su sorunu

Celalettin ÇİFTÇİ • İnş.Y.Mühendisi, KTÜ Eski Öğ. Gör.

Ülkemizin son 35 yıllık meteorolojik verilere göre yıllık ortalama yağış miktarı sadece 643 mm.'dir (Bu rakamı ilgili bakanlık 574 mm. olarak vermektedir). Oysa dünya geneline ilişkin ortalama değerler karalar için 746 mm. ve denizler içinse 1066 mm.'dir. Yani Ülkemiz toprağına düşen yağış yeryüzü geneline göre %16 daha azdır. Bu oran bile ülke sorunumuzun önemini hemen algılamamızı sağlamalıdır.

Ülkemiz toprağına düşen yağış yeryüzü geneline göre %16 daha azdır.

Sık sık şu soru gündeme gelir: Ülkemiz su fakiri midir? Şimdilik hayır; ama su zengini hiç değiliz. Hatta küresel ısınmanın da fazladan katkısıyla geleceğin su fakiri adayıyız. Hal böyleyken kazandığımız kıt yağışların akış ve kullanımına bilimsel; sınıraşan suların durumuna da çıkarlarımız yönünde yeterince iyi baktığımız söylenemez. Gelecekte yaşanacağı savlanan *Su Savaşlarının görünür nedenleri* yeterince açıktır. Bu nedenle *Ülke bazında tasarruf eğitimi ve politikalarına* da önem verilerek kayıpların önüne geçilmelidir. Rakamlarla devam edersek;

Ülkemizin son 35 yıllık meteorolojik verilere göre yıllık ortalama yağış miktarı sadece 643 mm.'dir (*Bu rakamı ilgili bakanlık 574 mm. olarak vermektedir*). Oysa dünya geneline ilişkin ortalama değerler karalar için 746 mm. ve denizler içinse 1066 mm.'dir. Yani Ülkemiz toprağına düşen yağış yeryüzü geneline göre %16 daha azdır. Bu oran bile ülke sorunumuzun önemini hemen algılamamızı sağlamalıdır. Bu veriden yola çıkarak aldığımız ortalama yıllık yağış miktarını 501 milyar metreküp (501 km^3) olarak hesaplayabiliriz. Buna ek olarak komşu ülkelerden ülkemize gelen -fakat pompalama hariç; üstelik kimyasal kirlilik nedeniyle tamamı değerlendirilemeyen- yılda ortalama 7 milyar m^3 su da vardır ki böylece toplam su varlığımız 508 milyar metreküp gözükmemektedir. Fakat; toprağıımıza düşen 501 milyar m^3 suyun 274 milyar metreküpü (274 km^3), yani %54'ü toprak, su yüzeyleri ve bitkiler üzerinden buharlaşarak atmosfere dönmekte (*dünya buharlaşma oranı ort.%64*) ve kaybolmaktadır. Kalandan 41 milyar metreküplük bölüm yeraltına giderek taban suyuna katılmakta, diğer 186 milyar metreküp su ise akışa geçerek -bir kısmı denizlere yönelen- çeşitli büyüklüklerdeki akarsuları oluşturmaktadır. Bu suların sınıraşanlar da dahil; büyük çoğunluğu denizlere; küçük bir miktarı da kapalı havza göllerine boşalmaktadır. Yeraltını besleyen 41 milyar metreküplük suyun 14 milyar metreküpü kaynaklar ya da kuyular aracılığıyla geri kazanılarak ülkemiz tatlı su gereksinimi -şimdilik- zor da olsa karşılanmaktaysa da kalan %66; yani 27 milyar metreküp su yeraltında kalmakta; şimdilik kayıp gibi gözükken su miktarı da $274+27=301$ milyar metreküpe ulaşmaktadır. Bununla birlikte yeraltı suları bir *Master Planın* (Genel ana plan) parçası olabilirse eğer, kayıp olarak görülemez kuşkusuz.

Bu rakamlara göre kullanımı (*teorik olarak*) emre amade su miktarı yılda ortalama $186+14=200$ milyar metreküp kadar gözükmemekte fakat bunun da yaklaşık %44'ü (88 milyar m^3) akarsulara katılarak kaybedildiğinden uzmanlarca kullanıma amade suyumuzun gerçekte 112 milyar metreküp olduğu ifade edilmektedir. Bunun 14 mil-

“ Ülkemiz su fakiri midir? Şimdilik hayır; ama su zengini hiç değiliz. Hatta küresel ısınmanın da fazladan katkısıyla geleceğin su fakiri adayıyız. ”

yar m³ ü yukarıda açıklanmıştı. 98 milyar m³ ün ise *-kaybolmaya hazır-* kullanılabilir yüzey suyu (*are-ik*) olduğu açıktır. Aynı yetkili kaynaklara göre 112 milyar metreküpün de ancak yüzde 39'unu; yani 44 milyarını kullanabiliyoruz. Bu miktarın 32 milyar m³ ü sulama, 5 milyar m³ ü sanayi ve 7 milyar m³ ü de içmesuyu ve kentsel gereksinimler olarak tüketiliyor. Şimdi en azından 112 milyar m³ emre amade suyun %39 sonrasını yani 68 milyar m³ ünü oturup düşünmek ve bilimi, *teknoloji üretme amacıyla* göreve çağırmak gerekmez mi?

Bu arada komşu ülkelerden gelen suların sadece 3 milyarını kullanır göründüğümüzü de belirtelim.

Denizlerin ihtiyacı yoktur...

Açıklanan genel tabloya göre kaybolan suların ne kadar çok olduğu açıkça görülmektedir. Bu durum geri kazanımda denizlere boşalan ve kaçan; özellikle de sınıraşan sular üzerinde şimdiden projeler üretme gerekliliğini açıkça ortaya koymaktadır. Denizlerin *akarsulara ihtiyacının hiç olmadığını öne sürmek* yanlış olmaz. Çünkü denizler buharlaşan sularını yağış olarak fazlasıyla geri alabilmektedir. Kaldı ki en hayali projelerle bile denizlere kaçan su miktarının *-örneğin-* %80'lere indirilmesi mümkün değildir. Dolayısıyla geri kazanımda hedef, yukarıda belirtildiği gibi kaybolan 68 milyar m³ sudur. Yani tarımsal sulamamızın iki katından fazla olan su...

O halde önce kayboluş şekilleri çok değişik olmakla birlikte kayıp rakamının büyüklüğü; *"Bir kısmı hiç mi geri kazanılamaz?"* sorusunu akla getirmektedir.

Öncelikle yeraltında kaybolan 27 milyar m³ ve denizlere kaçan ya da sınıraşarak göz göre göre kaybedilen sulardan ne kadarı içmesuyu? Tarım ya da diğer gereksinimler üzerinden geri kazanılırsa bu rakam 44 milyar metreküpe eklenerek kâr tablosuna yazılacağına göre ifade edildiği gibi yüksek nitelikli projeler üretilmesi biricik seçenek olmaktadır. Önce bu doğrultuda gerekli olan, ülkemizin bazı coğrafi ve jeolojik bilgilerine göz atalım..

Dağlarımız ve yeraltı sularımız

Ülkemizin önemli bir kısmını dağlık bölgeler oluşturur. Böylesi dağların varlığı aslında bir ülke için eşi bulunmaz bir avantajdır. Çünkü bulut geçişlerini engelleyerek yağışa dönüşmesini sağlayan dağlara yağan karlar çok önemli su deposu (*rezervuar*) işlevi de görürler ve baharla birlikte erimeye başlayarak büyük oranda akışa geçerler. Barajlarda biriken kullanıma amade (*aktif hacim*) sulardan çok daha fazlasının dağlarda kar olarak *-hiç kullanılmadan-* beklediğini de önemle belirtelim. Üstelik

dağlardaki buharlaşma hem yükseklikleri oranında ülke ortalamasının çok altında kalmakta; hem de kar erimeleri yavaşlayarak zamana yayılmaktadır.

Dağların varlığı aslında bir ülke için eşi bulunmaz bir avantajdır.

Yükseklik fazlaştıkça alınan yağış, belirtildiği gibi ülke ortalamasından çok daha fazla olabilmektedir. Nitekim yaz mevsimi boyunca ovalar kurak geçerken yaylalarımıza sürekli yağış indiğini biliriz. Bu yağışlar hem yayla otlaklarını devamlı beslemekte; hem de kayalardaki sonsuz çatlaklarda ilerleyerek vadilerdeki pınarları beslemektedirler. Yaz boyunca hayvanlarını rahatça otlatan, aynı zamanda kışlık ot gereksinimini de sağlayan köylümüz için yaylalar bu nedenle çok değerlidir. Dağların yeterince yüksek olanları, uzun süre eriyemeyen kar ve buzullarla kaplı olarak önemli fakat *-belirtildiği gibi-* hiç kullanılmayan rezervuarlar oluşturmaya devam ederler. Öyle ki 3000-3500 m. ve daha yükseklerdeki kar ve buzulların sonraki yıllara devrettiği alanlarımız az değildir. Erimeyi yavaşlatan, *yamaçların kuzeye bakması ve zengin orman örtüsü* gibi yerel nedenler de vardır. Yavaşlatıcı faktörler akarsuların rejimlerini olumlu etkilediği gibi yeraltının beslenmesini de o denli düzenli hale getirmektedirler. *Olağanüstü su hacimleri nedeniyle ertesi yıllara devrederek kullanılamayan kar ve buzulları, orman yangınları ve kuraklık dönemleri gibi gerekli olduğu zamanlarda -özel iş makineleri ve/veya patlayıcılar kullanarak daha kolay eriyebileceği vadilere indirmek dahil- kazanç haline getirmenin başka usul ve teknolojilerini yaratmak mutlaka gerekir.*

Sızarak kaybolan suların bir kısmını yeniden kazanabilmek için yukarıda belirtildiği gibi önce bu suların kayboluş biçimlerine bakmak gerekir. Şöyle ki; dağların dışında kalan ova ve toprak kaplı arazi kesimleri zaten olağan yağış sularını bünyesine katarken fazlasını ya akışa bırakır ya da sızdırarak yeraltına yönlendirir. Sızan suların bir kısmı eğer kuyular aracılığıyla tekrar kullanılıyor ya da depolama olarak değerlendirilen bir projenin parçası iseler bunlara kayıp gözüyle bakılamazlar. Fakat bunların çoğunun sızarak kaybedildiği iyi bilinir. Sızma olayı bölgelere göre üzerinde yoğun çalışıl-

ması gereken bir konudur. Örnek vermek gerekirse; Nevşehir merkezli yeraltısularının tarih boyunca yeraltı su seviyesi 10-30 m.'lerde olması nedeniyle zamanın sadrazamı *İbrahim Paşa* tarafından sulama amaçlı yaptırılan sekiz ve dokuz km.'lik iki *Su galerisi*, yeraltısuyu seviyelerinin 100 mt. lerin altına inmesi nedeniyle elli yıldan bu yana kullanılmıyor; sulama da yapılamadığı için bölgede tarım yok olup gidiyor. Bu tür afetlerin yaşandığı yerler ne yazık ki ülkemizde ve yeryüzünde sayılamayacak kadar çoktur.

Baharla birlikte erimeye başlayan yamaç ve dağlardaki karlar yağmur sularıyla birleşerek akışa geçerek ama önemli bir miktarı da yine *-yukarıda sözü edildiği gibi-* kaya çatlaklarından sızarak toplamda binlerce metre küp hacim tutan çatlak ve boşluklara dolarlar. Bunlar dağlarda oluşan ama çok az yararlanılan, üstelik doruklarda kar olduğu sürece *sürekli beslenen* bir tür *yeraltı suyudur*. Tıpkı *Kaya petrolü* ve *Kaya (şeyl türü formasyonda) gazı* gibi, bu sulara *Kaya Suyu* gözüyle bakmak yanlış olmaz.

Ülkemizin volkanik kökenli yaşlı formasyona sahip dağları birinci sınıf içme suyu kalitesi de sergilerler.

Bununla birlikte akarsu tabanının kayalık olması hiçbir zaman kaçışa engel değildir. Çünkü yukarıda da belirtildiği gibi jeolojik yapıya göre özellikle de *yaşlı volkanik formasyonlarda* (yapılanmalarda) ve *karstik* karakterli olanlarda, dağların doruğundan zemin seviyelerinin çok derinlerine kadar devam eden ve fazlaca su depolayan bu yapı son derece önemli ve belirgindir. Yerkabuğunun görünürdeki küçük yükseltileri olan dağların yeraltında daha da yayılarak genişleyip büyüdüğünü; yeterince derinlerdeyse birbirleriyle buluşup bütünleştiğini (*Şekil-3*) göz önüne alarak içerdikleri suların niceliğini kavramak zor değildir.

Dağların yerüstü çatlaklarındaki sularının bir kısmı *-bazan birbirinden kilometrelerce mesafede-* yüze yakın yerlerden açığa çıkarak küçüklü büyüklü pınarları oluştururlar; bazıları da önemli yeraltı kaynakları olarak *heyelanlara* sebep olmaktadır. Anılan kayasularının pek çoğu bir şekilde akarsu yataklarına ulaşarak sonuçta denizlere kaçarlar. Karstik karakterli zeminlerden kaçan bol miktardaki suların jeofizik araştırma yapmaksızın tespiti imkansız gibidir. Zeminlerin doygunluk derecesi de sızma miktarını doğrudan etkileyen faktörlerdendir.

Sızma olayı akarsu tabanını oluşturan zemin cinsine bağlı olarak değişkenlik gösterir. En çok geçirgenlik kuşkusuz kumsal ve kumlu-çakıllı alanlarda; sonra da topraklı zeminlerdedir. Kil ya da yoğun killi zeminlerle genç kayalık yapılar sızmaya karşı fazlaca dirençlidirler. *Yeraltısuyu* deyince akla hemen toprak ve kumlu zeminlere sızan ve bu zeminlerde depolanan sular gelse de bunlar biricik değildirler. Yukarıda oldukça ayrıntılı anlatılan dağlarımızın kendisi de anılan jeolojik yapısıyla iyi birer yeraltısuyu deposu (*rezervuar*) oluşturabilirler. Ülkemizin özellikle volkanik kökenli *yaşlı formasyona* sahip dağları çok fazladır. Bunlar yüksek gözenekliliğe ve geçirgenliğe sahip oldukları için biriktirdikleri yumuşak ve ayrıcalıklı damak tadı sağlayan, seçkin mineral içerikli sular olduğundan pek çoğu, *birinci sınıf içme suyu* kalitesi de sergilerler. Aşağıda bu türün en ünlü ve en ticari olan *Evian* marka su örneklenmektedir. Buna karşın yine çok fazla geçirgenliğe sahip karstik kökenli dağlarımızın sunduğu temiz sularsa kireçli oldukları için çoğu zaman içme suyu olmaktan ziyade tarım ve sanayide kullanmaya elverişli olmaları nedeniyle birinci gruptan ayrılırlar.

Tarih boyunca suya ulaşım ve su yapıları

Suya gereksinim insanlığı tarih boyunca çözüm bulmaya, teknolojik yaratıcılığa itmiştir. Öyle ki, on binlerce yıl önce uygulanan yöntemlerle bugünün yöntemleri *öz'de* aynıdır. İnsanlığın ilk refleksinin suyu aramak ve yakınına yerleşmek olduğu tartışılmaz gerçektir. İnsanın suya gereksinimi sadece içme ve kullanma amaçlı değil, tarımsal amaçlıdır da.

Bugüne kadar ulaşılan bilgiler şimdilik günümüzden geriye 2500'lü yıllara kadar gitmektedir. Bunlardan en önemlisi İran *Qanat'larıdır*. Pek çoğu birkaç km. boyunda olsa da yerin/çölün 100-150 m. altından geçen ve toplam uzunlukları onbinlerce km.'yi bulan, kesit olarak da sadece bir insanın oturarak rahat çalışabileceği at nalı biçimindeki bu *Qanat'lar* tamamen kayasal zeminde açılmış ve ağırlıklı olarak kayasularını toparlayan temiz su galerileri'dir. *Qanat'lar*, *Barut dahil* hiçbir patlayıcının bilinmediği dönemlerde (*Barutun icadı eski olmakla birlikte sanayide kullanımı MS 100'den de sonradır*) çekiç ve murç benzeri ilkel sayılabilecek alet kullanarak açılmış. Çalışma biçimi izlerden rahatça görülebilmektedir. Gereken noktalarda yeryüzüne kadar yükselen yüzlerce servis ve havalandırma bacalarıyla birlikte topoğrafik gereç ve donanımların bulunmadığı bu dönem için *Qanat'lar* kesinlikle *uygarlık harikası* ve *mucizevi* yapılardır. Pek çoğu halen kullanılmakta olan *Qanat'ların* yapımı Pers'ler dönemi Zerdüştininde bir iş ve ibadet şekli olarak öncelikli kabul edilmiştir. İran *Qanat'larına* Orta Asya yörelerinde *Karız*, Anadolu'da da çoğunlukla *Kehriz*, *Garez* ya da *Geriz* vb. denmektedir.

Qanat eşdeğeri çalışmalar Uygur Türklerinde de görülür. MÖ 500'lerde, toplamda 5100 km. olan ve keza yüzlerce düşey servis ve havalandırma kuyularıyla donatılan bu Karızlarla çöl iklimindeki *Turfan kentine Tanrı Dağları'ndan* ve yine yeraltından, kayasal zeminde el ile (*çekmiş ve murç benzeri gereçlerle*) kazı yapılarak temiz su getirilmiştir. Karız boyları bu kez büyümüş; *5 ile 60 km.* arasında yer almıştır. Kesiti yine bir insanın rahat çalışabileceği at nalı biçimindeki bu galerilerin de *-ne yazık ki-* halen %50 kadarı ancak kullanılmaktadır. Bu galeriler *Taklamakan Çölü'nü* yerin ortalama 110 metre altından *60 km* aşarak Turfan'a ulaşmaktadır. *Turfan kenti* de kimbilir kaç on yılda tamamlanan bu galeriler sayesinde en az iki ürünün alındığı bolluk ve bereketin simgesi durumuna gelmiştir. (*Canlı görüntüler (videolar) için internetten Bknz.*) "*Uygur Karızları*"

Topoğrafik gereç ve donanımların bulunmadığı bu dönem için Qanat'lar kesinlikle uygarlık harikası ve mucizevi yapılarıdır.

Bu kadar muhteşem olmasalar da dünyanın değişik bölgelerinde suya ulaşım amaçlı benzer uygulamalar görülür. Ülkemizde de Van ilinde Urartu'larca yapılmış; büyük bölümü halen kullanılabilen *Şamram (Semiramis)* su kanalları vardır. MÖ. 800'lerde yapılan, toplamda 51 km.'lik bu kanalların çoğu açık kanaldır. *-Hangi topoğrafik ölçüm yöntemi uygulanmışsa-* 0,0012 eğimle Van Ovası'na 30 Karız'lı kanalla ulaşım başarılmıştır. Bunun yanı sıra Amasya'da *Erken Roma* döneminde yapılmış ağırlıklı olarak sulama amaçlı, çoğu açık ve toplamda 24 km uzunluğundaki "*Ferhat Su Kanalı*" ile değişik kentlerimizde yapılmış daha küçük çaptaki tarihi Anadolu Garezleri de *Su İletiminde* ders gibi yapılarıdır.

Öte yandan Irak, Suriye gibi Ortadoğu ülkeleriyle Kazakistan, Türkmenistan, Azerbaycan gibi Asya ülkeleri ve Cezayir, Fas gibi Afrika ve birkaç Avrupa ülkesi ile Kuzey ve Güney Amerika gibi değişik ülkelerde de, Karız su sistemleri görülmektedir. Anlaşılacağı gibi insan aklı aynı yaşamsal ihtiyacı karşılamak adına gereken teknolojiyi büyük benzerliklerle yaratmayı bilmiştir.

Bu yapılarla aynı amaçlı olarak günümüzde yapılanlar da artık az değildir. Bunların en önemlisi 1961 öncesi sekiz yılda hayata geçirilen ve yıllık 13-20

milyar m³ su taşıyan 1375 km uzunluğundaki açık Karakum (*Garagum*) sulama kanalıdır. Türkmenistan Karakum çölünde "*Bir damla su-Bir külçe altın*" sloganıyla açılan kanal ile aynı adı taşıyanı, bir de göl tasarlanmaktaysa da, bu proje *Aral Gölü'ne* verdiği zarar nedeniyle tartışılmaktadır. Burada yazı konusu kuşkusuz yapım ve başarılarıdır. Anlaşıldığı kadarıyla sıra benzer uygulamalarla Aral Gölü'nün yeniden kazanılmasına gelmektedir.

Cumhuriyet dönemi, ülkemizde de Şekil-1 ve 2'de görülen "*Ters Akım Sistemi*" uygulamalar, gecikerek de olsa artık yapılmaktadır. Ama tempo yeterli değil çok düşüktür; Açılışı yeni yapılan 17 km.'lik *Mavi Tünel* ve tamamlayıcısı 18 km.'lik *Hadimi Tüneli* bittiğinde Konya Ovası ve Beyşehir Gölü'ne yılda toplam 414 milyon m³ su verilebilecektir. Ortalama saniyelik akım değeri 13,1 m³ olan bu proje elbet çok değerlidir. Ama Fırat üzerinden Suriye'ye bağışlanan 500 m³/san. *politik* debinin yanında hayli komik kalmaktadır. Yani Konya Ovası ve *Anadolu Çanağı* ile susuz ovalarımızın ihyası için Pers İranı ve Uygur Türklerinden alınacak acil dersler çok fazladır.

Neler yapabiliriz?

1. Yeni ve modern Karız'lar

Tarihte Suyun yaşamsal önemi karşısında hiçbir güçlükten yılmaksızın topoğrafik alet ve donanım olanaksızlığı, barut da dahil patlayıcı ve matkap benzeri delicilerin de sistemsel havalandırmanın da bulunmadığı ve bilinmediği, hatta aydınlatmanın da çıra ve meşaleden ibaret olduğu bilinmezlikler ve yoksunluklar döneminde, yani MÖ. 500'lü yıllardaki İran *Qanat'larını*, yine MÖ.500 yıllarında da Uygur Türklerince *-hata yapmaksızın özellikle- 60 km.* yer altı su yolu *Karız'ları* açmayı başarabilen insanlığın torunları olarak, elimizdeki gelişkin makine ve teknolojilerle *Modern Karız'ları* en hızlı ve en mükemmel şekilde devam ettirerek susuz toprakları su ile buluşturmak boynumuzun borcudur. Çünkü artan nüfus yoğunluğu bir yandan, küresel etkenlerle zaten zorlaşan su temini sorunu diğer yandan, genelde tüm insanlığı, özeldeyse ülkemizi çok ama çok yakından ilgilendiren; *Kanal-İstanbul'larla* zaman, toprak ve para kaybetme yerine susuzluk çeken topraklarımız için bu tür *Su İletimi yapıları*, otoyollardan da yüksek hızlı trenlerden de daha fazla öncelenmelidir. Çünkü Su Savaşlarının iyice yakınındayız artık.

Toplamda on binlerce km. yer altı galerisi açmayı göze alıp başaran insanlar da bu yer kürede yaşamış olduğuna göre pekala Fırat, hatta Dicle nehirlerimizin kollarından sadece birkaç yüz km. galeri açarak ovalarımızla Anadolu Çanağını ve yeraltını da besleyip çölleşmeden kurtarmak işten değildir. Hatta bu tür galerilerden çok sayıda açmak da

planlamalar arasında yer almalıdır. Taban eğimi olarak ilkel ama saygın yöntemlerle 0,001 değerlerini başaran insanlık, bugünkü araç-gereç ve yetişkin insan potansiyeli ile hem insanlarına *yeryüzü ölçeğinde iş olanağı* yaratabilir; hem de yepyeni bir çığır açmayı düşleyebilir. Şekil-1 ve Şekil-2'deki şemalar bizlere de tanıdık gelmelidir. Açılan galeri ve iletim tünelleri gereksinimlerin önünde seyretmeli, mutluluk mutsuzluktan sonra gelmemelidir.

Beş kişilik bir evin bir yıllık "sadece içme su" gereksinimi üç buçuk-dört ton gibi önemsiz bir miktardır.

Bu bölümde ülkemiz için öncelenen *Modern Karız'lar* ülkemiz dışında Afrika kıtasının da Güney ve Orta Amerika dahil daha pek çok bölge ve ülkenin de "su dönüşümü" niyetlerini tetikleyecek; hatırı sayılır bir su miktarı denizlere ulaşmadan insanlığın kurtuluşunda önemli rol oynayacaktır. Başöğretmenlerimiz bu kez *Pers İran'ı* ile *Uygur Türkleri*'dir.

2. Kendi Evian'larımız

Dünyaca ünlü *Evian* marka ambalajlı su, 1800'lü yıllara kadar *Alp dağları'nın* yaşlı volkanikleri eteklerinde ve Lozan Gölü kenarında, sıradan bir büyük pınar iken sonraki yıllarda dağın içlerine doğru açılan binlerce metre uzunluğundaki galerilerle su akımı geliştirilip çoğaltılmış; bugün Ortadoğu'dan Amerika kıtasına kadar *-doğrulanamayan rakamlara göre yıllık 110 milyar litrelik-* üstelik bayağı farklı fiyatıyla satış potansiyeli yakalamıştır. Sıfır CO2 ve bol oksijen ihtiva ettiği ileri sürülerek abartılı özellik yüklenen fakat çok küçük sertlik değeri ve özel mineral yapısı ile sergilediği mükemmel damak lezzeti üzerinden rakipsizliğe oynayan ve toplam saniyelik debisi 3,5 metreküpe karşılık gelen bu su da asla tek ve biricik değildir. Orta Avrupa'dan Hindistan'a kadar uzanan Alp Sıradağları orojenisi (*dağ oluşumu*) üzerindeki ülkemiz doğal koşullarının bir değil birçok *Evian-Su* barındırdığına inanmamız gerekir. Fakat ne yazık ki (*jeolojik veriler doğrultusunda galeriler açarak*) kendi Kaya-Su'larımıza ulaşmak varken rastlantılar dışında bunlardan neredeyse hiç yararlanmıyoruz; *Evian'larımız* da halkımıza sunulamıyor. Oysa *galeriler açarak* kalitesi belirlenmiş mevcut sularımızı zenginleştirebilirsek dışsatım bile yapabiliriz; kıyasıya rekabet de. Bir diğer önemli husus da *-özellikle kent dışında ve kırsalda-* yağmur

sularının önemsenmeyeşidir. Oysa sıfır sertlikteki bu çok değerli sular eğer çatılardan yere inmeden alınıp hem filtrasyona hem de pratik bir biyolojik arıtmaya (*mini ozon generatörü vb*) tabi tutulabilirlerse, o binada yaşayan bireylerin *yıllık içme suları* rahatlıkla depolanabilir. Çünkü beş kişilik bir evin bir yıllık "sadece içme su" gereksinimi üç buçuk-dört ton gibi önemsiz bir miktardır. Oysa 100 m2 bir çatı yüzeyine (*ülke ortalaması 643 mm/yıl üzerinden*) düşen yağış 64 m³; %25 kayıp varsayımı sonrası kalansa 48 m³ olmaktadır.

3. Heyelanlar

Öte yandan heyelanlara odaklanarak da galeriler açabilir. Bu yolla hem heyelanları önler; hem de nitelikli bol içme suyuna kavuşabiliriz. Bir taşla iki kuş örneği. Çünkü heyelanların çoğunun nedeni jeolojik değilse eğer, pırıl pırıl ve bol miktardaki yeraltı sularıdır. Asla küçümsememeli, mutlaka projeler üretmek üzerine gidilmelidir.

4. Ütopya gibi algılansa da...

Bazı dere ağızlarında dipteki geçirimsiz katmanlara kadar var olan yer altı akımlarının engellenmesi bir zorunluluktur. Bunun sağlanması yer altı barajları ya da sızdırmazlık perdeleri ile mümkün olmaktadır. Karadenizin birçok deresinin denizle birleştiği yerde, dibe doğru olan *ağız yapısı jeolojisi* bu sava tipik örnektir. Bu yöntemle gerek keson gerekse derin kuyuların verimini artırma olanağı bulunabilir. Özellikle Suriye ve Irak sınırları boyunca da bu tür yer altı yapıları hızlandırılmalı; kıyıdaş ülkelerde israf edilen ülkemiz yeraltı suları yukarıda anılan yöntemlerle kontrolümüz altına alınmalı, *yeraltı su seviyesi mümkün olabilen her yerde yüksek tutulmalıdır*.

Irak'ın sınıraşan Dicle sularına ihtiyacının önemli olmamasına karşın dayanaksız itiraz eğiliminde olduklarını da şimdiden iyi görmek zorundayız. Suriye örneğinde olduğu gibi suların komşu tarafından *hoyratça* kullanımı, *-er ya da geç-* ihtilaf doğmasında haliyle bir başlangıç oluşturacaktır. Bu nedenle savaşıardan kaçınmak için gerekli önlemler alınarak projeler üretmekte sayısız yarar vardır. Nizip ve Birecik tarımsal arazileri yanında Suruç ve özellikle de Altınbaşak (*Harran*) ovalarının yeterince suya kavuşabilmesi çok önemlidir. Bugün Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde sulanabilecek tarım arazisi 1 milyon 820 bin hektar (*18.200 km²*) olmasına karşın bunun sadece yüzde 21'i sulanmaktadır. Görüldüğü gibi topraklarımızı kurtarma adına yapılması gereken daha çok iş vardır.

Göller, düdenler vb. coğrafi ve jeolojik oluşumlar, *dipkaçağı* yoluyla çok önemli miktarda suyun denizlere doğru kaybolmasına yol açarlar. Başta *Göller Bölgesi* olmak üzere çoğu yerde bu yolla denizlere kaçan suların *önemli bir kısmı*, uzman birimler ve Ar-Ge programları çerçevesinde gündeme alına-

bilir. Çok kapsamlı kurumsal destekler de sağlanabilirse, bu suların geri kazanılması mümkündür.

5. Dağlarımızın hepsi volkanik değildir

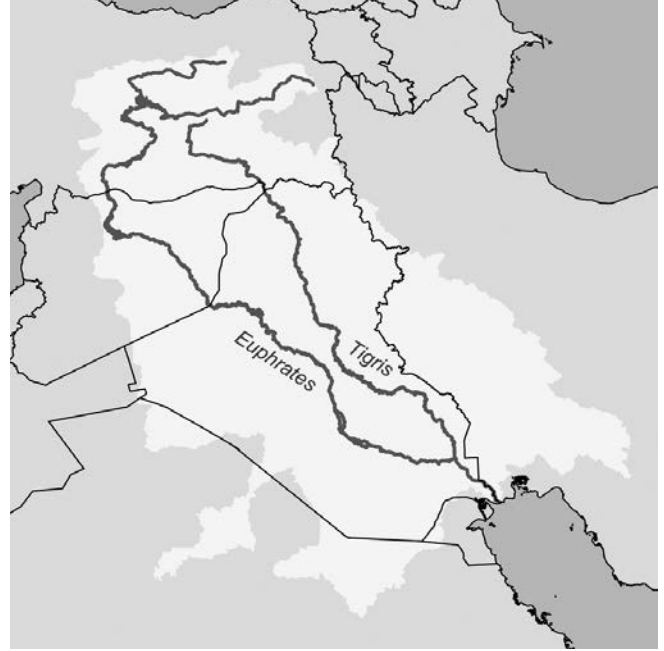
Dağlarımızın bir çoğu granit, andezit, diyorit, bazalt ve diyabazlar gibi volkanik olmakla birlikte tamamı böyle değildir. Sayılanların hepsi de nitelikli içmesuları depolamaktaysa da özellikle *yaşlı volkanik formasyonlar* aranan değerli suları depolayan akiferleri (*yeraltı kaynakları*) oluştururlar. Yaşlı andezit formasyonları en çok dikkat çekenleridir. Yukarıda belirtildiği gibi *Karstik* olarak adlandırılan diğer grup dağların jeolojik yapısı ağırlıklı olarak tortul; yani kalsiyum ve magnezyum karbonat kökenlidir. Bunların çoğu kireçtaşı sınıfına girerler. Ticari olan ya da olmayan mermerler de bu gruptandır. Bu dağların bünyeleri mağaralar, yer altı dereleri vb. oluşumlarla son derece karmaşıktır. Bu nedenle hesapsız ve ölçsüz miktarda sulara sahiplik yaparlar. Çoğu oluşumlar bu suları yer üstünden (*görünür*) ya da altından (*görünmeksizin*) denizlere ulaştırmaktadır. Bu sular genelde temiz olmakla birlikte yukarıda da belirtildiği gibi içme suyu olmaktan çok, sanayi ve tarımsal kullanıma elverişlidirler. Nadiren tuzlu olsalar da değerli sular grubunda yer alırlar. Bu türden kaçan ve yok olan sulara da *geri kazanım* adına sahip olunmalıdır kuşkusuz. Üstelik bu suların geri kazanılması çoğu zaman fazla zor değildir.

6. Sınıraşan sularımız çok önemli

Sınıraşan yüzeysel sularımızın hatırı sayılır miktarda olduğu yukarıda belirtilmişti. Bu nedenle zaman içinde *Uluslararası Su Hukuku* anlaşmaları da gözetilerek bazı Sınıraşan sularımıza ilişkin aşağı kıyıdaş ülkelerdeki kötü kullanım ve israfın -*yukarıda belirtildiği gibi*- gözden geçirilmesi bir zorunluluktur. Çünkü bu tür sularla ilgili olarak Türkiye, bugüne kadar protokol ya da geçici anlaşmalar ötesinde kendini tam bağlayıcı bir sözleşmeye imza koymamıştır. Bu husus çok önemlidir. Rakamlarla birlikte kısaca değinirsek:

Sınıraşan akarsularımızın sayısı 27 olmakla birlikte en dikkat çekenleri Dicle ve Fırat nehirleridir. Üzerinde en fazla tartışma çıkarılan Fırat Nehri'nin, Şattülarab birleşimine kadar ilettiği yıllık ortalama su miktarı 35,58 milyar metreküptür. Bu miktarın %98'inin Anadolu topraklarında olduğu; Suriye sınırları içindeyse yağmur suları dışında önemli bir katılım olmadığından Suriye payı ancak %2 kabul edilmektedir. Bu oranı biraz büyütsek bile ülkemiz payının %95'in altına düşmeyeceği açıktır. Bu hesaba göre Fırat sularının yıllık ortalama 33,80 milyar metreküpünün Türkiye kaynaklı olduğu kesin gibidir. Şurası da bir gerçektir; Suriye'ye bağışlanan saniyede 500 metreküp -yani yılda 15,7 milyar m³-su aslında hesaba dayanmayan keyfi ve siyasi bir rakamdır. Suriye bunu akıllı kullandığı taktirde *deyim yerindeyse* bu suyun Suriye'yi boğması gerekir.

Çünkü Suriye'nin başka akarsuları da vardır. Komşuda Fırat kaynaklı yer altı sularından yararlanan miktar önemsiz gibidir. Çünkü Suriye'de tarımın hayli ilkel olduğu iyi bilinir. Oysa, örneğin bir başka Arap ülkesi Suudi Arabistan -*şimdilik Fosil Su (asırlardır bekleyen) olarak bilinse de*- yeraltı sularından derin kuyular aracılığıyla yılda sekiz milyar metreküp su kullanarak buğday tarımı yapmaktadır.

Sınıraşan akarsularımızın sayısı 27 olmakla birlikte en dikkat çekenleri Dicle ve Fırat nehirleridir.

Suların insanlığın ortak mülkü olduğunu kabul etmek zorundayız ama Anadolu kökenli Fırat sularının Suriye'de de Irak'ta da çarçur edilmesine; Şattülarab üzerinden denize gönderilmesine de seyirci kalamayız kuşkusuz. Peki sınıraşan sularla ilgili uluslararası kurallar oldukça net iken Suriye konusu Fırat nehrimiz üzerinden neden bu kadar önemli?

7. Tarım birlikleri, tarımsal kooperatifler

Çünkü; Suriye'deki tarımın Anadolu'nun bazı yörelerindeki gibi ilkel olduğu yukarıda açıklanmıştı. O halde zaman kaybetmeden sularımızın orada da verimli kullanılması iki ülke arasında oluşturulacak bilimsel bir çalışma grubunda masaya yatırılabilir; komşu ülkenin Fırat sularını rasyonel kullanmasına yardımcı olunabilir ve sulama mevsimlerinde Fırat'tan 500 m³/san. gibi aşırı miktar su salınmasının da önüne geçilebilir. Bu tür çalışmalarla planlı hedefler ortaya konabilir; hızla geliştirilmesi gereken siyasi ilişkilere paralel olarak iki ülke topraklarının kullanımında -*dünyada örnekleri olan*- *tarımsal kooperatifler birliği* kurulması hayal değildir. Yapılırsa eğer, Suriye'de verimsiz kullanılan büyük topraklar hem iki ülkenin de yararına kullanılmış, hem de Fırat sularının değerlendirme ve denetimi daha akılcı biçimde yapılmış olacaktır. Bundan ülkemiz de Suriye de kârlı çıkacaktır kuşkusuz.

Fırat ve Dicle sularının *Şattülarap'ta* denize dökülerek yok olması iç acıtan bir olaydır. Dökülen her damlası öz kaynağımız; deyim yerindeyse ülkemizin gözyaşıdır. Değerini iyi bilmek, bu yoldan kayıpları önleme adına *savaş hariç*; ne gerekiyorsa uğarca yapmak, mümkün olduğu kadar aşağı kıyıdaş ülkeler için de bir zorunluluktur. Yine rakamlara başvurursak:

Dicle nehrinin Irak topraklarındaki *Şattülarap* suyuna katılan toplam yıllık ortalamasının 48,67 milyar metreküp olduğu ve bunun da %40'ının yani 19,50 milyar metreküpünün ülkemiz topraklarından kaynaklandığı hesaplanmaktadır. Irak'ın kendi topraklarından Dicle'ye yeterince akarsu katılımı olması nedeniyle Irak'ın bizden giden kollara fazla gereksinimi olmadığı belirtilmişti. Bu hususu da hesaba katarak olası tüm tarımsal sulama ihtiyacımızda geleceğimizi planlamak ve Dicle yoluyla da su kaybımızın minimize edilmesini sağlamak geleceğimize yönelik borcumuzdur.

İran'daki Qanat galerileri de; Turfan Karızları (Galeri) da muhteşem birer ters akım sistemleridir.

Fırat üzerine yapılan barajlara yüksek perdeden itiraz eden Suriye'nin çıkardığı aynı dozdaki uluslararası tepki sonrası verilen yıllık 15,7 milyar metreküp ($500 \text{ m}^3/\text{san.}$) su garantisine karşın biz Urfa tünelleriyle sadece $328 \text{ m}^3/\text{san.}$, yani Suriye'ye verdiğimiz %66'sını kullanabiliyoruz. Buna karşın aynı Suriye, anlaşmaları hiçe sayarak yaz aylarında *Afrin* çayından Türk topraklarına su bırakmamayı alışkanlık haline getirmiştir. Suriye'ye garanti verilen Fırat suları üzerinden hukuki baskı yapılması mümkünken yükseltisi 80-120 m. arası değişen ve iyiden iyiye alçak sayılabilen *Amik* ovasında yeraltı su seviyesinin yaz aylarında 140-150 m.'lere kadar inmesi nedeniyle ovanın neredeyse kullanılamaz hale gelmesine seyirci kalınması anlaşılır gibi değildir. *Amik* ovası yer altı su seviyesi sadece *Afrin Çayı'na* bağlı kalınsızın büyüklüğü ve önemi nedeniyle çok seçenekli bir çözüme kavuşturulmalı; *örneğin* yılda birkaç ürün alınan bu ovaımız Atatürk Barajı mansabından da açılacak *Karızlar* ve kanallarla beslenebilmelidir. Yapılacak her tür iletim yapıları ve harcamalar *Amik Ovası*nı kurtarmaya fazlasıyla değer...

8. Ters akım sistemi ütopya değil, tarihseldir de...

Ortalama yükseltisi 1132 m. olan ülkemiz jeolojik oluşumunun, günümüzden 250 milyon yıl önce (*Pa-leozoik sonları*) *Tetis* denizinin yükselmesi sonucunda gerçekleştiğini biliyoruz. Yerbilim uzmanları Alp dağları uzantılarının ülkemizde ağırlıklı olarak Kuzey Anadolu sıradağlarıyla devam ettiğini ifade etseler de Orta ve Güney Anadolu dağlarımız arasında da *Alp orojenisi'nin* devam ettiği, hatta Orta Anadolu'daki bazı dağlarımızın bu oluşumlar

arasında bulunduğu jeolojik gerçeğimizdir.

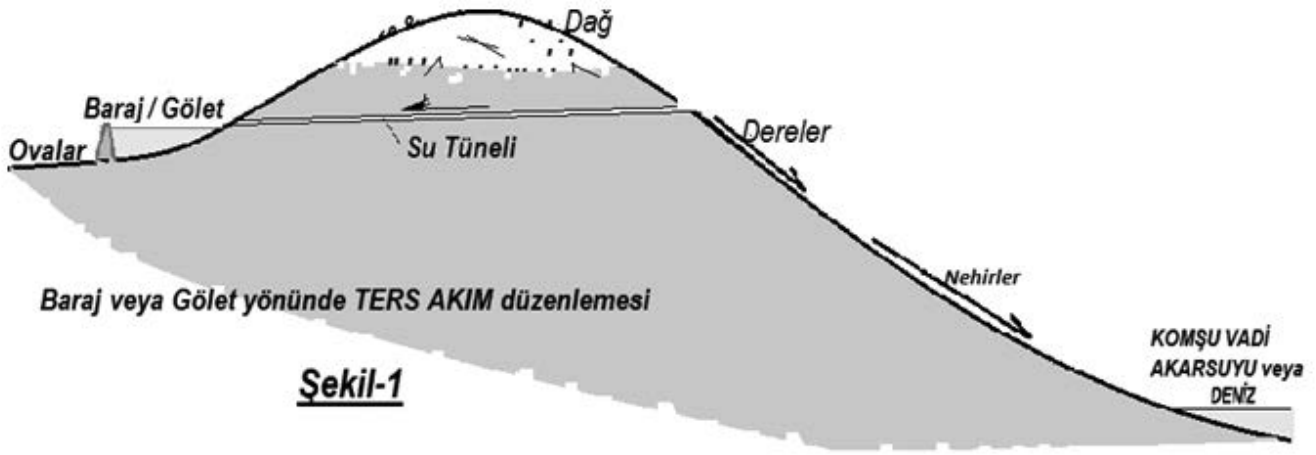
Ülkemiz fiziki haritasına uydu görüntüleri üzerinden baktığımız zaman Kuzey ve Güney Anadolu sıradağları ile Doğu Anadolu dağlarının bu güzel yarımada'nın Orta Anadolu Bölgesi'ni adeta bahçe duvarı gibi korumakta olduğunu; buna karşın kıyılara dik konumlu Batı Anadolu dağlarının bulut girişlerine düzgün imkan sağlar nitelik taşıdığını anlarız. Şekil-1 ve 2'deki şemalarda görüldüğü gibi dağlarımızdan denizlere boşalmakta olan akarsuların *-gerekirse birleştirilerek-* ters akım yöntemiyle susuz ovalara yönlendirilebilmesi hem bilimsel, hem de tarihselliği olan birer *"Ters Akım"* uygulamasıdır. Nitekim 1. maddede açıklanan İran'daki Qanat galerileri de; *Turfan Karızları (Galeri)* da muhteşem birer ters akım sistemleridir. Ovalar yönünde açılacak başka *ters akım tüneli* veya *galerileriyle* ihtiyaç duyulan sulama vb. gereksinimin özellikle feyezan-taşkın mevsimlerinde yani denizlere koşan bu yüksek suların *baraj-gölet* ya da doğrudan *sulama sistemlerine* ya da planlanan bir *yeraltısu depolamasına* yönlendirilmesi olanaklıdır. Sonuçta bu tür düşünceler de ütopya değildir. Böylesi girişimlere *Erciyes* ve *Hasandağı* gibi tekil görüntülü önemli yükseltiye sahip dağların denize koşan arka plandaki kollarının da *Ters akım* sistemli yeni galerilerle Anadolu toprağına yönlendirilmesi mümkündür.

Böylece hem su baskınlarının afete dönüşmesinin önüne geçilebilir; hem de afetlere yol açan bu suların ters akım yöntemleriyle başta İç Anadolu olmak üzere ihtiyaç havzalarına yönlendirilerek iki kez yarar sağlanma olanağı doğabilir. *Fırat* ve *Dicle* nehirlerimizin 1300-1500 m. gibi yüksek noktalarından, yeraltısu seviyesi düşük olan 700-800 m.'lerdeki İç Anadolu'da en azından yeraltısu seviyesinin *Ters akım* yöntemiyle sulanıp beslenmesi ne bilimin hiçbir itirazı olamaz.

Yılda en fazla 70-90 gün olarak kabul edilen taşkın mevsimlerinde denizlere kaçan su miktarı diğer aylar ortalamasının çok üzerindedir. Örneğin yağışların bol olduğu Doğu Karadeniz bölgesinde ortalama bir akarsuyun üç aylık taşkın mevsimindeki akım değeri diğer dokuz ayın toplamından çoğu kez 2-2,5 kat daha fazladır. Bu rakam Akdeniz'e boşalan akarsularımız için de; *Erciyes* ve *Hasandağı* gibi sıradağlardan bağımsız duran dağlardan boşalan akarsular için de kriter olmaya adaydır.

Ülkemizin halihazır meteorolojik verileri gerekli hesapları yapmak için iyi ve yeterli düzeydedir. Uzmanlarımız taşkın suları ile denizlere kaybolan; kaybolurken de erozyona yol açan küçüklü-büyük akarsularımız için yukarıda açıklanmakta olan *ters akım sistemlerini* her an hesaplayıp planlayabilirler.

Ters akım tünel/galeri uzunluklarının çoğu yerde onlarca km.yi, hatta toplamda birkaç bin km.yi

Şekil-1

Şekil-2

bulması bunların yapımını imkansız kılamaz. Ülkemizde yaşanan HES furyası sırasında çok fazla tünel açılmış; bu nedenle çok sayıda tünel ve galeri ekibi de yetişmiştir. Şimdi bu ekipler birer ikişer işsiz kalmakta; kazanılmış birikim de elden gitmektedir. Oysa işlerini üstün beceriyle yapmaya hazır olan galeri ekipleri henüz kaybedilmiş değildir.

Öte yandan kesitleri oldukça mütevazı durumdaki su tüneli ve galerilerini doğrudan açabilecek makina ve robotların teknolojilerindeki gelişmeler de gözden kaçmamalı; hatta devletlerce destek verilmelidir.

9. Bu kez ütopyalara doğru...

Ünlü fizik bilgini Albert Einstein, "Hayal gücü bilgi-den daha önemlidir" der. Aslında bu sözün doğruluğunu vurgulamak için Aristo'dan ve Edison'dan beri söylenegeldiği öne sürülür. Bu söylem konumuz için de geçerlidir kuşkusuz :

- Karadeniz derinliklerinde varlığı saptanan çok ince buz kırıntıları (katı faz) görünümündeki gaz hidratların aslında metan, propan vb -doğalgaz eşdeğeri- gazlarla yüklü su molekülleri kafesinde depolandığı; ve bu denizsel gaz hidratlardaki depolanmış gaz miktarının bütün denizlerdeki miktarının $0.2 \times 10^{15} \text{ m}^3$ den $7600 \times 10^{15} \text{ m}^3$ e kadar değişim gösterdiği belirlenmiştir (Gaz hidratın yapısında, su molekülleri kafes görevi yapmakta ve farklı bileşimdeki gazlar -genellikle metan, bütan ve Propan,

bazan da H_2S ve CO_2 gibi- bu kafese hapsolmaktadır.) Yanıcı olan ve yüksek enerji üretiminde kullanılabilecek doğalgaz kimliğindeki 1 m^3 gaz hidratın su kafesi içindeki karşılığı: -standart basınç ve sıcaklık koşullarında- 164 m^3 gaz ve $0,8 \text{ m}^3$ su olarak veriliyor. Ama Karadeniz'e boşalan akarsuların taşıdığı organik atıkların çürüyerek milyonlarca yılda oluşturduğu bu hidratların gerçek miktarına ilişkin sağlıklı bilgi de, ayrıştırma teknolojisi de henüz tam olarak mevcut değil. Gaz hidratların karasal olanı da vardır. Örneğin Ruslar tarafından 1970-2000 arası Messoyakha karasal gaz hidrat alanından deneme amaçlı $9,35 \times 10^9 \text{ m}^3$ gaz üretilmiş. İlk kez 1810 yılında varlığı saptanan denizsel "Gaz Hidratlar"ın en fazla Karadeniz'de olduğu öne sürülmektedir. Ruslar tarafından otuz yılda bu karasal gazhidrat alanında elde olunan gaz, aslında önemli bir rakam değil sadece gazhidratın varlığını kanıtlamaktadır. Çünkü ülkemizin örneğin 2017 toplam doğalgaz tüketimi $53,4$ milyar m^3 ; enerji üretimi dışındaki tüketimi de $33,5$ milyar m^3 tür. Yani gazhidratlardan yararlanmak için yepyeni bir teknolojiye gereksinim olduğu açıktır. Bilim adamlarınca denizsel gaz hidratlarda depolanan gaz hacmi için $21 \times 10^{15} \text{ m}^3$ değeri bir öngörü olarak verilmektedir. Bu değerse, tüm dünyada fosil kaynaklardan üretilen gaz hacminin yaklaşık 50 katıdır ($0.436 \times 10^{15} \text{ m}^3$) ve büyük miktarlardaki bu gaz, gaz hidratlar içerisinde güvenli şekilde hapsedilmiş durumdadır. Bu denli yüksek oranda metan vb. içeren gaz hidratlardaki organik karbon miktarı, dünyadaki tüm fosil kaynaklarda bulunan organik karbonun iki katıdır.

Teknik ve jeolojik belirsizlikler nedeniyle, denizsel gaz hidratlardan gaz üretiminin de 2030 yılından önce olamayacağı öngörülmekteyse de henüz elle tutulur bir çalışma duyumu alınmış değildir.

İnsanlığın kurtuluşu ise enerji teknolojisindeki işte bu devrimsel olaylara bağlıdır.

• Karadeniz'in derinliklerinde, yer yer 50 m.'ye kadar yükselen; fakat genellikle 200 m.'lerden itibaren milyonlarca yıldır bakterilerce oluşturulmuş çok yoğun hidrojen-sülfür (H_2S) gazının çözelti halinde biriktiği biliniyor. Eğer bu gaz geliştirilecek bir *yüksek teknolojiyle* hidrojen ve sülfür olarak kolayca parçalanabilirse elde olunacak hidrojenin kıyıdaş ülkelerin iki yüz yıllık enerji gereksinimini karşılayabileceği bilim çevrelerince kabul edilmekte. Kuşkusuz yanıcı ve parlayıcı/patlayıcı olan bu hidrojen gazının yanma sonrası H_2O olan egzost buharının *kolay su eldesi* ve kullanımı gibi henüz gündeme gelmemiş başka müthiş yararları da olacaktır. Keza açığa çıkacak sülfürün yani kükürtün de önemli sanayisel değeri vardır. Konuya ilişkin bilimsel çalışmaların enstitü düzeyinde Rusya, Romanya ve Bulgaristan'da sürmekte olduğu ifade ediliyor. Ama nedense biz yokuz bu çalışmaların içinde. Projenin başarılması halinde Karadeniz'de hayatın yeniden başlayacağını, en azından balık popülasyonunun giderek zenginleşeceğini de ummak hayal olmasa gerek.

• Önümüzdeki 30-40 yıl içinde insanlığın yeni enerji kaynakları bulmak ve fosil yakıtları tamamen terk etmek zorunda olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Sözü edilen alternatif enerji kaynakları ağırlıklı olarak rüzgar ve güneş enerjisi gibi gözükse de toryum teknolojisi ve hidrojen enerjisi üzerinde de durulmaktadır. Radyasyonunun son derece kontrollü olduğu ifade edilen toryum teknolojisinin beklenen sonucu veremeyeceği artık kesin gibidir. Oysa ülkemiz kolay toryum eldesinde dünyanın en avantajlı ülkesidir. Öte yandan Güneş enerjisi üzerindeki çalışmalar da verimi henüz %10'lu rakamlardan yukarı çıkaramamıştır. Bunun yanında gece karanlığı, bulutlu hava ve mevsim faktörü gibi aşılması mümkün olmayan engeller güneş enerjisinin handikaplarıdır. Bu nedenle güneş santrallerinin *-verimsiz günler yanında geceleri de çalışan-* birer termik santral ünitesiyle desteklenme zorunluluğu vardır. Yani bir yerde fosil yakıt, güneş santralleri için kader gibi durmaktadır.

Ülkemiz rüzgar Enerjisi (RES) bakımından çok iyi durumda olmasına karşın şimdilik RES yatırımları ne yazık ki genelde Batı Anadolu'ya yapılmaktadır. Oysa dağlık Doğu Anadolu'da rüzgar koridorları hayli fazladır. Doğu ve Güneydoğu Bölgeleri'nin de RES'lerle donatılması önemlidir. Gözden kaçan çok önemli bir husus da enerji iletimindeki hat kayıplarıdır. Şöyle ki; büyük baraj ve HES'lerimizin Doğu bölgelerimizde yer almasına karşın elektrik tüketiminde ağırlık Seydişehir (*alüminyum tesisleri*), Batı Anadolu ve Marmara Bölgesi'ndedir. Bu durum doğudan batıya doğru esaslı bir enerji ulaşımını gerektirmektedir. Biricik enerji ulaşımı da yüksek voltajlı ENH yani enerji nakil hatlarıdır. Fakat mesafe çok fazla olunca *çok önemli birkaç baraj üretiminin ancak ülke ENH kayıplarını karşılayabildiği gerçeğimizi* iyice belleyerek sanayi ve enerji santrallerine ilişkin yatırım planlamamızı dosdoğru yapmalıyız.

Karadeniz'in derinliklerinde, yer yer 50 m.'ye kadar yükselen; fakat genellikle 200 m.'lerden itibaren milyonlarca yıldır bakterilerce oluşturulmuş çok yoğun hidrojen-sülfür gazının çözelti halinde biriktiği biliniyor.

İnsanlığın enerjiye olan gereksiniminin kural tanımamacasına büyümesi, sorunun radikal biçimde çözümünü zorunlu kılmaktadır. Bu noktadan bakıldığında en önemli kaynağın *-şimdilik- Hidrojen Enerjisi* olduğu görülür. Su molekülünün parçalanması demek olan hidrojene dayalı enerji eldesi, parçalama işleminin henüz çok pahalı olması nedeniyle bu gün için imkansız gözükmekteyse de örneğin *Genepax Japan* adındaki Japon firması, H_2O 'yu parçalayarak (*Genepax water car*) olarak isimlendirdiği su ile çalışan otomobil yapmayı başardığını duyurmaktadır. Bunun yanında Karadeniz'deki hidrojen sülfürün (H_2S) parçalanmasına yönelik başlatılan çalışmalardan olumlu sonuç alınırsa bu sonuç su molekülünün parçalanmasını da çabuklaştırır diye beklenebilir. Benzer olarak yukarıda bahsi geçen *Gaz Hidratlar* da başlı başına önem arz etmektedir. İnsanlığın kurtuluşu ise Enerji teknolojisindeki işte bu devrimsel olaylara bağlıdır.

Çöllerin geri kazanılması

%29'u karalardan oluşan yeryüzünde karaların da %20'sinin çöllere kaplı olduğu biliniyor. En büyük çöl "*Büyük Sahra*" 8,6 milyon km^2 yüz ölçümü ile Avrupa kıtasına yakındır. Seyrek dikensiler dışında genelde önemli bitkisel popülasyonun bulunmadığı çöllere, zaman içinde küçüleceğine giderek büyüme eğilimi içindedirler. Oysa çoğunun tarih öncesi devirlerde ormanlık alanlar olduğu arkeolojik veriler arasındadır.

Nüfus artışına paralel olarak yerleşim ve tarım

alanlarına olan gereksinim beraberinde yaşanılır bir dünyaya da ihtiyaç duyar. Yani mümkün olsa da tüm çöller yağmur alarak tarıma elverişli hale getirilebilse diye düşünmeden kendimizi alamıyoruz. Örneğin teknolojik geliştirmelerle çöllerin ortasında -*tatlı veya tuzlu*- büyük göller yaratılabilse bunların yol açacağı yoğun buharlaşma çevrede kısa sürede yeşil alanların oluşumuna yol açacak, hayat verecektir. Çöllerde bu tür göllerin oldukça kolay yaratılmasına yardımcı olacak derin çukurlukların varlığı *ütopyayı* beslemektedir. Fakat ne yazık ki çöllerde deniz seviyesi altındaki çukurlukların sayısı fazla değildir. Örnek olarak yakınımızdaki *Kattara Çukuru (Libya)* ve ünlü *Lut Gölü*, bunlardan bazılarıdır. *Kattara Çukuru* Libya-Mısır sınır bölgesinde ve deniz seviyesinden 138 m. alçakta; İsrail, Filistin ve Ürdün arasında konumlanan *Lut Gölü* çukuru ise deniz seviyesinden 460 m. ye varan alçak yüzey seviyesiyle dünyadaki en önemli çukur olarak bilinmektedir.

Kattara Çukuru bugünkü haliyle tuzlu gölcüklerden oluşur ve yüzeyi yaklaşık 38.500 km²'dir. Yani bizim 3.713 km²'lik Van Gölümüzün 10 katından daha büyüktür. Suların tuzlu oluşu, gölün Akdeniz'den ve dağların içindeki minimal çatlaklardan beslendiğini akla getirmektedir. Bu çatlakların daha büyük olduğu ya da Akdeniz'den bölgeye uygun bir galeri açıldığı varsayılırsa Sahra'nın kuzeydoğusunda kısa sürede derinliği 138 m. olan ve şu andaki yüzeyin onlarca katı büyüklükte devasa bir göl oluşacağı kuşkusuzdur. Böyle bir gölün buharlaşmasının çevreye katkısı küçümsenemez. Ayrıca *Şekil-3'te* görülen tipik yer altı görüntüsünün elvermesi halinde bu tuzlu suların çöl tabanında -*gidebildiği kadar*- yol alarak yer altı depolamasına bile izin vermesi ve çöl tabanından yükselen buharlaşmanın da görülmesi ve bitkisel yaşama olanak tanınması abartı sayılmamalıdır. Yeraltındaki tuzlu suların yüzeye yaklaşması halinde bu sularda yetişebilen Halofitler'den bazı çam türleriyle *örneğin Mangrove benzeri* ağaçların gelişip çoğalması mümkündür. Ütopya bize sadece bu tür galerilerin nasıl açılması gereğini sormakta ve *robotlar dahil* tüm olasılıkların ortaya konmasını istemektedir. *Çöllerin geri kazanımı için deneme amaçlı ilk galerinin Akdeniz'den Kattara Çöküntüsü'ne yönelik yapılması doğru bir başlangıç olur. Böylece Büyük Sahranın bir köşesinde mini bir Hazar Denizi'ni ortaya çıkarsa neler kazanılmaz ki?*

Benzerlikler taşıyan Lut Gölü'ne gelince; aşırı tuzlu suyunun Akdeniz'e yakınlığından kaynaklanmış olabileceğini öne sürenler az değildir. (*Paragraf başlığımız ütopya olduğuna göre*) Akdenizden Lut Çukuru'na açılması varsayılabilir bir su galerisiyle orada devasa bir göl oluşturulmasına bilimin bir itirazı olamaz. Böyle bir gölün yol açacağı buharlaşmanın iklimsel ve biyolojik getirisi bölgeye olağanüstü hayat verecektir kuşkusuz. Bu türden *havza adayları* bütün kıta çöllerinde mevcuttur. Olumlu sonuçların erken alınabilmesi için tekno-

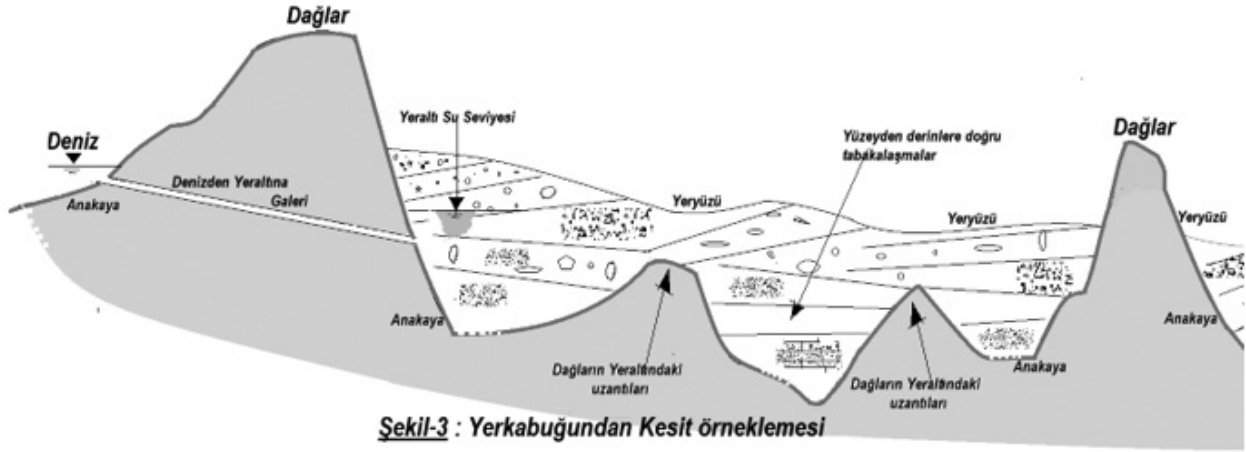
lojiye katkı konulması, hatta bilimin *meteorolojik olaylara* müdahale edebilir hale gelmesi kaçınılmazdır.

Şekil-3'teki yerkabuğu kesiti tipiktir. Yani yerüstünde görebildiğimiz dağlar aslında yeraltında da deniz seviyeleri altında da devam etmektedir. Bu *anakaya* üzerindeki dolgu, çoğunlukla toprak olmayıp daha çok irili ufaklı kaya parçaları, kum ve çakıllar, az veya çok killi ve kireçli çökeltilerden oluşan bazıları da metamorfize (*başkalaşmış*) tabakalaşmalardır. Yüksek dağlardan eriyen kar sularının kaya çatlakları boyunca vadilere, hatta derinlere de inerek bu dolgular arasında *yer altı suyu olarak* depolanabildiğinden önceki sayfalarda bahsedilmişti. Hatta Jeofizik haritalar vb. yardımıyla uygun jeolojik koşulların bulunduğu durumlarda dere ve nehirlerden olduğu kadar denizden de dağlarda açılacak galeriler aracılığıyla yeraltını beslemek çöller dahil tüm arazilerde mümkündür. *Şekil-3'te* bu tür işlemler görülmektedir. Bilim insanları birkaç yılda bir bir araya gelerek susuzluğa kalıcı çözümler üretmeye çalışırlar. Şimdilik susuzlukta başı çeker görünen Afrika kıtası ülkeleri Ağustos 2017'de Stokholm'de yapılan *Su Sempozyumu'nda* mevcut akarsularını *kıta bazında döndürme* kararı almıştır.

Çöller, zaman içinde küçüleceğine giderek büyüme eğilimi içindedirler. Oysa çoğunun tarih öncesi devirlerde ormanlık alanlar olduğu arkeolojik veriler arasındadır.

Ütopik gibi görülse de böyle bir kararın alınma zorunluluğu çok açık ve düşündürücüdür. Çünkü aldığı total yağışın çok büyük olmasına karşın bu suların denizlere koşması yüzünden en modern kentlerde bile su tüketimi günde yasal olarak en çok iki dakika banyo ile sınırlandırılmıştır. Tablo vahimdir ama nedeni açıktır:

Afrika kıtası sularının sadece %48'i doğrudan denize ulaşır-*kaçar*. Bunlar üstelik çok büyük ve dünya ölçeğinde önemli ve hatırı sayılır akarsulardır. Kallanlardan %12'si iç havza akarsuları; %40'ı ise *areik* olarak adlandırılan ve yağışlara bağlı "*dönemsel yüzey akıntıları*"dır. Bu %40'lık miktarın kıta için ne kadar büyük ve önemli olduğu tartışmasızdır. Bunların yukarıda belirtilen *Ters Akım Yöntemleri* ve bugünün *modern Karız'larıyla* başka vadilere ya da çukurlara yönlendirilmesi sempozyumda göz önüne alınmış seçeneklerden olabilir. Çünkü başta 5.895 m. yükseltideki ünlü *Klimanjar* olmak üzere Afrika'nın çok yağış alan ve kar ve buzlarla kaplı yüksek dağları da, havza oluşumuna elverişli çukur arazileri de az değildir. Tıpkı dünyanın başka ülkelerinde olduğu gibi...Güney ve Kuzey Amerika çöllerini için de Doğu ve Orta Asya'nın çöl ve kurak bölgeleri için de bu tür elverişli *Havzalar* mevcuttur.

Şekil-3 : Yerkabuğundan Kesit örnekleme

Sonuç

1. Yeryüzü insanının su sorunu yaşamaması için yapılması gereken ilk işin *su sasarrufu ve bilinçli su kullanımı* olduğu açık ve tartışmasızdır. Bu konunun anahtarı ise ciddi eğitimdedir.

2. Yaşlı volkanik dağ ve kayalıklarımızda galeriler açarak değeri çok yüksek içme sularımızı gün yüzüne çıkarmak ve hem yurt içinde hem de yurt dışında pazarlamasını yaparak insanlara ulaşımını sağlamak sadece bir zorunluluk değil insanlık görevidir de. Aksi durumda bu sular bir şekilde yok olup gitmektedir çünkü. Bilinen ambalajlı sularımız da değerli olmakla birlikte sadece bir tanesi Avrupa'nın en önemli akredite labaratuvarı *Fresenius*'tan belge alabilmiştir.

3. Kuraklıkla susuz geçen sezonların az hasarla atlatılabilmesi için yüksek dağlardaki kar ve buzullardan kolayca yararlanmanın altyapısı ayrı ayrı hazır hale getirilmeli; bunların kolay eriyebileceği vadilere yönlendirilmesinin yerel teknolojileri için bilim de kolları sıvamalıdır. Karlı dağların eşsiz görseiliği kadar rezervuar özelliği de toplumun hizmetinde olmalıdır.

4. Yukarıda, 1. maddede genişçe anlatılan *Modern Karızlar Galeriler ve Tüneller* konusu toplumlarda yeni meslekler haline gelmeli; galeri (*açma*) makineleri ve robotlarıyla artık neredeyse uzman işçi gibi kullanılan patlayıcılar üzerindeki teknolojik gelişimler üst yönetimlerce teşvik edilmelidir. Dünyada su ve *su iletimi* konusunun her zaman yaşamın temel sorunu olmaya devam edeceği bilinciyle konu hiçbir zaman ikinci plana atılmamalıdır.

5. Başta Karadeniz olmak üzere tüm denizlerde ve bazı karalardaki Gaz Hidratlarına ilişkin çalışmalara hız ve potansiyel kazandırılmalıdır. Keza Karadeniz'de varlığı ve miktarı çok iyi bilinen hidrojen Sülfür (H₂S) molekülünün parçalanma teknolojisine uluslararası katılım sağlanarak enerji üretiminde hidrojen devrimi başlatılmalıdır.

lojisine uluslararası katılım sağlanarak enerji üretiminde hidrojen devrimi başlatılmalıdır.

6. Hidrojenin ucuz eldesine yönelik bilimsel çalışmalar biraz farklılık gösterebilir. Ama bu teknolojinin, enerjinin yanı sıra aynı zamanda su sorununa da çözüm olduğu hesaba katılmalıdır.

Kaynakça

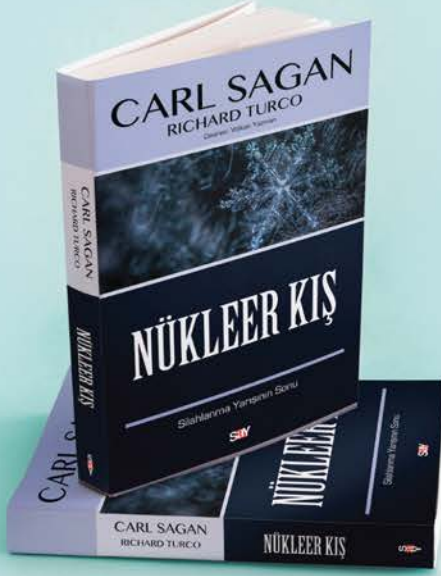
Türkiye'nin Sınır Aşan Sularla İlgili Sorunları 18 Haziran 2014 Pulat Tacar (E.Büyükelçi)
Duygu Doğu Kırkıcı (DSİ) Uzmanlık tezi
Alpay Tırtıl - Sinop Üniversitesi

Teknik destek

İbrahim Eski (inş.Y.Müh.- Temelsu Mühendislik)
Hırcal Ant (İnş. Y. Mühendisi)

Carl Sagan'dan Türkçede İlk Defa

Carl Sagan'ın bilimsel altyapısını oluşturduğu Nükleer Kış Kuramı, bugün süper güçlerin nükleer silahlanma yarışını neredeyse durma noktasına getirdi. Dünyamızın kıyısından dönmüş olduğu global ölçekteki felaketler bu kitapta!

“Sevgi, insanın varoluş sorununun yanıtıdır.”

Bütün sanatlar gibi sevmeyi öğrenmek de hiç durmadan çalışmayı ve odaklanmayı gerektirir. Erich Fromm, artık bir klasik sayılan ve otuzdan fazla dile çevrilen *Sevme Sanatı*'nda, sevginin hayattaki her şey gibi emek verilerek elde edilebileceğini, buna rağmen insanlığın bu bilinçten çok uzak olduğunu söylüyor.

“Psikoloji alanındaki en önemli çalışmalardan biri.”
—New York Times

Bu kitap bilim felsefesinin temel sorunlarına ve kavramlarına bir açıklama getirmekte, bilimsel ilerlemenin ve akılcı bir yaklaşımın, günümüz bilim felsefesindeki sorunların çözümünde önemini göstermeyi amaçlamaktadır.

İNTERNET MAĞAZAMIZ YENİLENDİ

**25 YILLIK E-ARŞİV SAHİBİ VE
1 YILLIK E-DERGİ ABONESİ
OLABİLİRSİNİZ.**

**2018, 2019, 2020 DERGİLERİNİ
VE GÜNCEL SAYIYI TEK TEK
E-DERGİ OLARAK
EDİNEBİLİRSİNİZ.**

**POPÜLER BİLİM, DİN VE AYDINLANMA,
UYGARLIK TARİHİ VE ÇOCUK KİTAPLARINI
SATIN ALABİLİRSİNİZ.**

HEPSİ magaza.bilimveutopya.com.tr'DE!

YILLIK BASILI DERGİ ABONELİĞİ (KARGO İLE GÖNDERİ): 250 TL
6 AYLIK BASILI DERGİ ABONELİĞİ KARGO İLE GÖNDERİ): 125 TL
YILLIK E-DERGİ ABONELİĞİ: 100TL • 2018 YILI E-DERGİLERİ (12 SAYI): 80 TL
2019 YILI E-DERGİLERİ (12 SAYI): 80 TL • ELEKTRONİK ARŞİV (1993-2018): 200 TL
AYLIK E-DERGİ: 12 TL

